

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol. 5

Sayı/Issue

2

Nisan/April 2019

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 5 • Sayı/Issue 2 • Nisan/April 2019 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Eyüp BULUT

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Mustafa Hakan YILDIRIM

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 No.1 Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	84
Bilge Kağanın Vasiyeti, Ahmet Taşağıl Merve Nur AKBAY	85
Savaş Sanatı, Sun Zi Mesut Can AKÇAY	88
Doğu Seyahatnamesi, Ricoldus de Monte Crucis, Çev. Ahmet Deniz Altunbaş Kübra YILMAZ	95
Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje, Trandafir G. Djuvara, Çev. Pulat Tacar İsmail AKGÜN	98
Bir Cihan Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed, Erhan Afyoncu Rabia Büşra KURUCA	102
Deryada ki Ateş Barbaros Hayrettin, Hüseyin Serdar Tabakoğlu Faruk BAKACAK	105
Mimar Sinan'ın İzinde, Rifat Osman Hilal CANER	108
İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu, Fatih Yeşil Gülsün KIZILAĞIL	111
Tanzimar ve Bulgar Meselesi, Halil İnalcık Fatma CEBECİ	114
Karikatürlerle Oryantalizm Avrupa'nın Türk ve Türkiye Algısı, Necmettin Alkan Merve SAVAŞ	118
Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi 1724 İstambul Antlaşması, Ensar Köse Hanife ÖZBEK	122
Gelenek ve Modernitede Denge Sultan II. Abdülhamit, Necmettin Alkan İlker TÜRK	126
Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913, Ahmet Emin Yalman, Çev. Birgen Keşoğlu Ebru AKARSU	130
Gazi Mustafa Kemal Atatürk, İlber Ortaylı Recep KUL	133
Enver Paşa Baştan Sona Bir Hayat, Mehmet Mert Çam Ceylan MİRHAN	136
Kuşçubaşı Eşref, Benjamin Fortna, Çev. Selçuk Uygur Murtaza ŞAHİN	139

Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunun Ulatırma Faaliyetleri 1912-1913, Bülent Durgun Zafer TANSOY	143
Osmanlıdan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan, François Georgeon, Çev. Alp Tümertekin Beyzanur YAAR	146
Gelibolu Savunması, General George Smith Patton, Çev. İsmail Hakkı Yılmaz İsmail AKGÜN	150
Arap İsyanı, İsmail Köse Sinan TEZEL	154
Esir Bir İngiliz Doktorun Ktl'amare Anıları, William Collis Spackman, Çev. Derin Türkömer Burak GEDİK	159
Sınırları Çizen Kadın- İngiliz Casus Gertrude Bell, Taha Niyazi Karaca eyma SARI	164
Son İmparatorluk Osmanlı, İlber Ortaylı Şule ZENGİN	170
Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Erik Jan Zürcher Kübra Nur KAPÇIK	173
İran'da İstihbarat Savaşı, Mehmet Mert Çam Sibel ÇOBAN	176
Türk Hava Harp Sanayii Tarihi, Osman Yalçın Feyza ŞEKERCİ	179
Alimin Hikmetinden Sual Olunmaz Kemal Arı	185
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW	193

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Bilge Kağan'ın Vasiyeti

Ahmet Taşağıl

İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, Mart 2018, 88 sayfa, ISBN: 978-605-9521-67-3

Merve Nur AKBAY*

Adı geçen kitapta; Yazar ilk önce Gök Türklerden bahsetmiştir. Türk adını ilk defa resmi bir devlet adı şeklinde kullanan Gök Türkler 542 yılında tarih sahnesine çıkmışlardır. Onların taşlara yazarak bize bıraktıkları abidevi eserler bu şerefli yerlerini daha da artırmıştır. İdeal bir Türk Devleti modelinin çizildiği Kül Tegin ve Bilge Kağan yazıtları tarihimizin her yönüyle siyasi, sosyal temelini teşkil etmektedir. Yazar Önsözünde bu konunun Türk tarihi açısından önemini belirtmiş ve teşekkürlerini etmiştir daha sonra I. Gök Türk Devleti kuruluşu hakkında bilgi vermiş ve Devletin Doğu-Batı Gök Türk Devleti olarak yönetildiğini belirtmiş onları da kısa kısa tarihi süreçlerine değinmiştir. Doğu Gök Türk Devleti yıkılınca millet üç ana kütleye ayrılmış; Birinci kısmı, Çin'e bağlanmış; İkinci kısmı, Sir Tarduşlar etrafında toplanmış; Üçüncü kısmı, batı istikametine doğru göç etmiş diye belirtmiştir.

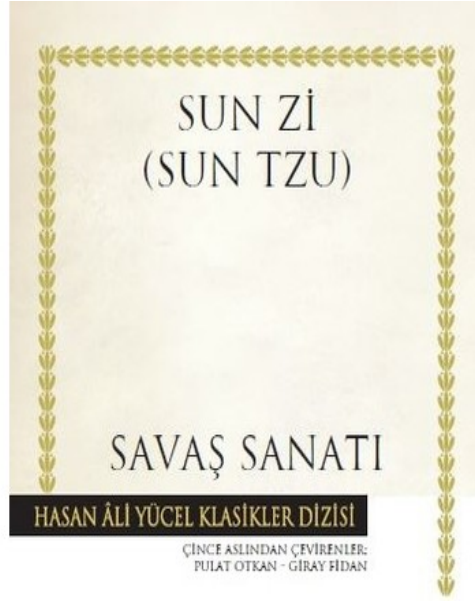
* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans öğrencisi, akbaymerveur@hotmail.com

Yazar bunları Fetret Devri başlığı altında yer vermiştir. Kısa zamanda diğer Türk boyları bir birlik etrafında toplanarak kuvvetlenme sağlamışlar ve 682 yılında II. Gök Türk Devleti resmen bağımsızlığını ilan etmiştir ve Çinlilerin elinden kaçan Tonyukuk Gök Türklerin gücüne güç katmıştır diye de eklemiştir. Yazarın bu tarihi şahsiyetlere olan bakışı gözden kaçmamaktadır. Daha sonra II. Gök Türk Devleti başlığı altında Çinlilere yaptıkları akınlardan, Çinlilere karşı yapılan başarılarından bahsetmiştir. 716 yılında Bilge'nin tahta çıkışından bahsetmiştir ve onun tecrübeli devlet adamı Tonyukuk'u Ayguculuk makamına tayin ettiğini de eklemiştir.

Kısacası Tarihimizin müstesna şahsiyetlerinden biri olan Bilge Kağan, dikkat çekici özelliklere sahiptir. Yalnız tarihi hadiseler açısından değil Türk dilinin de en değerli hazinelerinden sayılan Kül Tegin Kitabesi, onun için yaptırdığı iç duvarları kahramanın hayatını gözler önüne seren sahnelerde süslü 'barkı' onun emri ve desteğiyle meydana gelmiştir. Bu kitabedeki ifadeler gerçek bir babanın evlatlarına en içten nasihatleri, ikazları durumundadır. Orada sadece Türk milletinin yaşamasını sağlayacak yollar, çareler gösterilmekle kalınmamış, bir devlet felsefesi yapılmıştır. Türk inanç ve hukuk prensiplerini açıklamış, sosyal dayanışma ve ekonomik faaliyetlerin millet uğruna en faydalı yanları dile getirilmiştir. Bilge, Tonyukuk ve Kül Tegin kitabeleri bu saydığımız farklılıkları ile hiçbir millete eşi görülmeyen bir tarihi, edebi, sosyal, dini ve hukuki belge niteliği taşımaktadır. Bilgenin önemli bir özelliği de devlet idaresindeki itidalidir. Yazar Bilgenin az daha büyük bir hata yapacağını ifade etmiştir Bilge Gök Türk kasabalarının etrafını Çin'de olduğu gibi surlarla çevirmesini, Budizm ve Taoizm gibi akımların memlekette yayılmasını istemişti. Fakat başta Tonyukuk olmak üzere devletin ileri gelenleri mecliste buna karşı çıkınca Bilge bu isteklerinden vazgeçmiştir.

Bilgenin en büyük özelliği Türk milletini çok sevmesi idi. Yazar bunu Bilge'nin kendi kitabesinde geçen sözlerle açıklamış ve kitabenin konumunu net bir şekilde anlatmıştır. 'Ey Türk! Üstte gök yıkılmaz, altta yer delinmezse senin devletini, töreni kim bozabilir.' Yazar daha sonra Gök Türk devleti modelini açıklamış ve kısa kısa başlıklarla Türk ilinin temel unsurlarına ve Türklerdeki bağımsızlığın önemine vatanın değerine Halkın kağanlara yaptırımlarına Türk töresinin uygulanmasına Kağanlığın temsiline Toyun varlığı ve etkisine Yargı ve Hukuki cezalandırmaya Yabancı milletlerin durumuna da kitapta yer vermiştir. Anıtlar hakkında açıklama yapmış ve Kül Tegin, Bilge Kağan anıtlarının Orta Moğolistan da yer aldığını ve ayrıca net konumunu dahi vermiştir. Anıtları Kül Tegin ve Bilge'nin yeğeni Yolluğ Tegin'in yazdığını belirtmiştir. Yazıtlarda Kül Tegin yazıtında da olduğu gibi Bilge Kağan'ın konuşmalarına yer verilmiştir. Ayrıca bu yazıtlara Kül Tegin 'in ölümünden sonra meydana gelene hadiselerde ilave edilmiştir. Her iki yazıtta da Bilge Kağan'ın sözlerinin dışında Yolluğ Tegin'in ilaveleri yer almaktadır. Bilge Kağan yazıtının etrafında da yine türbe enkazı ve daha az olmak üzere heykeller, balballar ve taşlar vardır diye de eklemiştir. Kitabelerde II. Gök Türk Devletinin kuruluşundan zamanına kadar olan olayları anlatmaktadır. Yazar taşların durumundan ve hangi cepheye baktığından bahsetmiş bu gibi ayrıntılara yer vermiştir.

Son büyük başlık olarak yazar Bilge Kağan'ın Vasiyeti'ne yer vermiştir. Türk milletinin tarihinde hiçbir şüpheye yer bırakmadan sahip olduğu en önemli abideler Orhun Yazıtlarıdır. Türk milleti bu abidelerle haklı bir gurur duymaktadır. Çünkü bu abideler mekân içinde genişliği olan milletimizin, zaman içindeki derinliğini gösteren en önemli belgelerdir. İlk Türkçe Türk tarihi özellikle taşlar üzerine kazınıp, milletin hafızasına nakşedilmesi hedeflenen metinlerdir. Yazar bu abideleri; Türk hükümdarlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması, devlet ve milletin karşılıklı vazifeleri, Türk dünya nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, Türk askeri dehasının, Türk gururunun ilahi yüksekliği, ihtişamlı hitap tarzı, Türk milliyetçiliğinin temelleri görülmektedir, şeklinde tanımlamıştır. Daha sonra Bilge'nin sözlerinin temalarına yer vermiştir. Bilge, Dünyanın tanımı ve yaratılışından bahsedilmiş. Türk milletinin yaratılışından ve töresinden bahsedilmiş, Gök Türk Devletinin kuruluşu söz konusu edilmiş diğer Türk budunları ve Çinlilerle yapılan mücadeleden bahsedilmiş sonra hükümdarların devlet yönetiminde yetersiz olmaları, dolayısıyla milleti ve devleti iyi idare edememeleri bahsedildiği gibi milletin vefasız oluşu da acı bir şekilde dile getirilmiş. Tabi Çin zulmü ile esareti de izah edilmiştir. 'Türk milletinin geleceğinin dünyasının sınırları çizilmiştir' diyerek eğer bir birlik halinde olurlarsa devletlerine, ülkelerine canları pahasına sahip çıkarlarsa Türk milletinin ebediyen hür, mutlu bir şekilde yaşayacağını da abidede anlatmıştır. Yazar Bilgenin kendini takdimiyle devam etmiştir, Bilge Kağan yazıtlarda önce kendini tanıtarak başlamaktaymış, daha sonra Türk hâkimiyetinin sınırları hakkında ve tavsiyelere yer verilmiştir bu tavsiyeler Türk milleti için ve Türk devlet adamları için önemli nitelik taşımaktadır. Uzun yıllar aynı coğrafyada birlikte yaşadıkları ve Gök Türk ve Türk devletlerinin en büyük düşmanı olan Çinlilerin karakterinden bahsedilmiştir. Anıtların dikiliş sebebinden, Türk devletlerinin kutsallığı ve sahip olması gereken sınırlardan, Gök Türk Devletinin kuruluşundan, sonraki Kağanların başarısızlıklarından, Çin esaretinden, İltiş Kağanla İstiklalın yeniden kazanılmasından (Bilge'nin babası), devletin Orta Asya hâkimiyetinden, Bilge'nin Kağan oluşundan, Kül Tegin'in başarılarından ve Bilgenin cenaze töreninden bahsederek yazar kitabı sonlandırmıştır. Son olarak yazar Orhun yazıtlarından fotoğraflara yer vermiştir. Bu kitap İslam Öncesi Türk Tarihi çalışacaklar için ve Türk Tarihi açısından önemli lider Bilge Kağan hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için yararlı bir kitaptır.

Savaş Sanatı

Sun Zi (Sun Tzu)

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, 53 Sayfa, ISBN: 978-605-332-269-6

Mesut Can AKÇAY*

İnceleyeceğimiz kitap bilinen adıyla Savaş Sanatı Sun Zi (Sun Tzo) tarafından kaleme alınmıştır. Eserin kaleme alındığı tarih Çin'in savaştan beylikler dönemine (MÖ 1046- MÖ 221) dayanmaktadır. Eserin Sun Zi' ye ait olup olmadığı konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Si Ma Qian' nın "Tarihçiliğin Kayıtları" adlı eserinde iki Sun Zi 'den bahsedilmektedir. Bunlarda biri Sun Wu diğeri ise Sun Bin' dir. Eserin savaştan beylikler döneminde kaleme alındığı düşünülmektedir.¹

Eser kendi içerisinde 13 bölümden oluşmakta ve her bölümde askeri yönetimin temel taşlarına dair bir ordu komutanı gözünden hükümdara tavsiye niteliğinde öğütleri içermektedir. Kitapta ele alınan

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, mesutcanakcay@gmail.com

¹ Sun Zi, Savaş Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Çev: Pulat Otkan, Giray Fidan, 15. basım, İstanbul, 2018

konular şu şekildedir; Hesaplaşma, Savaş, Taktik Saldırı, Duruş, Güç, Zayıflık- Güçlülük, Harekat, Dokuz Değişken: Binbir Olasılık, Orduyu Harekete Geçirme, Arazi, Ateşle Saldırı ve Casus Kullanma' dır.

Sun Zi' nin, kitabında Hesaplama olarak ele aldığı konuların temelinde; savaşı bir ülkenin baş sorunu olarak görmesi yatar. Zi, bu durumu, var olmak ya da yok olmak olarak değerlendirmektedir. Ona göre şu 5 noktayı hesaba katıp durum değerlendirmesi yapmak gerekir: (1) Yol, (2) Gök, (3) Yer, (4) Komutan, (5) Kural (s.1). Zi, bu beş noktayı şu şekilde açıklamaktadır. Yol, halkı yöneticisi ile aynı düşüncüyü paylaşır. Ancak bu şekilde birlikte ölebilirler birlikte yaşayabilirler ve halk kendini feda etmekten çekinmez. Gök, karanlık- aydınlık, soğuk-sıcak, zaman-mevsimdir. Yer, uzaklık-yakınlık, tehlikelilik-güvenlilik, genişlik-darlık, kurtuluşsuzluk- kurtuluşluluktur. Komutan, erdemlilik, güvenilirlik, insancılık, cesaret, ciddiyettir. Kural, askeri birliklerin örgütlenme biçimi, subayların rütbelendirilmesi, ikmal yolları ve askeri harcamalardır (s.1). Sun Zi, bu bölümde savaşın bir devlet için kaçınılmazlığı üzerinde durmakta ve kaçınılmaz olan savaşın temeline inerek yapı taşlarını irdelemektedir. Bu bölümde beş nokta olarak ele alınan her bir husus birbirini tamamlayan sistematik savaş öncesi bir hesaplama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sun Zi, Savaş başlığını taşıyan kitabın ikinci bölümünde savaşın, komutan-asker-ülke üçgenindeki etkilerine dikkat çeker. Bu bölümde savaşın devlete getireceği maliyeti üzerinde durulmakta ve ancak alınacak önlemlerin ardından bir ordunun toplanabileceğine vurgu yapmaktadır (s.5). Zi, uzun süreli savaşların asker, ülke maliyesi ve yerel yetkili otoritelerin üzerindeki etkisi üzerinde durmaktadır. Ona göre uzun süren bir savaş ülke ekonomisini zora soktuğu gibi askerleri de moral olarak olumsuz etkiler ayrıca yerel beyler ülkenin içinde bulunduğu krizi fırsat bilip ayaklanabilirler (s.5). Zi' ye göre düşmanı yok edebilmek için savaşçıların düşmanın mallarını ele geçirmesi için bir ödül sistemi gereklidir. Ayrıca askerlikten anlayan bir komuta halkın hayatını elinde tutabilir (s.6). Yazar, bu bölümde genel olarak savaşın karakteristik yapısını ele almakta ve savaş halinde bir ülkenin karşılaşacağı kaçınılmaz olumsuzlukların üzerinde durmaktadır. Savaşın galibi olabilmenin koşullarından biri olarak da askerin ödüllendirilmesi konusuna vurgu yapmaktadır. Bunun günümüzdeki performans ve yetkinliğe dayalı ödül sistemine yakın bir yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz.

Taktik Saldırı başlığını taşıyan kitabın üçüncü bölümünde, savaş stratejisi ele alınmaktadır. Savaş stratejisinde asıl olanın bir ülkeyi sağlam olarak ele geçirmek olduğu vurgulandıktan sonra bir orduyu ele geçirmenin bir taburu ele geçirmekten ve yüz savaşta yüz savaş kazanmak yerine savaşmadan düşmana boyun eğdirmenin savaş stratejisi açısından mükemmelliği üzerinde durulmaktadır (s. 7).

Sun Zi' ye göre en iyi askeri strateji taktik saldırıdır, ikincisi ise bağlantılarla saldırıdır, üçüncüsü askeri güce saldırı ve sonuncusu da kentlere saldırıdır. Zi kentlere saldırıyı başka çare kalmadığı takdirde (s.7) devreye sokulması gerektiğini belirtir. Yazarın kentlere saldırıyla ilgili çıkarımları dikkat çekicidir. Ona göre “Savaşı bir türlü kazanamayan komutanlar birliklerini kent duvarlarına karıncalar

gibi sürerler ve askerlerinin üçte birinin saf dışı kalmasına rağmen, yine de kenti düşüremezler. İşte bu savaşın felaketle sonuçlanması demektir!”(s.7). Zi, askerlikten anlayan birinin (komutan) bir düşmana savamadan boyun eğdirmesinin, düşman kentlere saldırmadan ele geçirmesinin ve mükemmel bir zafer peşinde koşmasının ordusunu zayıf vermeden başarılı kılacağını ifade eder ve ona göre taktik saldırı budur.

Yazar, komutan ve hükümdar arasındaki ilişkide komutanı hükümdarın yakın yardımcısı olarak görmektedir. Hükümdar ile komutan birbirine yakınsa ülkenin güçlü olacağı, ilişkileri zayıfsa o ülkenin mutlaka zayıf düşeceğini ifade etmektedir (s.8). Zi, üç durumda hükümdarın askerini başını derde sokacağını belirtir. Bunlar (1) Askerin ilerleyemeyeceğini bilmeden ilerlemesini söylemesi, askerini geri çekilmesini bilmeden geri çekilmesini söylemesi, askeri dizginlemesi. (2) Ordunun düzenini bilmeden askerini iç işlerine karışması, askerini kafasını karıştırması. (3) Ordunun hiyerarşik sistemini bilmeden orduyu yönetmesi, askerini kuşku duymasına neden olması’dır (s.8).

Kitap bu bölümde ele alınan konular bakımından savaş sırasında komutanın uygulayacağı taktik saldırının gerekçelerini ortaya koymakta ve savaş sırasında ordu ve askeri eğitim konusunda donanımlı, işinin ehli bir komutanın orduyu muzaffer kılacağı üzerinde durmaktadır. Günümüzde uluslararası hukukun da üzerinde sık sık durduğu sivil halkın yaşadığı bölgelerde ya da yakınların da gerçekleşen çatışma halinde devlet/devletlerin tutumlarının neler olması gerektiği konusunun ele alınması oldukça dikkat çekicidir. Zira kentlere saldırının savaşın en son çaresi olduğunu hatta asıl olanın savaşmadan düşman güçlere boyun eğdirmek olduğu üzerinde durmaktadır. Günümüz “uluslararası hukuku” nun da üzerinde mutabık olduğu önemli konulardan birisidir.

Duruş (Kuşlaşma) başlığını taşıyan kitabın dördüncü bölümü hiçbir savaşın gerçekleşmeden kazanılamayacağı temeline dayanır. Yazarın bu bölümde askerliğe ilişkin kesin ölçütlerde bulunması dikkat çekicidir. Yazara göre “askerlikte kuralın birincisi ölçü, ikincisi nicelik, dördüncüsü tartı, beşincisi zaferdir. Toprak ölçüyü, ölçü niceliği, nicelik hesabı, hesap zaferi tayin eder” (s.11-12).

Kitabın Güç (Vaziyet) başlığını taşıyan beşinci bölümünde savaşın şiddeti, savaş ciddiyeti ve savaşın doğasına yönelik konular ele alınmaktadır. Yazar: “sayıca çok askeri yönetmek, sayıca az askeri yönetmek gibidir; sayıya göre ayırmak yeter. Çokla savaşmak azla savaşmak gibidir; flama, davul (haberleşmek-iletişim) için yeter” diyerek savaşın şiddeti ve boyutu ne olursa olsun yönetim ve savaş ciddiyetine vurgu yapmaktadır (s.15-16).

Kitabın Zayıflık-Güçlülük başlığını taşıyan altıncı bölümünde savaş kazandıran komutanın izlediği stratejinin önemine vurgu yapılmaktadır. Kazanılan savaşın izlenen stratejinin önüne geçmesinin hayal kırıklığına yol açmaması öğütlenmektedir. Bu bölümde stratejilerin çeşitliliğine vurgu yapılmakta ve zafer kazandıran stratejiyi tekrar tekrar uygulamaya çalışmak yerine çeşitli stratejilerin uygulanması öğütlenmektedir (s.17). Sun Zi, bu bölümde akıllı komutanın tanımını da vermektedir. Ona göre “nasıl ki suyun sabit bir şekli yoktur, savaşta da tek bir konuşlanış yoktur. Düşmanın değişen hareketlerine

rağmen muzaffer olana akıllı komutan denir. Bu tıpkı beş elementin döngüsü, mevsimlerin değişmesi, günlerin kısıp uzaması, ayın doğup batması gibidir” (s.17).

Kitabın Harekat başlığını taşıyan yedinci bölümünde hareketin oluşum süreci üzerinde durularak hareketin avantaj ve dezavantaj durumları analiz edilmektedir. Sun Zi'ye göre: “savaş yönetiminde komutan hükümdardan emir alır, birliklerini oluşturmak için halktan asker toplar, düşmana karşı saflarını oluşturur, iş harekate kalır. Harekatın zorluğu ise dolambaçlı olanı düze, dezavantajı avantaja çevirmektir” (s.19). Bir hareketin karakteristik yapısını ele alan Sun Zi, ordunun ihtiyaçları, teçhizat ve gıdalarını muhafaza etmesi üzerinde de durmaktadır. Ayrıca bir hareket sırasında “yerel beyler” olarak adlandırdığı emir altındaki yerel yöneticilerin yeterince tanınmadan güç birliği yapmanın tehlikeli olacağı üzerinde durmaktadır. Savaş plan ve program içerisinde girilmemesinin tehlikeleri üzerinde duran Zi, askeri hareketin kuralı olarak dolambaçlı ve düz yolu önceden bilen kazanacağını vurgulamaktadır (s.20).

Dokuz Değişken: Binbir Olasılık başlığını taşıyan kitabın sekizinci bölümünde ele alınan konular ordu komutanına yöneliktir. Buna göre ordu komutanının yönetiminde dikkat etmesi gereken kurallar ve bu kuralların değişkenleri bulunmaktadır. Bu değişkenler komutan tarafından bilinmezse askerlerini ve emri altında çalışanları yönetmekte zorlanacağı vurgulanmaktadır (s.23).

Sun Zi'ye göre:

“Savaş yönetimine göre, komutan hükümdardan emir alır. Doğal koşulları riski olan yerlerde konaklanmaz. Yolun kesiştiği yerlerde yerel beylerle anlaşmak gerekir. Hareket imkanı olmayan tehlikeli yerlerde beklenmez. Kuşatma olabilecek yerlerde strateji oluşturulmalıdır. Ölüm kalım yerinde ise sonuna kadar savaşmak gerekir” (s.23).

“Girilmemesi gereken yollar vardır, üzerine gidilmemesi gereken askerler vardır, üzerine saldırılmaması gereken kentler vardır, mücadeleye gerek olmayan yerler vardır, yerine getirilmeyecek emirler vardır”(s.23).

Sun Zi' nin dokuz değişken olarak adlandırdığı her bir durum kendi içerisinde savaşın ayrı bir parçasını temellendirmektedir. Bu dokuz değişik olasılığın sağlayacağı avantajları anlayan komutanın yönetme sanatını bildiğini, anlamayan komutanın ise arazi koşullarını bilse bile avantajlardan yararlanamayacağını ifade edilmektedir (s.23).

Bu bölümde ayrıca savaş sırasında komutanı bekleyen beş tehlikeli hatasının olabileceği üzerinde durulmaktadır. Sun Zi' ye göre: “Ölümüne savaşırsa düşman tarafından yok edilebilir, korkaklık tutsak olmak demektir, paniğe kapılıp kaçmak aşağılanmak demektir, çok mağrur olur kendine güvenirse sonunda utanç duyacak bir duruma düşebilir, adamlarına fazla düşkün olursa zor durumda kalabilir” (s.24). Yazar bu beş durumu komutanın hatası olarak görmekte ve savaşta felaket anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Ayrıca komutanın ölümünün de bu beş hata nedeniyle olacağını dolayısıyla hesaba katılması gerektiğini ifade etmektedir. (s.24).

Orduyu Harekete Geçirme (Yürüyüş) başlığını taşıyan kitabın dokuzuncu bölümünde, asker mevzilerinin önemi vurgulanarak çeşitli saldırılar karşısında uygulaması gereken yöntemlere değinilmektedir. Dağlık bölgelerden geçilirken vadilere yakın olunması, askeri kamp yerleri için yüksek ve güneşe karşı yerler seçilmesi öğütlenmektedir. Askerin homurdanmaya başlamasının kontrolü kaybetmenin işareti olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca askerin tam olarak komuta altına girmeden cezalandırılmasının itaatsizliğe yol açacağı ve komuta altına girdikten sonra cezalandırılmazsa da yönetilemeyeceği öğütlenmektedir. Bu bölümde ele alınan konular genel olarak “askeri hareket” ın çok yönlü izahlarına yöneliktir. Askeri disiplinin önemi üzerinde durulmakta ve askerlerin disiplinle eğitilmesinin önemi vurgulanmaktadır (s.25-28).

Kitabın Arazi başlığını taşıyan onuncu bölümünde altı tür arazinin tanımı yapılmaktadır. Buna göre; “Ordunun ilerleyebildiği, düşmanın da orduya doğru hareket edebildiği arazi” kolay geçilen arazi’ dir. “Ordunun ilerleyebildiği ancak zor geri çekilebildiği arazi” ise kolay girilip zor çıkılan arazi dir. “Hem ordu’nun, hem de düşmanın saldırmasının avantajlı olmadığı arazi” dolambaçlı arazi’ dir. Diğer arazi türleri ise geçit vermeyen arazi, sarp arazi ve uzak arazi’ dir. Sun Zi’ye göre bu arazilerden en iyi faydalanmanın sorumluluğu komutana aittir. Bu anlamda komutana yüklenen sorumluluklar dikkat çekicidir. Başta arazi yönetimindeki etkinliği olmak üzere yenilginin de sorumluluğunun kendisine ait olduğu vurgulanmaktadır. Yazar askerin firar etmesi, disiplinsiz olması, ordunun dağılması, batağa saplanması, kargaşa çıkması gibi durumları doğal afet felaket değil komutanın hatası olarak görmektedir (s.29-30). Bu bölümde ayrıca komutan- asker ilişkisinin boyutları ele alınmaktadır. Buna göre komutanın askerleri çocuğu gibi görmesinin bir aidiyet bağı oluşturacağı ve zor durumlarda birbirlerine yardımcı edeceklerini, komutanın hoşgörülü olmasına rağmen emirlerini uygulatamaması durumunda askerin şımarık çocuklar gibi olacağı ve “bir işe yaramayacakları” öğütlenmektedir.

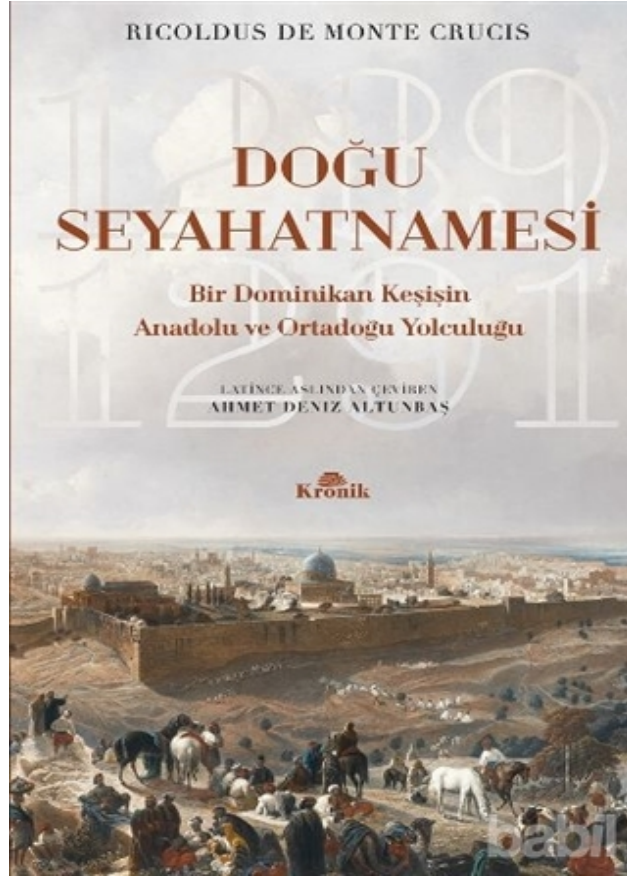
Kitabın Dokuz Arazi başlığını taşıyan on birinci bölümünde, savaşın karakteristik yapısına ilişkin olarak arazinin önemi vurgulanmaktadır. Bu bölümde yazar tarafından savaş sanatı’ n da yer alan araziler tanımlanmıştır. Bu araziler dağınık, sınır, çekişmeli, açık, merkezi, önemli, zor, kuşatılmış ve çaresiz araziler olarak ele alınmıştır (s.33). Bölümde ele alınan arazi tipleri üzerinden savaş stratejisi’ nin önemine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca savaşın en önemli unsurunun “sürat” olduğu vurgulanmaktadır. Yazar bunu şu şekilde ifade etmektedir: “düşman hazırlıksızken harekete geçilmeli, öngöremediği yoldan gidilmeli, beklenmediği anda vurulmalıdır.” Bölümde askerin konuşlanışı konusuna da değinilmektedir. Askerin stratejik olarak konuşlandığı yerin önemi üzerinde durulmaktadır. Bu şekilde askerin ölüm dışında hiçbir şekilde geri adım atmayacaktır. Sun Zi’ ye göre askerler çıkışı olmayan bir durumda korkuyu bilmezler, tek vücut olur ve topraklarında sıkıştıklarında mücadele etmekten başka çareleri kalmaz (s.35). Bölümde genel olarak arazi tipleri üzerinden ordu komutanına yönelik öğütler verilmektedir. Savaş sırasında arazi yapısının dikkate alınması, sürati merkeze almanın önemi, savaş sırasında yerel beyler ile olan ilişki üzerinden müttefik ilişkisi ve askere yönelik verilen ödüllerin önemi üzerinde durulmaktadır (s.37-38).

Ateşle Saldırı başlığını taşıyan kitabın on ikinci bölümünde, ateşle saldırının tipleri ele alınmaktadır. Buna göre ateşle saldırının; düşmanın birliklerine saldırı, iaşe ve malzemelerine saldırı, taşıma ve yük için kullanılan at arabalarına, depolara ve ikmal yollarına saldırı olmak üzere beş çeşidi vardır. Yazara göre ateşle saldırmanın bir zamanı, ateşi yakmanın bir günü vardır. Ayrıca ateşle saldırıda beş çeşit değişikliğe karşı hazırlıklı olunmalıdır. Sun Zi' ye göre, dışarıdan müdahaleye karşı hazır şekilde beklenmeli, yangın halinde asker sessizse durulmalı ve saldırıya geçilmemeli, ateşin yayılması beklenmeli, saldırmak mümkünse hemen saldırıya geçilmelidir. Saldırmak mümkün değilse beklenmelidir. Düşman kampın dışından ateşle saldırılabilecek bir durumdaysa ateşin içeri yayılmasını beklemeye gerek yoktur, uygun zamanda saldırıya geçilmelidir. Rüzgar karşıdan esiyorsa saldırılmamalıdır. Saldırıya geçecek ordu bu beş çeşit değişikliği bilmeli ve uygun zamanı beklemelidir. Bölümde savaşta kazanılan zaferin iyi değerlendirilmemesi durumunda kaynakların boşa harcanacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca akıllı hükümdarın hesabını bilen, iyi komutanlardan istifade etmesi gerektiği öğütlenmektedir. Hükümdarın aldığı kararların önemi vurgulanmakta ve bir öfkeyle alınan kararlar ordunun savaşa sokulmasının doğru olmayacağı üzerinde durulmaktadır. Bu anlamda Sun Zi, hükümdarın fayda-zarar ilişkisini analiz ederek hükümdarın anlık kararlarının orduyu zarara uğratabileceğini vurgulamaktadır.

Kitabın Casus Kullanma başlığını taşıyan son bölümünde genel olarak bir devlet ve hükümdar açısından istihbaratın önemine vurgu yapılmaktadır. Bir savaşın tek amacının savaşı kazanmak olarak düşünüldüğünde savaşın yol açtığı tahribat da yadsınmaz. Bu anlamda Sun Zi, bu bölümde casus kullanma ve istihbaratın olabilecekleri önceden bilmenin, ruhlarla ya da geçmişteki benzer olaylarla karşılaştırarak bilgi edinmenin mümkün olmadığını vurguladıktan sonra elde edilmek istenilen bilginin ancak insanlar tarafından sağlanabileceğinin önemine değinmektedir. Ona göre “casus kullanma” nın beş çeşidi vardır. Bunlar; Yerel casus, düşmanın içindeki casus, taraf değiştirmiş casus, ölü casus ve canlı casus' dur. Bu beş çeşit casus'un kullanılırken karşı tarafından bundan haberdar olmaması hükümdar açısından hazine olarak değerlendirilmektedir (s.41). Ordu'da ödüllendirmede casustan daha ileride bir kişinin olamayacağı, sırların korunmasının ve gizliliğin önemi vurgulanmaktadır. Bu anlamda casuslar' ın her alanda kullanılabileceği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca casusları ancak bilge olan kişilerin kullanabileceği zeki ve adil olmayanların casusların getirdikleri bilgiden yararlanamayacağına dikkat çekilmektedir. Burada iş yapacak kişiden ziyade işi yöneten ve iş gerektiğinde casusu kullanacak olan kişinin vasfına ilişkin çıkarımlarda bulunulduğunu söyleyebiliriz.

İncelediğimiz kitapta ele alınan konuları bir bütün olarak değerlendirdiğimizde Sun Zi'nin (Sun Tzo) savaş stratejisi üzerinden başta ast-üst ilişkisi olmak üzere yönetenlerin adil ve kanaatkar olmasının önemi vurgulanmaktadır. Bu anlamda ordu ve askerlikte işi en iyi bilene yani liyakate dayalı olarak görevlendirmelerin olmasının disiplin ve devamlılık açısından önemi üzerinde durulmaktadır. Öte yandan yazıldığı dönem açısından bakıldığında; empati, liyakat, performans dayalı ödül sistemini savaş sanatı'nın olmazsa olması olarak değerlendirmesi günümüze ışık tutması açısından dikkat

çekicidir. Kitapta hükümdarın, her zaman düşünerek hareket etmesinin yalnızca ordu açısından değil tüm ülke için hayati olduğunun vurgulanması ve hükümdarın karşılıklı iletişime davet edilmesi Sun Zi'nin savaş sanatı'nı dayandırdığı temellerin derin bir felsefi süreci yansıttığını göstermektedir. Bu anlamda kitapta ele alınan konular bakımından Tao felsefesinin etkilerinin olduğunu söyleyebiliriz. Tüm bu değerlendirmelerden sonra Sun Zi' nin savaş sanatı'nı savaşmadan kazanılan zaferlerin en iyi zaferler olduğu temeline dayandırdığını ifade edebiliriz.

Doğu Seyahatnamesi Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu 1289-1291

Ricoldus de Monte Crucis Çev. Ahmet Deniz Altunbaş

İstanbul, Kronik Kitap, 2018, 95 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-59-4.

Kübra YILMAZ*

Ricoldus de Monte Crucis, 1243 yılında Floransa doğumlu bir keşiştir. Çeşitli üniversitelerden teoloji bilgilerini tahsil ettikten sonra, 1267’de Dominikan tarikatına mensup olmuştur. Ardından 1286 senesinde Papa’nın emriyle doğudaki Kutsal Toprakları ziyaret etme adı altında misyonerlik faaliyetinde bulunmuştur. Adını pek duymamış olsak da eserinde doğudaki Hristiyanlar ve Müslümanlar hakkında 13. Yüzyıl’a ait önemli bilgiler aktarmaktadır. Yaptığı yorumlarla aslında oryantalizmin temellerini atmıştır dersek yanlış olmaz. Ayrıca Bağdat’ın Moğol istilasına uğradığı ve Ortadoğu’da Latin egemenliğinin son bulunduğu dönemleri anlatan nadir eserlerdendir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Seyahatine Floransa'dan başlayan keşiş Ricoldus, 1288 yılında Akka'ya ulaşarak hacı olmuştur. Ardından İsa ve annesi Meryem'in hayatlarındaki önemli yerleri belirtmek için yapılan kiliseleri ziyaret ederek başlar. Uğradığı bütün şehirlerde mukaddes kitaptan pasajlar okuyarak seyahatinin aslında kutsal bir yolculuk olduğunu hatırlatır. Tripoli diye ifade ettiği Trablusşam'a geldiğinde ise İsmailîler denilen Haşhaşiler'den haber verir. Ardından Ermenistan üzerinden Türkiye'ye girmiştir. Eserin bu kısmında “Muhammed'in yasasına tabi olan ve genelde köstebek gibi yer altında yaşayan barbar Türkmenler” den bahseder (s.42). Büyük bir ordu olduklarını ve Türkmen kadınlarının da son derece kuvvetli olmaları Ricoldus'un dikkatini çeker. Tatarların diyarına girmesiyle burada onlardan uzun uzun bahseder. Tatarlar diğer halklardan fiziksel yapıları, kişilikleri ve gelenekleri bakımından farklıdırlar. Aşırı gaddar, kendilerine zulüm edenlere misliyle mukabele ettiklerini, kendilerini dünyanın tek ve hakiki hâkimi olduklarını, Tanrı'nın yasası yerine doğa yasasına uyan insanlar olduğunu söyler. Türkmen kadınları gibi Tatar kadınlarının da çok kuvvetli olduklarını, düşmanı erkekler olmadan da yenebileceklerini anlatır. Erkekler gibi ok ve yay kuşanıp savaştıklarını belirtir. Tatarların İsrailoğullarının tutsaklıktan kaçan onuncu kayıp kabilesi oldukları ve dünyayı yok edecekleri rivayet eder. Ricoldus, Tatarların göçü, ilerleyişlerini teferruatlı anlattıktan sonra Bağdat'a girip burayı yakıp yıkan, Müslüman kadın, erkek, çocuk demeden katl ettiklerini, sonradan Müslüman olduklarını anlatır. Tatarların “Müslümanlığı ifa etmesi ile inanması kolay, neredeyse hiç zahmetsiz bir din olduğunu” (s.60) gördükleri için Müslüman olduklarını öne sürer. Yolculuğuna 13. yüzyıl'da bile soğuk olduğunu ifade ettiği Erzurum'dan geçerek Farsistan yani bugünkü İran'a devam eder. 1288 ile 1289 yılları arasında İran'da bir yıl kaldıktan sonra “yüksek ve sarp dağlarda” (s.64) yaşayan Kürtlerin diyarına geçer. Kürtlerin Tatarları bile dize getirmiş bir halk olduğunu dile getirir. Ricoldus'un aktardığına göre Kürtler de tatarlar gibi yasaların kolaylığından dolayı Müslüman olduklarını öğreniyoruz. Aslında bir bakıma Hristiyan dininin zor yasalarına sahip olduğunu kabul etmiş olur. Kürt diyarından sonra Yunus peygamberin şehri olan Ninova'ya gider. Ninova şehrinde Yahudilerin ve Nasturi Hristiyanların olduğunu ifade ettikten sonra buradaki Nasturilerin kendisinin tebliğini dinlemesine rağmen Katolik itikadına dönmediklerinden şikâyet eder. Ninova şehrinin yakınlarında olan İsa'nın havarisi aziz Matta'nın Yakubi Patrikhanesine gider. Buradaki Yakubileri İsa'nın tek bir doğasının olduğunu savundukları için “sapkın” olarak nitelendirir. “Onların sapkınlıklarını yok etmek” için bir münazara tertip edilir. Ricoldus ile piskopos arasında İsa'nın tek bir tabiatı, özü, doğası konusunda soru-cevap tarzında bir tartışma olur. Ricoldus'un ifadesiyle “sakince dinleyip sapkınlıklarına karşı Kitab-ı Mukaddes'e dayandırdığımız iddia ve kanaatlerimizi ortaya attık. Kutsal Ruh konusu açılınca verecek cevap bulamadılar” diyerek patriğin Katoliklik inancına gecen ilk kişi olduğunu çıkarabiliriz. (s.66-72).

Anlaşıldığı üzere, Ricoldus'un seyahati boyunca asıl amacının aslında doğu kiliselerini Katolik inancına döndürmektir. Bu tarz örnekler vererek aslında Katolikliğin doğu toplumlarında nasıl yayıldığını göstermiştir. Misyonerlik faaliyetinin nasıl olumlu sonuçlar verdiğini ayrıca Papa ve Kutsal

Roma kilisesinin meşruiyet alanının nasıl genişlediğini apaçık gözler önüne sermektedir. Mârûnilerin de Katoliklik inancına “Papa’ya bir mektup yazarak Katolik inancına geçtiğini, Papa’ya ve Kutsal Roma Kilisesi’nin yetkisine boyun eğdiğini” bildirdiğini büyük bir gururla ifade ettiğini görmek mümkündür.

Seyahat güzergâhını burada bitirdikten sonra Müslümanlardan bahsetmeye başlamıştır. Eserinde yer yer Müslümanları küçük düşüren ifadeler kullanmaktan geri durmamıştır. Özellikle sonradan Müslüman olmuş Türkmenler ve Tatarların Hristiyanlara karşı zalim tavırlarını anlatmadan geçmemiştir. Fakat bazı yanlış yorumları da bulunmaktadır. Örneğin Müslümanların “mescitlerde ve başka yerlerde şakalaşmazlar” (s.88) der. fakat Hz. Peygamberin bile ashabıyla şakalaştığını bildiren rivayetler olduğunu bilmekteyiz.

Katolik bir keşiş olmasına rağmen Müslümanlar tarafından sevgi ve nezaketle karşılanmış olması kendisini şaşırtmıştır. “Müslümanları övmekten ziyade Hristiyanları utandırmak amacıyla ... kusursuz faziletlerine değineceğiz” (s.83-84) dese de Müslümanların davranışlarına karşı hayranlığını gizleyememiştir. Onların ilimde ne kadar titiz ve hevesli olduklarını, ibadette devamlılıklarını, yoksullara karşı merhametli, kutsal şeylere hürmetleri, davranışlarındaki ağırbaşlılık ve ciddiyetleri karşısında etkilenmiştir. Aslında bir bakıma batıda Müslümanlar hakkında anlatılan barbarlıkların hurafelerden ibaret olduğunu göstermektedir. Ricoldus çağdaşlarının aksine İslam’a bir din gözüyle bakmıştır. Bu da onun objektif bakış açısına biraz daha yakın olduğunu göstermektedir. Eserin son kısmını ve önemli bir bölümünü Müslümanlara ayırmaktadır. Müslümanların faziletlerini, ilmini, ibadetlerini, sadaka ve yoksullara merhametlerini, Tanrı’nın adına hürmetlerini, ağırbaşlılıklarını, yabancılara nezaket ve saygılarını, kendi aralarında ittihat ve sevgi son olarak da mucizelerini kısa olsa da gözlemlediği kadar anlatmaya çalışmıştır.

Son bölümü ise canavarlar ve vaftizcinin müridi Sabiiler’den bahsederek eserini tamamlamıştır.

Eseri değerlendirirsek, 1300 yılında tekrar ülkesine dönerek seyahatine dair gözlemlerini Papa’ya sunmuştur. Kendisi apaçık şekilde ifade etmese de aslında bir misyoner olarak doğu topraklarını gezmiştir. Gördüklerini aktarmanın yanı sıra Katolik inancını her fırsatta verdiği vaazlarla yaymaya çalışmıştır. Buna rağmen objektifliğe yakın diyebileceğimiz bir eserdir. 13. yüzyıl gibi erken bir tarihte bir kesimin doğuya gidip oradaki Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler hakkında bilgi veren önemli bir seyahatnamedir. Katolik inancının dışındakileri sapkın olarak baktığı aşikârdır. Fakat diğer batılı din adamları veya keşişler gibi ele almak yerine İslam’ı bir din olarak görmesi önemli bir husustur. Bu bakımdan, Ricoldus’un Doğu Seyahatnamesi dikkatle incelenmesi gereken nadir eserler içinde yer alınması gerektiğinin kanaatindeyim.

Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)

Trandafir G. Djuvara, Çev. Pulat Tacar

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, 582 Sayfa, ISBN:978-605-295-077-7

İsmail AKGÜN*

Miftahı; Türklerin, Anadolu'ya şan ve şeref dolu akıncıları ile Anadolu'ya girmeleri ile başlayan Doğu Sorunu'nu diğer adı ile Şark Meselesi'ni çözmek için Batı dünyası birçok defalar silahlı yöntemler ile Türkler üzerine yürümüşken bu taarruzlarını sistemsiz ve lalettayin şekilde fiiliyata geçirmemişti. Elimizdeki bu eserde Romanya Krallığı'nın İstanbul elçisi olarak görev yapan Trandafir G. Djuvara'nın çalışması olarak; Türkleri geri dönmeye mecbur etme hatta yok etmeye yönelik yüz adet tasarımı ele almaktadır. İlki 1270'li yıllarda, Sicilya Kralı II. Charles'ın Papa IV. Nicolaus'a sunduğu

* MSÜ, Harp Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi, Kastamonu, adiltoyca@gmail.com

tasarıdan bahsedilmektedir. Fakat kitap bu noktada tarih ile tenakuz içindedir çünkü II. Charles 1270 yıllarda tahtta değildi babası Charles d'Anjou o tarihlerde Sicilya kralıdır ve oğul Charles ise Napoli Krallığı'nda hükümdar olmakla birlikte tacını 1286'da giymişti. Her ne kadar bu proje müellif tarafından şahsi bir çaba olarak görülse de (s.14) evvelki tarihlerde Papa II. Alexander'ın Endülüs üzerine Normanları sevk etmesi ve halefi VII. Gregorius'un Akdeniz'i Hıristiyan egemenliğine alma projesi ve en mühimi de Papa II. Urban'ın başlattığı geniş yankılar uyandıran Haçlı Seferleri de basit kin duyguları üzerinden çıkmıştı. Eserin bünyesinde barındırdığı planların sayısı oldukça fazla olsa da tarihte mümtaz şahsiyetlerin tasarıları kendileri gibi temayüz etmektedir. Planların muhtevasından önce temelde Doğu ile ilişkilerin odak noktalarına dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu noktalar ilk olarak Selçuklular sonra Memluklar ve nihayetinde de Osmanlılar olmuştur.

Eser bu sayfaları kolaylıkla aktarma adına, projelerin ideal noktasını dile getirme adına Kutsal Toprakların Ele Geçirilmesi Projeleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması Projeleri şeklinde kitabı iki ana kısma taksim etmektedir. Birinci kısımda on bir ikinci kısımda ise seksen iki proje yer almaktadır ve kitabın isminde belirtildiği üzere tasarıların sayısı yüzü bulamamaktadır.

Birinci kısımdaki tasarılar isminden anlaşılacağı üzere, Hittin Zaferi sonrasında kaybettikleri Kudüs ve çevresini geri almak ya da maksatlıdır. Bu bölümdeki tasarıların temelinde Haçlı ruhu sezilmektedir. Padovalı keşiş Fidence'nin projesi başlığında yer alan bilgiler, tasarının mimarı olan keşiş Fidence'nin Haçlı seferlerinde ön safta yer alan Pierre L'ermite edasınca kendi emrine verilen kuvvetler ile hareket etme inisiyatifini arzu ettiğini dile getirmektedir.(s.15) Buna ilave olarak Kıbrıs Kralı II. Henri de Lusignan'ın Projesi de aynı ruhu, genetik olarak barındırmaktadır. Mezkûr tasarının sahibi aynı zamanda Hittin Savaşı'nda Selahaddin Eyyubi'ye mağlup olan Guy de Lusignan'ın² ile aynı aileye mensuptu. Kendinden birkaç kuşak önceki Kudüs Kralı ile eşdeğer bir şekilde Müslüman-Hıristiyan ayırt etmeksizin kılıçla hizaya getirilmesi şeklinde düşünülmüştü. Fakat müellif, belgeleri diplomatik bir vizyon ile yorumladığı için tarihin sadece belli bir bölümünü ele alarak olayları ele almaktadır.

Büyük paydayı kapsayan ikinci kısım ise, birinci kısımda yer alan şöhretli olmayan tarihi şahsiyetlerin yerine daha büyük simaların tasarılarına; içerik ve hedef yönü ile değinmektedir. Projelerin kronolojik sıralamasında Fransa kralı I. François tarihimizde bilinen adı ile Fransuva, tasarı sahiplerinden ilk isim olarak dikkati cezp etmektedir. I. François'in projesi; umumi çerçevede Haçlı seferini çağrıştırmaktadır. Fakat esas hedef İstanbul'dur ki bu da Thomas Beylen'e ifade ettiği şekilde "...Beni imparator seçerlerse ya üç sene içinde Konstantinopolis'te olurum ya da ölürüm." diyerek niyetini belli etmektedir. Fakat projenin tarihi I. François'in 1525 yılında neticesi hezimet ve esaret şeklinde³ vuku bulan Pavia Muharebesi öncesine aittir. Mezkûr tasarının sonunda "...bilindiği gibi I. François politika değiştirmiş, Türklerle ittifak yapmayı yeğlemiştir." (s.70) ibaresine de yer

² Hayati Ülkü, Başlangıçtan Günümüze İslam Tarihi,4. Baskı, İstanbul Çile Yayınları 1979,s.688

³ Halil İnalçık, Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci,8. Baskı, İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2016,s.199

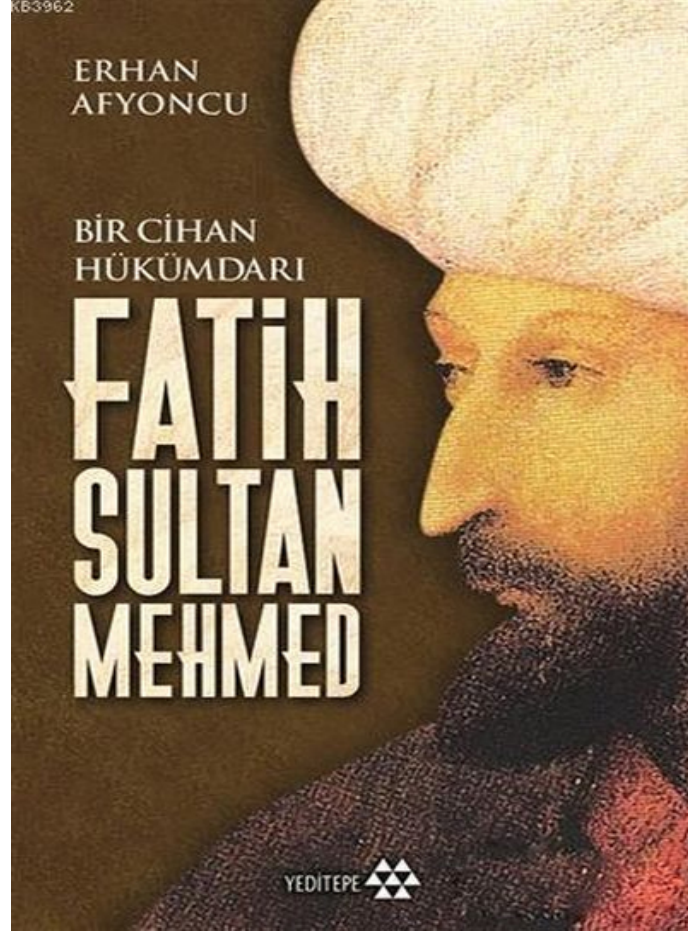
verilmektedir. Bir başka proje de Erasmus'a aittir. Hümanist yazar, Macaristan'ın fethi ile Orta Avrupa'da beliren Türk tehdidi karşısında Hıristiyan âlemini uyandıracak bir muhtıraya hazırlanmaktadır hatta muhtırasında Türkleri "gens barbara, obscurae originis" belirsiz kökenli barbarlar olarak nitelendirmektedir.

Rus Çarı Büyük Petro'nun Projesi'nin sıhhati bilinmemekle birlikte üzerine değerlendirme yapan müellif, Petro'ya ithaf edilen bir vasiyetnamenin bizzat çarın kendine ait olup olmadığı hakkında kuşkulu bir tavır içindedir. Fakat müellif burada; projenin sıhhatini sorgulamaktan ziyade "Rusya'yı organize eden ve yorulmadan bu ülkenin yayılma iştahını abartan kişinin Çar Petro" (s.224) olduğuna vurgu yapmaktadır. Rusya günümüzde de, Doğu politikası idealinin temelini atan şahsiyet olan bilinen Petro'nun izinden gitmeye devam etmektedir. İlerleyen bölümlerde karşımıza çıkan Napoleon ve I. Aleksandr'ın Projeleri, bölümü ise diğer bölümler ile mukayese edilirse oldukça geniş yer kaplamaktadır. Buradaki temas noktası Napoleon'un İstanbul'u Ruslara kaptırmak istememesidir. Nitekim Sainte-Helene Hatıraları'nda dile getirdiği şekilde "...Türk imparatorluğunu Rusya'yla paylaşabilirdim. Bu taksim aramızda birkaç defa söz konusu oldu. Konstantinopolis sorunu her seferinde Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtardı. Başkent İstanbul aramızdaki en büyük sorundu ve uzlaşmanın gerçek engeliydi. Rusya orasını istiyordu, ben de vermeye razı olmuyordum. İstanbul çok değerli bir anahtardır, bir imparatorluğa değer; orasını ele geçiren dünyanın hâkimi olur." (s.317) sözleri ile Ekselans Napoleon, İstanbul'un rakip Rusya'ya peşkeş çekilmesine razı olmayacağını ifade etmektedir. Zaten tarihe bakılırsa iki ülke ve iki hükümdarda ileri de savaşa tutuşacak ve taksim planı da tarihin tozlu raflarına kaldırılacaktır. Müellif bir sonraki bölümde Avusturya Şansölyesi Metternich'in Projesi'ni ele alırken, Osmanlı'nın birliğini savunan siyasi bir kişilik oluşuna karşın Napoleon dönemindeki, Devlet-i Âli'nin yıkılmak üzere olduğuna kanidir. Müellif, Şansölyenin karmaşık fikirleri için "...lastikli bir kavram" (s.343) olarak nitelendirmektedir.

Kırım Savaşı esnasında Rusya tahtında olan Çar I. Nikolay'ın tabiri ile hasta adam olarak tanımladığı Osmanlı Devleti'nin taksimi konusunda 9 Ocak 1853 tarihinde İngiltere'ni St. Petersburg'daki elçisi Sir Hamilton Seymour'a "Kollarımızda hasta,çok ama çok hasta bir adam var." sözlerini tekrar etti ve hastanın ani ölümü ile ne olacağı hususunda bir anlaşmaya varmaları gerektiğini de ilave etti.⁴Fakat İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile olan ticari ilişkileri ve doğu topraklarının selameti için güçlü bir Rusya istememesi planın sekte uğramasına sebebi nitekim Sir Seymour, Çar I. Nikolay'a "...ama haşmetpenahları, hastanın ölüm döşeğinde bulunduğunu sanmanızı gerektirecek hiçbir nedenimiz olmadığını belirtmemeye izin verin." (s.369) sözleri gidişatın seyrini değiştirmişti ki zamanla zuhur edecek olan savaşta Osmanlı'nın yanında yer Britanya Rusya ile savaşa girecektir. Projelerin sonuncusu olan İstanbul'un Taksimi Projesi başlığında oldukça enteresan nüanslar yer almaktadır.⁷

⁴ Candan Badem, Kırım Savaşı ve Osmanlılar çev. Eşref Bengi Özbilen,1. Baskı İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.66-67

Ocak 1912 tarihinde yani Balkan Savaşları'ndan evvelki bir dönemde L'Independance Belge gazetesinde ismi meçhul bir muhabir tarafından yayınlanan bir yazıda yer alan fikirlerde "...Doğu Sorunu'nun aslında İstanbul'un kime ait olacağı" sorusunun cevabında olduğunu dile getirmektedir. Kentin uluslararası bir statüye getirilmesi gerektiği lüzumuna değinilmektedir. İlginç olan veri ise birkaç yıl sonra I. Dünya Savaşı'nda müttefik olduğumuz Almanya'ya Haydarpaşa'yı, Avusturya'ya ise Galata ve deniz kıyısındaki mahalleleri (s.414) bu bilgi tarafların acımasızca kan dökecekleri umumi harpten evvel Osmanlı üzerindeki müşterek emelleri hakkında bize ipucu vermektedir. Ve tarihin süslü yalanlarında biri olan I. Cihan Harbi'ne girmese idik Osmanlı Devleti ayakta kalacak ve yıkılmayacaktı safsatasının da ne denli gereksiz olduğunu ve iddianın da çürük mesnetlere dayandığını bizlere aktarmaktadır. Sömürgecilik mevcut düzeninin iki çenesi arasına iyice giren Osmanlı için savaştan kaçmak son derece imkânsızdı. Kitabın bundan sonraki kısımlarında ise Osmanlı'nın toprak kayıplarına genel çerçevesi ile değinilmektedir. Ve müellifin tanık olduğu Trablusgarp Savaşı ve Balkan Harpleri'ne göz atılmaktadır. Eser yazarının, diplomat oluşu dolayısı ile tarihi belgeleri siyasi süzgeçten geçirerek okuyucuya aktarmaktadır ve bazı noktalarda tarihi çelişkileri de beraberinde getirmektedir. Lakin esas vizyon olarak projelerin kademeli de olsa başarıya ulaştığını dile getirme adına politik perspektifi kullanması kitaba ayrı bir renk ve ahenk katmaktadır. Tabi ki de yazarın, eseri kaleme alış tarihi günümüzden neredeyse bir asır evveline tekabül ediyor ve anlatmak istediği de taksim projeleri nezhur etmiş değildir aksine çok uzun merhalelerin ürünüdür.

Bir Cihan Hükümdarı- Fatih Sultan Mehmed

Erhan Afyoncu

İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2018, 208 sayfa, ISBN: 978-605-2070-39-0

Rabia Büşra KURUCA*

Erhan Afyoncu'nun kaleme aldığı bu kitapta; İmparatorluğu'nun gerçek kurucusu olan Fatih Sultan Mehmed döneminde Osmanlı Devleti'nin büyük bir dünya gücü haline geldiğini, Fatih'in hükümdarlık döneminin tarihçilikten edebiyata, mimariden medrese eğitimine, bürokrasiden saray idaresine kadar birçok alanda klasikleşmenin başlangıcı olduğunu kısaca bir cihan hükümdarının renkli şahsiyeti ve fetihleri anlatılmaktadır. Eserde; Fatih Sultan Mehmed'in Şehzadelik Yılları, Büyük Fethi, Fatih'in

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, rbkurucaa@hotmail.com

Düşmanları, Fatih'in Şahsiyeti, Fatih Devri Devlet Adamları, Fatih Devri Kronolojisi konulu 6 başlık ile ele alınmış, incelenmiş ve anlatılmıştır.

İlk bölümü oluşturan "Şehzadelik Yılları" adlı bölümde, Fatih'in doğumundan itibaren başlayıp şehzadelğine kadar nasıl ve kimler tarafından yetiştirildiği, şehzadelik yıllarındaki mücadeleler, olaylar ve son olarak babası II.Murat'ın ona hayat ve devlet yönetimi ile ilgili tecrübelerini yazdırdığı "Nasihatü Sultan Murad" adını taşıyan eserden bahsedilmektedir. Bu eserde II.Murat oğlu Fatih'e ahlaki ve sosyal öğütler verir: "Aklın gücü daima kılıçtan üstündür. Ben nice yiğitlerin akıllarını kullanamadıkları, sırf kılıçlarına güvendikleri için yok olduklarını gördüm. Güçlü kuvvetli olmak iyidir. Ancak kuvvet aklın emrine verilmelidir." (s.16)

İkinci bölüm olan "Büyük Fetih" bölümünde İstanbul Fethi'ne giden süreçten ve bu süreç içerisinde Venedik, Macaristan ve Rodos'la bazı antlaşmalar imzalandığına değinilmiştir. Yapılan antlaşmalardan sonra İstanbul Fethi'nin hazırlık aşamaları kısmına geçilmiştir. Yazar, Fatih Sultan Mehmed'in Karaman seferinden döner dönmez Anadolu Hisarı'nın karşısına bir kale yapılmasını emrettiğini ve Rumeli Hisarı'nı inşa ettirdiğini aktarmaktadır. Ayrıca kitabın bu bölümünde Fatih'in fetih öncesi döktürdüğü topların önemi vurgulanmaktadır. Top, İstanbul kuşatmasında etkili bir şekilde kullanılması bakımından önemli bir savaş aracı olmuştur. Fetihten önce yapılan kuşatmayı yazar gün gün "Kuşatma Günlüğü" adını verdiği ara başlık kısmında anlatmaktadır. Bu kuşatmalardan kısa kısa bahsetmektedir. Kuşatmanın 29 Mayıs günü son hücumla kazanıldığını ve İstanbul'un Fethedildiğini yazar padişahın şu mısralarıyla belirtmiştir:

" İmparatorun sarayında örümcek perdedârlık ediyor
Efrasiyab'ın kulelerinde baykuş nevbet vuruyor."

İkinci bölümde son olarak İstanbul Fethi'nin bütün dünyaya olan yankılarından ve fetihten gelen büyük güçten bahsedilmektedir.

"Fatih'in Düşmanları" adlı üçüncü bölümde ise seferler, savaşlar ve devletler ile yapılan diplomatik mücadelelerden bahsedilmektedir. Bu seferleri yazar Sırbistan, Belgrad, Mora, Karadeniz, Amasra, Trabzon, Eflak, Boğdan, Midilli, Bosna, Rodos, Otranto ve Son Fetihleri alt başlıkları halinde kısa ve öz bir biçimde bizlere anlatmaktadır. Seferlerden sonra Fatih döneminin önemli deniz savaşı olan Venedik Savaşlarından söz edilmektedir. Bu savaşa yazar kitapta önemli bir yer vermiştir. Savaştan önce Venedik'in Ege kıyılarını ve Güney Yunanistan'daki mevcut kolonilerini muhafaza edip Akdeniz'deki ticari faaliyetlerini güvenli bir şekilde sürdürmeyi tercih ettiğini, ancak Venedik'in tedbiri elden bırakmayıp Eğriboz, Modon, İnebahtı, İşkodra ve diğer yerlerdeki ticaret kolonilerini takviye ve tamiratlar yaparak muhkem hale getirdiğini, yeni kadirgalar inşa ettirerek donanmasını büyüttüğünü aktarmaktadır. Üçüncü bölümde önemli bir yer tutan diğer bir hadise ise Doğu'dan gelen büyük tehdit olan Akkoyunlu Devleti olmuştur. Yazar bu devlet ile olan mücadeleleri adeta bir ders anlatmış gibi giriş, gelişme ve sonuç şeklinde anlatmaktadır. Bu devlet ile yapılan mücadelenin uzun

sürdüğü, Osmanlı için büyük bir tehdit olduğunu ve Osmanlı'yı uğraştırdığını vurgulamaktadır. Her ne kadar bu devlet ile uzun mücadeleler verilmiş ise de sonucunda bir savaşın meydana geldiği ve bu savaşın Osmanlı tarafından kazanıldığını söylemektedir.

Üçüncü bölümün son sayfalarında yazar Fatih'in son seferini ve ölümünü anlatmaktadır. Ölümü ile ilgili şüphelerin olduğunu vurgulamaktadır. "Aşıkpaşazâde Tarihi" adlı eserde geçen bir şiirde Fatih'in zehirlenerek öldüğünü söylemektedir. Bu şiirin mısraları şu şekildedir;

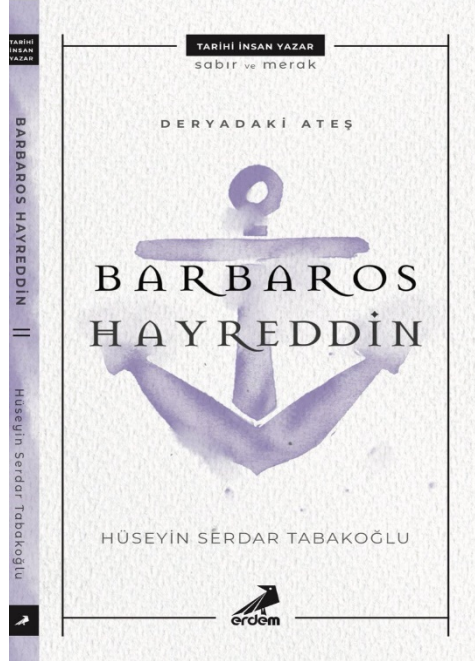
"Tabibler şerbeti kim verdi Hana O han içdi şarabı kana kana Ciğerin doğradı şerbet o Hanın Heminden zari etdi yana yana Dedi niçün bana kıydı tabibler Boyadılar ciğeri kana kana İsalet etmedi tabib şarabı Timarları kamu vardı ziyane Tabibler Hana çok taksirlik etdi Budur doğru kavlı düşme gümâna Dua et Aşiki bu han hakkında Ki nur u rahmete canı boyane"

Dördüncü bölüm olan "Fatih'in Şahsiyeti" adlı bölüm Fatih Sultan Mehmed'in özelliklerine ve karakterine ayrılmıştır. Fatih'in güçlü ve yapılı bir bedene sahip olduğunu, yuvarlak çehresiyle arslanı andırdığını, koç burunlu olduğunu anlatır. Üstün zekasının kara gözlerinde kıvılcım gibi parladığını, çatık kaşlı, uzun çeneli ve uzun boyunlu olduğunu belirtir. Büyük bir komutan, büyük bir devlet teşkilatçısı ve kanun koyucu, açık fikirli ve Doğu ve batı kültürlerini bilen bir hükümdar olduğunu vurgular. Seferlere günlerce at sırtında gider, dağlık arazilere askerleriyle birlikte yaya yürür, her türlü zahmete katlandığını gerektiğinde düşmanın üzerine yalınkılıç gidecek kadar cesur olduğunu belirtir.

Beşinci bölüm olan "Fatih Devri Devlet Adamları" ile siyasi, idari, askeri ve dini yapılarda görev yapmış veziriazamlar, beylerbeyiler, kaptanıderyalar, dönemin uleması ve şeyhülislamın isimlerini vererek onların hayatlarına, önemlerine ve o dönemdeki yapmış oldukları faaliyetlere değinilmiştir. Mezkûr bölümde; Fatih Sultan Mehmed'in hocası olarak bilinen Akşemseddin'in önemine de vurgu yapılmıştır. İstanbul kuşatmasına Akşemseddin, Akbıyık Sultan ve devrin diğer tanınmış şeyhlerinin de yüzlerce müritleriyle katıldığını belirtir. Akşemseddin, kuşatmanın en sıkıntılı zamanlarında gerek padişahın gerekse ordunun manevi gücünün yükseltilmesine yardımcı olmuştur. Padişaha zaferin yakın olduğu müjdesini vererek, sabredip gayret göstermesi gerektiğine dair tavsiyeleri ve Fatih'e yazdığı mektuplarıyla fethin kısa zamanda gerçekleşmesine tesiri olduğuna değinmektedir.

Altıncı ve son bölüm olan "Fatih Devri Kronolojisi" adlı bölümde yazar tarihlerle Fatih Sultan Mehmed dönemini özetlemektedir. Kronoloji kısmından sonra "Bibliyografya" bölümünde eserini kaleme alırken yararlandığı kaynak eserler hakkında bilgi vermektedir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; yazar Fatih devrini ayrıntılara girmeden özet niteliğinde bize aktarmaktadır. Aynı zamanda eserin akıcı bir dil ile sıkılmayacak bir şekilde, başlıklar altında ve kanıtlayıcı cümleler ile zengin bir yapıda olması eserin okunmasını arttırmıştır.

Deryadaki Ateş Barbaros Hayreddin

Hüseyin Serdar Tabakoğlu

İstanbul, Erdem Yayınları, 2018, 158 Sayfa, ISBN: 978-605-349-954-1

Ahmet Faruk BAKACAK*

Eser hem ülkemizde hem de dünyada Osmanlı denizcilik tarihinin en ünlü ismi olan Barbaros Hızır Hayreddin Paşa'nın hayatı hakkındadır. Eser Osmanlıca metinleri çok iyi okuyup analiz edebilen, İngilizce ve İspanyolca dillerini çok iyi bilen Hüseyin Serdar Tabakoğlu tarafından kaleme alınmıştır. Yazar Türk Denizcilik tarihinin yaşayan en iyi uzmanlarından ders alma şansına sahip olduğu için eseri yayına vermeden önce onlara okutma imkânı elde etmiştir. Eser yazarın önsözünde belirttiği ve teşekkür kısmında adını geçirdiği hocalardan referanslı konumdadır.

Eser kronolojik bir sıralama ile kısımlara ayrılmış. Bununla birlikte Osmanlı ile ilk münasebetler, Preveze Deniz zaferi gibi hususi olaylar ayrı başlıklar altında incelenmeye çalışılmıştır.

Konunun muhatapları tarafından iyi bilineceği üzere, Barbaros Hızır Hayreddin Paşa ile ilgili malumatın esas kaynağı Sultan Süleyman'ın özel isteği üzerine Seyyid Muradi'nin Barbaros Hızır Hayreddin Paşa'nın anlattığına göre yazıya geçirdiği "Gazavatname"dir.

Yazar eserinde gazavatnameyi esas alarak bir örgü oluştursa da yabancı kaynaklardan-belgelerden elde edilen muhtelif bilgiyi de ayrı olarak vermiştir.

* M.S.Ü, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, faruk.bakacak@gmail.com

İlk olarak yazar, eserin giriş kısmında Barbaros Hayreddin Paşa'nın biyografisini aktarmıştır. Ağabeyi İshak ve Oruç ile küçük kardeşi İlyas'ın hayatları ve denizlerde ki faaliyetleri hakkında bilgi verir. Özellikle babası ile ilgili bilgiler verilerek iddia edilen "Barbaros gayrimüslim idi" iddiası çürütülmektedir.

Kitabın birinci bölümünde Barbaros kardeşlerin "korsanlık dönemleri" aktarılmaya çalışılmıştır. Bu dönem genellikle Oruç Reis'in faaliyetlerini kapsamaktadır. Oruç Reis'in 1510 yılında Antalya'ya gidip yetkili mercilerden izin alarak on sekiz oturaklı bir tekne yaptırdığı ve sonbaharda ilk defa sulara açılarak Rodos taraflarından korsanlık yapmaya başladığı tahmin edilmektedir. Fakat yazar korsanlık kavramının ne olduğunu bu bölümde açıklama ihtiyacı hissetmiştir. Esere göre "korsanlık" denizde din ve millet ayrımı gözetmeden her türlü hedefe saldırmayı meşru gören "deniz haydutluğu" kavramından ayrı tutulması gerektiği şeklinde nakledilmiştir. Korsanlığın bir devletin himayesinde, bir hukuka dayalı olarak ve belirli sınırlamalar tabi olarak gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Şer'i hukuk sistemi içinde de ganimetin beşte biri hükümdara verilmekte ve eman/ahidname verilen devletlere saldırılmaması şartı ile korsanlığa izin verildiği ifade edilmektedir. Oruç Reis'in daha ilk yıllarından itibaren bir siyasi otoritenin izni ve himayesi altında korsanlık yaptığı ve Hristiyan gemilerini hedef aldığı aktarılmaktadır. Oruç Reis'in, zamanının Osmanlı Şehzadesi olan Şehzade Korkut'la irtibat halinde olduğunu, zaman zaman ziyaret ettiğini ve yine Şehzade Korkut tarafından desteklenerek himaye edildiği ifade edilmektedir.

Yazar yabancı kaynaklarda döneminin meşhur korsanları Kemal Reis ve Kurdoğlu'ndan sıkça bahsedildiğini fakat Oruç Reis'in gölgede kaldığı tespiti aktarmaktadır.

Başarılı bir korsan olan Oruç Reis'in mücadeleleri birinci bölümde detaylı olarak ele alınmıştır. (Tunus Muharebeleri 1513, Bicaye Saldırısı 1514, Endülüs Seferi 1515) Bazı muharebelerde gemilerini kaybettiği zaman Şehzade Korkut'un kendisine gemi temin ettiği belirtilmektedir. 1512'de Oruç Reis'in bir gün Şehzade Korkut'u ziyaret amacı ile Midilliden ayrılması ve bu zaman içerisinde Osmanlı tahtının değiştiği haberini alan Oruç Reis'in Şehzade Korkut'un: Yavuz Sultan Selim ile olan taht mücadelesini kaybedip firar ettiği haberini alınca Oruç Reis bir müddet Osmanlı Devleti ile irtibatı kesmek zorunda kalmıştır. Zira Hızır Reis ağabeyi Oruç Reis'e kardeşi İshak'ı da yanına alarak İskenderiye'ye gitmesini tavsiye ettiği bildirilmektedir.

Eserin ikinci bölümü Barbaros kardeşlerin Cezayir'de ki faaliyetlerine ayrılmıştır. İspanya Kralı Don Ferdando'nun 23 Ocak 1516'da ölmesiyle Kuzey Afrika'da İspanyol tahakkümü altında yaşayan Müslümanların İspanya'ya ödedikleri haraçtan kurtulmak için harekete geçmeleri ve Oruç Reis'ten bu minvalde yardım istemeleri bu bölümün anlatılmasının temel nedenidir. Oruç Reis ise bu yardıma karşılık vermiş 1516 yılında karadan ve denizden Cezayir üzerine harekete geçmiş ve Şerşel Limanını ele geçirmiştir.

Eser, Yavuz Sultan Selim Kahire'yi ele geçireceği vakit Mısır Seferi'nin ortasında Kurdoğlu'nu yanına çağırarak Batı Akdeniz'deki gelişmeleri sorması bu dönemde Osmanlıların denizlere yönelik ilgisinin artmakta olduğunu göstergesi olduğunu ifade etmektedir.

Eserin, üçüncü bölümü ise Oruç Reis'in şahadetinden sonra deniz kuvvetlerinin başına geçen Barbaros Hızır Hayreddin Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmesi ve bu süre içindeki faaliyetlerinden bahsetmektedir. İspanyolların 1532'de düzenlediği Koron Seferi, İspanyolların elindeki Cezayir'li esirlerin Barbaros'un emrine girmesi, 1534 yılında gerçekleştirilen Tunus'un Fethi, 1535 yılında gerçekleştirilen Minorca'nın yağmalanması, 1537 yılında gerçekleştirilen Pulya/Korfu seferi ve dünya tarihine damga vurmuş Preveze Deniz Savaşı bu bölümde işlenmiştir.

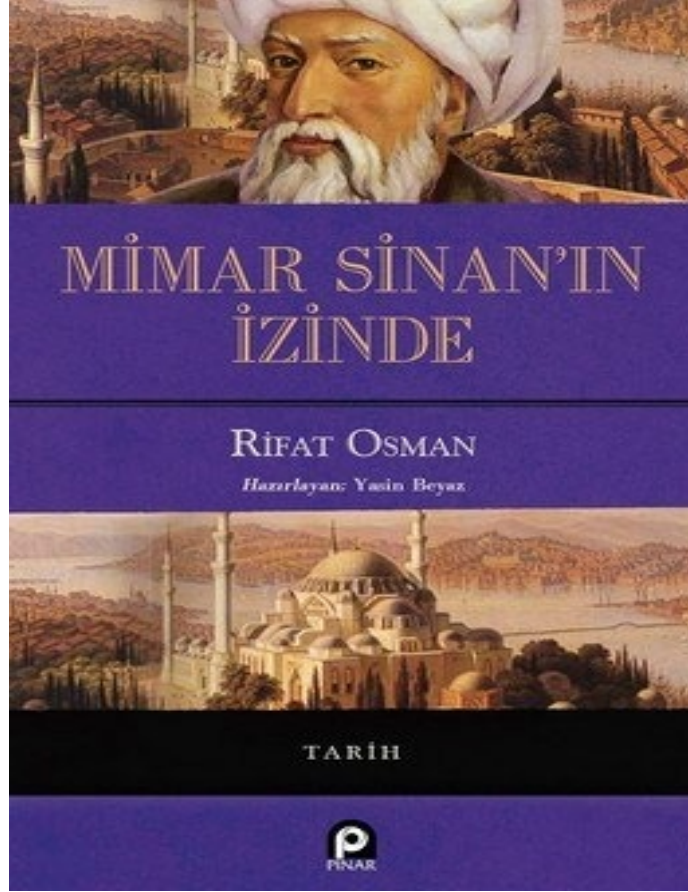
Eserde Kapudan Ahmet Paşa'nın Andrea Doria ile mücadelesinde bazı kayıplar verdiğini dolayısı ile Osmanlı'nın Akdeniz hâkimiyetinin hala kırılğan olduğunu dolayısı ile kesin bir hâkimiyete ulaşamadığı aktarılmaktadır.

Eser bu nedenle Osmanlı'nın, İspanyollar ile denizlerde ki mücadelesini Barbaros üzerinden sürdürme kararını ifade etmektedir.

Eserin sonuç kısmında ise Barbaros Hayreddin Paşa'nın sadece bir gemi kaptanı olmadığı denizci kimliğinin yanı sıra Kuzey Afrika'da yeni bir devlet teşkil eden devlet adamı, çeşitli gemi tiplerini incelemesi ve kadirga tercihi ile bir gemi inşa mühendisi ve tabii ki deniz savaşlarındaki usta manevralarının da bize gösterdiği üzere büyük bir stratejist ve taktik dehası olarak ifade edilmektedir. Bu üstün özelliklerinden dolayı Barbaros Hayreddin Paşa Osmanlı hizmetine davet edilmiştir. 1534 yılından itibaren ise Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün haşmetini yansıtan Donanma-yı Hümayun'un Kapudanlığına getirilen Hayreddin Paşa bütün emeğini Osmanlı için harcamıştır.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın bir taktik dehası olarak en büyük başarısı Preveze Deniz Savaşı'nda görülmüştür. Bu savaşta Osmanlı donanmasından çok daha üstün olan Andrea Doria komutasındaki Hristiyan filosu Barbaros'un son derece başarılı taktik ve manevralarıyla yenilgiye uğratılmıştır.

Eser hacim olarak küçük gözükse de konu ile ilgili araştırma yapacaklar için tavsiye edilebilecek bir kitaptır. Eserin bir özelliği de hususi kelimelerin kullanım yerleri dışında dil olarak akıcı bir üsluba sahip ve anlaşılabilir olmasıdır. İyi bir kaynakçaya sahip olmasının yanında, dizin kısmının olmaması eksiklik olarak görülmüştür. Denizcilik terminolojisi ile ilgili, günlük ve akademik hayatta her zaman karşılaşılmayan birçok kelime kullanıldığı için sonunda olması gereken küçük bir sözlük maalesef esere eklenmemiştir. Yine maalesef eserde hiçbir haritaya yer verilmemiştir. Hâlbuki eserden elde edilecek verimin artırılması için birden fazla haritanın ihtiyacı hissedilmiştir. Yine eserde kelimeler ile ifade edilmeye çalışılan deniz araçlarının çizimlerinin olmaması meseleleri kavramak için ayrı bir çaba sarf ettirmektedir.

Mimar Sinan'ın İzinde

Rifat Osman

İstanbul, Pınar Yayınları, 2018, 167 Sayfa, ISBN 978-975-352-479-7

Hilal CANER*

Rifat Osman, Rusçuk ve Selanik kadılıkları görevlerinde bulunan Tosyevizade Osman Feyzi Bey'in oğludur. Kendisi 1874 Üsküdar doğumludur. Çocukluğundan beri aldığı kaliteli eğitimler sayesinde 1899 yılında hekim olmuş ve Gülhane Seririyat Hastanesi'nde göreve başlamıştır. Asıl mesleği hekimlik olan Rifat Osman, iyi bir ressam ve tarihçidir. Tarihle alakalı çalışmalarında oldukça titiz ve sabırlı oluşuyla dikkat çekmiştir. Karşılaştığı bir konu hakkında hemen hüküm vermeyip detaylı araştırmalar yaparak mümkünse birinci el kaynaklara ve vesikalara ulaşmaya çalışmıştır. Kaleme aldığı birçok eser olmakla birlikte çeşitli dergi ve gazetelerde de makaleleri yayımlanmıştır. Ayrıca iyi bir ressam olması hasebiyle tarihi malumatları resimlerle, görsel malzemelerle sunabilme maharetine sahiptir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, İstanbul, hilalcaner6@gmail.com

Rifat Osman, 1928 yılında Milli Mecmua'da yayımladığı makalesinde otuz-otuz beş senedir Mimar Sinan ile ilgilendiğini ifade etmiştir. Yani 1897 yılından itibaren bu konuyla ilgili taramalar yapmış ve Mimar Sinan hakkında yayımlanan makale, kitap, gazete vb. materyali toplamıştır. Fakat Rifat Osman'ın bulunduğu dönemin arşiv, tasnifleme vs. hususlardaki yetersizliği onu kısıtlı miktardaki kaynaklardan yararlanmak mecburiyetinde bırakmıştır. Kendisi Mimar Sinan hakkındaki çalışmalarını meydana getirirken yalnızca Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretül'l-Ebniye adlı iki kaynaktan yararlanabilmiştir. Ancak daha sonra bu iki kaynakla yetinemeyeceğini anlayan Rifat Osman, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Hadikatü'l-Cevami, Sicill-i Osmanî, Risale-i Örfi, Usul-i Mimar-i Osmanî, Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafıyye vb. eserlerden yararlanmış ve burada verilen bilgileri mukayese ederek kullanmıştır. Söz konusu olan bu kaynakları kullanırken onların Sinan'a ne ölçüde ve ne şekilde yer verdiklerine de dikkat çekmiştir.

Rifat Osman'ın, bu hummalı çalışmaları sonucunda kaleme aldığı sadece tek bir eseri vardır, o da Koca Mimar Sinan-Hayatı-Asarı'dır. Bu eser'in gereken değeri görmeyip tarihin tozlu raflarında unutulduğunu düşünen Yasin Beyaz, bu yazma nüshayı gün yüzüne çıkarma kararı almıştır. (s. 20) Böylece yazma nüshanın harf çevirisi yanında, Rifat Osman'ın çeşitli tarihlerde süreli yayınlarda yayımladığı Mimar Sinan makalelerini de tarih sırasını gözeterek bir araya getirmiştir.

Yasin Beyaz, bu işe kalkışmasının asıl nedenini şu şekilde açıklamıştır:

“Bu girişimimizde hiç şüphesiz, bu unutulmuş tarihçinin eserine ve emeğine olan hürmetimiz büyük rol oynamışsa da bizi bu işe sevk eden bir diğer saik, Rifat Osman'ın Mimar Sinan çalışmasını, neşretme aşkını hayatı boyunca içinde taşımasıdır:

Şurasını da söylemeği isterim ki her ne bahasına olur ise olsun Mimar Sinan hakkındaki eserimi behemehâl neşretmek emelimdir; zira Ressam Seyyid Bey merhum nasıl ilmimde ve irfanımda üstadı bir veli-nimetim ise, Hazreti Sinan da ruhumun piridir: Onun üç yüz kırk altı seneden beri semavat-ı eflake karışan ruhunu şad etmek ehass-ı emelimdir. Cenab-ı Hak muvaffakiyet ihsan buyursun.

Kalbinde adeta bir yara haline gelen bu ukdeyi Rifat Osman mektuplarındaki şu satırlarda açık etmektedir:

Ah azizim acırım ki ömrümün en kıymetdar vakitlerini tahsis ettiğim bu eserde Üstad Sinan'ın musavver bir tercüme-i halini neşretmeden çekilip gideceğim ve kim bilir hangi batn evladı tab ve tamim edecek?!” (s. 20)

Yasin Beyaz, kitabın ilk 24 sayfasını Rifat Osman'ın hayatına ve kitabın tanıtımına ayırmıştır. Tanıtım bölümünü bu denli uzun tutması okuyucuya kitabı daha iyi anlama fırsatı vermiştir.

Üç ana bölümden oluşan kitabın, ilk bölümünde Rifat Osman'ın Koca Mimar Sinan-Hayatı-Asar eserinin harf çevirisi yapılmış hali yer almaktadır. Bu bölüm eserin omurgasını oluşturmaktadır.

İkinci bölümde Rifat Osman'ın çeşitli gazete ve dergilerde Mimar Sinan hakkında kaleme aldığı makaleleri derlenerek Osmanlıcadan Latin harflerine aktarılmıştır. Bu yazılardan ilki, Mimar Sinan'ın 336. ölüm yıldönümü nedeniyle Rifat Osman'ın İkdam Gazetesi'nde yayımlanan “Edirne'de Mimar Koca Sinan ve Asarı” isimli makalesidir. Bu makalede Rifat Osman bundan önce yazmış olduğu Sinan risalesini özetlemiş ve Mimar Sinan'ın Edirne'de ki eserlerinin bir listesini okuyucuya sunmuştur.

Bu bölümün ikinci makalesinde Mimar Sinan'ın hayatını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Ayrıca Tezkiretü'l-Bünyan'da Mimar Sinan'ın eserlerinin eksik verildiğini söylemiş ve Tezkire'de yer almamış olan 12 eseri listelemiştir. Bu bilgiye Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden ulaştığını belirtmiş ve mukayeseli tarih yazımına verdiği önemi gözler önüne sermiştir.

Bu bölümün üçüncü makalesi Temmuz-Ağustos 1930 tarihinde Belediye Mecmuası'nda yayımlanan “Mimari Tarihimizle Alakadar Bir Lahit” dir. Bu makalesinde, Sinan'ın evlendiği halde çocuğu olmadığına dair uzun zamandır zikredilen yanlış bilgiyi tashih etmiştir.

Kitabın üçüncü bölümünde ise Rifat Osman'ın Süheyl Ünver'e yazdığı mektupların, Mimar Sinan ve ona dair yaptığı çalışmalardan söz eden bölümleri alıntılanmıştır. Bu mektuplar, Rifat Osman'ın, Sinan'a gösterdiği alakaya ve bu alandaki çaba ve azmine ayna tutması açısından bir hayli önem arz etmektedir.

Kitabın son kısmındaki ekler bölümünde ise birinci bölümde Rifat Osman'ın harf çevirisi sunulan Koca Mimar Sinan-Hayatı-Asarı adlı risalesinin orijinaline yer verilmiştir. Ayrıca ikinci bölümdeki makalelerin görselleri ve konu ile ilgili bazı resimler de ilave edilerek eser zenginleştirilmiştir. Son olarak hazırlanan dizin ile araştırmacıların çalışma yapması kolaylaştırılmıştır.

Mimar Sinan hakkında çalışma yapmak isteyenler bu eser vasıtasıyla derli-toplu bilgiye ulaşabilirler fakat eserin Osmanlıcadan Latin harflerine aktarıldığı göz önünde bulundurulduğunda dilinin günümüz Türkçesine göre oldukça ağır olduğunu söylemekte fayda var.

Eserin okuyucuya fayda sağlayacak bir diğer yönü de Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eser vermek isteyen bir tarihçinin karşılaştığı imkânsızlıkları ve dönemin ideolojik baskısı hakkında bilgi vermesidir. Ayrıca eser okuyucuya, günümüz penceresinden o dönemin çalışma üslubuna göz atma imkânı vermiştir.

İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)

Fatih Yeşil

Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, 402 Sayfa, ISBN: 978-97-333-335-1

Gülsün KIZILAĞIL*

Osmanlı ordu ve devlet yapılarının yanı sıra Osmanlı diplomasisi alanında çalışmalar yapan Fatih Yeşil; İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu; Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826) eserinde 1793-1826 seneleri arasında Osmanlı ordu yapısındaki değişimi ve söz konusu değişimin sosyoekonomik ve sosyopolitik alanlardaki etkilerini ele almıştır. Kitapta ele alınan dönem Avrupa'da ki modern ordu örneklerinin yavaş yavaş Osmanlı ordusuna aksettirilmeye başlandığı, düzenli ve modern bir ordu için zaman ve mekânın disipline edilmesi açısından talim uygulamalarının ön plana çıktığı, en gelişmiş silahların en verimli şekilde kullanılabilmesi için eğitilmiş asker sınıfı oluşturulmaya çalışılarak subayların öneminin arttığı, orduda ki bu değişime paralel olarak ast-üst ilişkilerindeki bürokratikleşme gibi hem sosyopolitik hem de

* Milli Savuma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Tarihi Y. Lisans Öğrencisi, kizilagulgulsun@gmail.com

sosyoekonomik değişikliklerin meydana geldiği bir dönemdir. Eserde III. Selim ve II. Mahmut'un tahtta olduğu ve dış tehditlerin yanında iç isyanlarında var olduğu, Avrupa tarzı bir modernleşmenin uygulanmaya çalışıldığı süreç işlenmiştir. Bu bölümde ateşli silahların yayılması ile savaştan sonra topraklarına dönen askerlerin yapmış olduğu eşkıyalık faaliyetleri, ayanların güçlenmesinin toplumsal ve devlet odaklı sebepleri göz önüne alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bütün bu değişimlerin gözlemleneceği Osmanlı Devleti ordu organizasyonundaki değişim süreci öncelikle padişahın siyasetini sorgulamaksızın uygulayacak ve ordu üzerindeki iktidarın tarikat ve ocaklardan ziyade Saraya geri iade edecek bir ordunun oluşturulması hedefine odaklanmıştır. Modern ordu organizasyonunun diğer unsurlarını arka planda bırakan bu hedef, savaşın maddi yönünü ön plana çıkararak paralı askerler üzerinden ticarileşmesine sebep olmuş ve bu bağlamda taşrada ayanlar, ideolojik ayrımların giderek keskinleştiği Dersaadet' te ise ocaklar ve ahali ile cedit nizamın sahipleri arasındaki ilişkiyi yeni bir boyuta taşımıştır. Kitabın temel savı ise tamda bu sebepten bu dönemde ihtilaller meydana geldiği ve bu ihtilallerin Osmanlı Devleti'ni sadece hazine ya da savunma kaynaklarına zarar vererek revizyona uğratmadığı aksine ekonomik temelli ve sosyopolitik açıdan da bir dönüşümün yansımaları olduğudur. Kitap İhtilaller Çağı'nda Osmanlı İmaratorluğu' nda yaşanan ihtilalleri, ordu organizasyonundaki değişim ve bu değişimin yarattığı sosyoekonomik ve sosyopolitik değişimler çerçevesinde ele alarak anlamlandırmaya çalışmıştır.

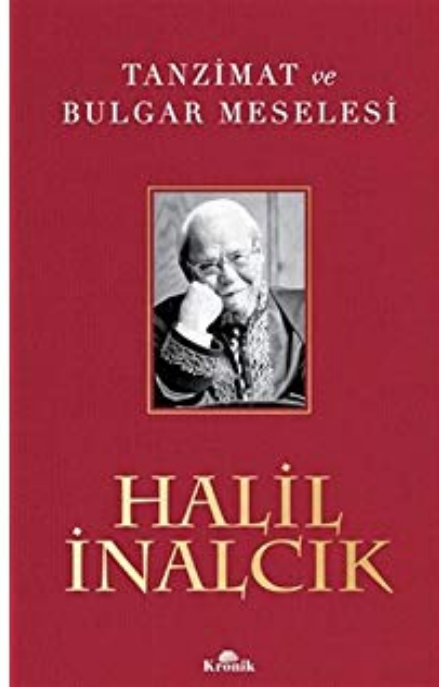
Ordu organizasyonuna getirilmeye çalışılan yeni nizam ve oluşturmaya çalıştığı sosyal düzenle birlikte Saray'ın ordu, toplum ve ekonomi karşısında aldığı tavır elbette ki çıkar ilişkileri çerçevesinde gelişen muhalefetin oluşması kaçınılmaz olmuştur. Bu dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılar da muhalefet kanadını (özellikle ayanları ve ticaretle uğraşan yeniçerileri) oldukça güçlendirmiştir ve İstanbul'da çıkan isyanların sebepleri arasında yer almıştır. Bu noktada incelenen eserin asıl amacı ; Nizam-ı Cedid siyasetinin uygulamaya başlaması ile bu siyasetin doğal bir sonucu olarak da görülebilecek yeniçeriliğin kaldırılması arasında Osmanlı ordu ve devlet organizasyonundaki değişimi ve dönemin siyasi, mali ve iktisadi alandaki ana eğilimlerini ortaya koymaktır. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu'nda ki değişim ortaya konulup, genel eğilimler tespit edilerek bunları dipnotlarda örneklendirilen ve yine çoğunlukla dipnotlarda özetleyen örnek olaylara sıkça yer verilmiştir. Bu sebeple eserin okunma aşamasında kısmen ana metinden saparak dipnotlardan okumaya devam edilmiş olsa bile eser verdiği örnekler ve anlattığı olaylar itibarı ile oldukça sağlam bir temele sahiptir.

Eser yazarın doktora tezi olması sebebiyle tek bir sorun üzerinden giriş, gelişme ve sonuç kısmı başlıklarda net olarak ortaya konmuştur. Konu üç ana başlık altında yedi alt başlıktan oluşmaktadır. Ana başlıkların kapsayıcı olması, konu bütününde geçişlerdeki karışıklıkları gidermek için alt başlıklara ayrılması ve başlıkların tamamının ana konuya ait bir parça olarak seçilmesi eserde anlam ve konu bütünlüğünü sağlamlaştırmış ve konu ile ilgili araştırma yapacak kişiler için avantaj sağlamıştır. Yine eserin araştırmacılar için diğer avantajları ise iyi bir dizine, oldukça zengin bir kaynakçaya sahip olmasıdır. Dipnotların sayfa sonunda yer alması ve konu bütünlüğünü bozmayacak

şekilde detayların dipnot olarak aktarılması kitabı okurken okuyucunun hayalinde canlandırabileceği şekilde anlatılması kitabı akıcı hale getirmiştir. Fakat bazı kısımlarda bu olayın uzun bir şekilde devam etmesi konunun dağılmasına da sebep olmaktadır. Eserde kullanılan kaynakçayı ele alacak olursak özellikle her tarihinin beslendiği Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve bunun yanında ön plana çıkan isimlerden örnek verecek olursak; İbrahim Hakkı Uzun Çarşılı, E. Ziya Karal, Stanford J.Shaw ve Avigdor Levy gibi Osmanlı ordusunun kurumsal yapısına oldukça katkısı olan isimlerden faydalanılmıştır. Oldukça geniş bir kaynakçaya sahip olan eserde sadece tarih alanından faydalanılmadığını özellikle felsefe ve sosyoloji bilimlerinin yazarlarından da esinlenerek fikirlerin şekillendiğini görmekteyiz. Kaynakçanın güçlü olmasını sağlayan kilit nokta burada eserin tek bir bilim dalından beslenmemiş olmasıdır. Bu sebeple eserin geneli sıkıcı kronolojik tarih anlatımından uzaktır. Bunun yerine görece felsefi bir zeminde genel olarak ekonomik ve sosyolojik yönüyle tarihle harmanlanmış bir şekilde oluşturulmuştur. Yine kaynakçadan çıkarılacak diğer bir sonuç ise eserin genelinde hakim olan Avrupa karşılaştırması bazı yerlerde benzeri anlatımların sağlam kaynaklardan okunarak ve analiz ederek oluşturulduğudur. Çünkü kaynakçada Osmanlı ve Türk kaynakların yanı sıra oldukça yabancı yazarın eserleri de yer almaktadır. Aynı zamanda yine araştırmacılar için eserin kaynakçası eserin konusu üzerine yabancı ve yerli literatür hakkında iyi bir kaynak olabilir.

Yazar Osmanlı modernleşmesini herkesin kullandığı belgeler üzerinden farklı bir bakış açısıyla değerlendirmeyi başarmıştır. Genel olarak yazarın oluşturmuş olduğu organizasyon şemasında temelde başlıklara ayırarak alt başlıklar üzerinden konulara odaklanmayı sağlaması anlatımda şemaları kullanması, iyi bir dizin ve kaynakçaya sahip oluşu okurken sistemli ve analiz yaparak ilerlememe sebep olduğu için yazarın yazım metodunun amacına ulaştığını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak eser Avrupa ve Osmanlı ekseninde meydana gelen ihtilallerin ve modernleşmenin sosyoekonomik ve sosyopolitik açıdan ele alınmış olmasıyla oldukça geniş hacimli ve alanında da faydalı bir kaynak olarak tarih çalışmaları envanterine katılmıştır. Eserde kullanılan dipnot metodu ve vermiş olduğu örnekler üzerinden olayların tasviri bu eserin en güçlü yanıdır. Konu ne olursa olsun akıcı bir anlatıma sahip bir eser olması uyguladığı metodun başarısını desteklemiştir. Aynı zamanda konunun ele alınış şekli ve yapılan açıklamalar okuyucu tatmin edici niteliktedir. Yazarın vaad ettiği bütün konuları işleme de eserde eksik bir kısım bırakmamaktadır. Bütüncül ve tarihsel bir akışa sahip esere yapılabilecek tek eleştiri; tamamında olmasa da bazı kısımlarda dipnotların uzun ve bir o kadar bilgi yüklü oluşu okurken akışın dipnotlara sapsmasına sebep olması olabilir analizin son cümlesi olarak okunması gerekenler listesine eklenmesi gereken bir eser olduğu ve sadece tarih bilgisi içermediği bunun yanında felsefe, sosyoloji gibi alanlarda da okuyucuya katkı sağlayan çok yönlü ve çok boyutlu sağlam bir eser olduğu ve Osmanlı modernleşmesine belki de ilk kez bu kadar derin inceleyen bir analiz olduğu görüşümdedir.

Tanzimat ve Bulgar Meselesi

Halil İncalcık

İstanbul, Kronik Yayınları, 2018, 192 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-27-3

Fatma CEBECİ*

Halil İncalcık'a ait olan Tanzimat ve Bulgar Meselesi adlı kitap Kronik Yayınlarından çıkmış olup, İlber Ortaylı'nın takdimiyle başlamıştır. Daha sonra Halil İncalcık'ın eserlerinin yaşatıldığına dair duyduğu mutluluğu hocanın kızı A. Günhan İncalcık'ın kaleme aldığı teşekkür yazısı, ardından İncalcık'ın Hal Tercümesi ile devam etmiştir. Önsözünde Bulgar Türklerinin kuruluşundan, coğrafyasından ve en parlak dönemlerinden bahsetmiştir. Eserde; İmparatorluğun Umumi Durumu, İmparatorluk İçeresinde Bulgarların Umumi Durumu, Vidin İsyanı, Vidin İsyanı ve Sırbistan, İsyanda Komitecilerin Rolü, İsyanda Rusların Rolü ve İngiltere, İdari ve Mali Bozukluklar, Vidin Gospodarlık Rejimi ve İlgası, nihayetinde ise Umumi Netice olmak üzere toplam dokuz başlık yer almıştır. Daha sonra içerikte yararlanılan vesikalar bölümü ile devam etmiştir. İlk bölümünde, İmparatorluğun umumi durumundan, yaşanan felaket yıllarının ardından bir düzenleme çabası olarak adlandırılan merkezi, idari ve mali alanda ıslahatta denilebilecek Tanzimat döneminden, toprak meselesine dayandırılan reaya ayaklanmalarından ve devletin çözümlerinden bahsetmiştir.

* Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, fcebeci96@gmail.com

İkinci bölümünde, Patrikliğin, Bulgar milletini nasıl Rumlaştırmaya çalıştığından ki Rum halkının kendisine olan bu güveni ve kibri eserde Osmanlı Devleti'nin Rum Patriğine tanıdığı geniş dini ve idari özgürlükten kaynaklandığı belirtilmiştir. Bulgar halkının milli kültürlerini nasıl yok edebileceklerine cevap aranan bir siyasetten bunun yanında Bulgarların milli uyanışlarının ne şekilde olduğundan ve bu milli şuurun ne şekilde daimi kılınacağından bahsetmektedir. 1841 öncesi muhtelif isyan teşebbüslerinden, Tanzimat sonrası toprak ile ilgili hükümlerden dolayı 1841 Niş bölgesinde çıkan isyandan, ağır vergilerden ve bu isyanlar sonrası bölgedeki Sırp ile Bulgar halkının tahrikane tutumlarından da ayrıca bahsetmektedir.

Üçüncü bölümünde, çözümlenemeyen toprak ve vergi meselesiyle 1849 Vidin yakınlarında, Boynitza'da çıkan köylü ayaklanmasından, bu ayaklanmanın da arkasında aslında iki tarafı idare eden Sırp beylerinin olduğundan bahsetmiştir ki Sırp beyleri Devlet-i Aliyyeye zaman zaman hoş bir görünüm sergileyip ardından ayaklanmaların temelini oluşturmuştur. Nitekim bir süre sonra devlet buna el atarak tavsiyeler de bulunmuşsa da 1850 dolaylarında Vidin havalisinde yeniden bir ayaklanma çıktığından fakat bu sefer ki ayaklanmanın daha şiddetli ve yıkıcı olduğundan, köy ağaları memurlar, subaşılar ve Müslüman kadın erkek ayırt etmeksizin nasıl katledildiklerinden bahsetmiştir. Bu durumda söylemeliyiz ki Sırp beyleri ayaklanmanın temeline İslav birliğini kurmayı koymuştur ve beyleri kendilerinin bir kurtarıcı olduğuna ikna etmiş, birçok vaatte bulunarak bu kadar yıkıcı bir tavır sergilemelerine sebep olmuştur. Bu durum karşısında belki de erken bir tedbir alınabilirdi Devlet-i Aliyye tarafından, fakat Sırp beyleri bölge valilerini de el altında tuttuğundan sebep bölgede istihbarat sıkıntısı baş göstermiştir.

Dördüncü bölüme geldiğimizde son asilerinde Sırp hududundan yerlerine dönmesiyle isyanın biraz da olsa bastırıldığından, fakat daha sonra Rusya'nın da olası bir isyanda Sırp beyleri gibi hareket ettiğinden veya etme ihtimalinden, Ayrıca isyan karşısında Osmanlı Devleti'nin önlemleri karşısında Sırp beylerinin Bulgar halkını (isyan eden bir grup Bulgar) nasıl etkilediğinden ve hatta bir bölümünde Sırp beylerinin gelip halkı kurtarmalarına dair arzuhalde bahsetmiştir ki bu arzuhalde Türklere iltimat etmediklerini, Sırp beyinin bir adam göndermesi karşılığında ancak yerlerine dönebileceklerini bildirdiler. Açıkçası burada dikkate değer bir kısım daha bulunmaktadır. Bulgar halkı arzuhalde hitap olarak "Haşmetlû" ifadesini kullanmıştır. Devamında ise ekleyerek, kendilerini kaybettiklerinden, Allah için Sırlardan nasıl yardım istediklerinden, yardım isteklerinin karşılığı gelmezse cümle halkın helak olacağından bahsetmiştir. (sayfa 93) Nihayetinde ise Sırp hükümetinin Bulgarlar lehinde kati bir yardıma girişmekten kaçındığı muhakkak görülmektedir.

Beşinci bölümde isyan sırasında komitecilerin rolü sırasıyla vesikalar eşliğinde ele alınmıştır. İsyana mahalli olan Vidin'in gerek mevki gerek de içinde bulunduğu hususi şartlar itibariyle umumiyetle tahrikât için pek müsait bir zemin teşkil ettiğinden, Niş komitesi bireyi olan Suno adlı kişinin mektubundaki bir bilgidenden de ayrıca söz edilmiştir. Mektupta çalışmasının yalnızca kendi için olmadığını Türklerin elinde bulunan (burada Devlet-i Aliyye'den bahsetmektedir.) umum milletini

kurtarmak içinde mücadele ettiğini yazmıştır. (sayfa 96) Bu bilgi itibariyle Türkleri düşman bilerek halkının huzur ve güvenliği için endişe ettiğini anlıyoruz.

Altıncı bölüme geldiğimizde isyanda Rusya'nın rolünden ve İngiltere'nin tutumundan bahsetmiştir. Rusların isyan sırasında gizliden gizliye tahkirane bir tutumla Sırp beyleri misali halkı galeyana getirip isyanın büyümesine sebebiyet vermesinden, İngiltere'nin ise isyanda birtakım yolsuzluklara meydan vermesinden bahsedilmiştir.

Yedinci bölümde ise isyanlar sonrası idari ve mali açıdan bozulmalardan ve bu bozulmalara ilaveten yapılan ıslahatlardan bahsedilmiştir. Devlet-i Aliyye bu safhada büyük devletlerin müdahaleleri ve komitecilerin mütemadi tahrikleri sebebiyle ciddi bir şey yapmak zaruretini anlamış ve esasen idarenin ve toprak işlerinin muhakkak bazı ciddi ıslahata muhtaç olduğunu dile getirmiştir. Bu sırada hala bazı mahallerde yolsuz hareketlerin devam ettiği de Devlet-i Aliyyeye gelen haberler arasında yer almıştır. Reayanın idare-i mahalliyeden nahoşnut olmasından ve idarenin hakiki mekanizması olan Vidin meclisine olan itimatsızlıktan bahsetmiştir. Düzenlemelerin ilk safhasında Vidin'e bir vali ve ordu gönderileceğinden bahsedilmiştir. Böylelikle yönetimde otorite ve güven sağlanmaya çalışılmış olası bir ayaklanmaya tedbiren ise askerlerin hazır konumuna dikkat çekilmiştir. Tabi vali gönderilmesi tam anlamıyla adı geçen mahalde nüfuz ve selahiyet göstermesi anlamında anlaşılmalıdır. Çünkü Tanzimat sonra valilerin alanları daraltılmış ve vilayet idaresi esas itibariyle, o yerin Müslüman ve Hristiyan ileri gelenlerinden mürekkep mahalli bir meclisin eline verilmiştir. Islahatlara Meclis-i kebir ile devam edildiğinden, mali alanda ise vergilerin tahsisinden bahsedilmekle beraber bu vergilerden duyulan hoşnutsuzlukta dile getirilmiştir. Hatta reaya Meclis-i Valaya giderek vergiler konusunda şikâyetini dile getirmiş, meclis ise ot öşrü her yerde alınagelen umumi bir vergi olduğundan kaldırılmasına yanaşmamıştır. Hükümetin yakın ilgisi ve meclise ulaşabilirlik reayaya bütün dertlerini dökme fırsatını vermiş devlette olası bir ayaklanmaya meydan vermeden çözüm arayışına girme fikrini aşlamaya çalışmıştır. Yedinci bölümü özetleyecek olursak; en baştan beri bahsettiğimiz Tanzimat sürecinin Osmanlı Devleti için idarenin karışıklığına ve reayayı bezdiren türlü türlü suiistimallere son verilememiş bir gaile haline gelmiştir.

Sekizinci bölümde Osmanlı miri arazi sistemi ile münasebeti ve fetihten önceki devirlerdeki izlerden, Vidin Gospodarlık rejiminin hususiyetlerinden, Tanzimat'ın ilanıyla yapılan ıslahatlar ve 1850'deki durum, Gospodarlığın kaldırılmasına ilişkin bazı bilgilerden bahsedilmiştir. Bunun yanında toprak çeşitleri ve feodalite ilişkisine de değinilmiştir.

Dokuzuncu ve son bölüm olan netice kısmında ise genel bir değerlendirme ile Bulgaristan'ın Osmanlı hâkimiyeti altında eski tarihi şahsiyetini en ziyade kaybetmiş sahalardan birini teşkil etmesinden, Birçoğu Osmanlılar tarafından kurulmuş olan şehirlerde hayatın tamimiyle Türklerin elinde olduğundan, Bulgarların ise köylerde, dağ kasabalarında sığıntı şeklinde yaşadıklarından, söz edilmiştir. Aslında Bulgar halkının anılan zamana kadar hiçbir ciddi hareket göstermeksizin milli kimliği olmayan köylü silik bir halk olarak adlandırılmasına dair bilgilerde doğruluğu tartışılır bilgiler

olmuştur. Çünkü 19.asrın ilk yarısında da Bulgar halkının bir millet olma yolunda büyük gayrette bulduklarını görüyoruz, 1850 Vidin isyanı da buna örnek olacaktır. Kitabın başlıklarını özetlemiş bulunursak son sayfalara doğru vesikalar bölümü yer almıştır. Vesikalar bölümünde Halil İncalcık içerikte bahsi geçen bilgileri belgeleyerek tarihçinin ufkunu genişletmiş, aynı zamanda okura güven vermiştir. Vesikalar kısmın arasında bir de harita kullanarak okura görsel bir bilgide sunarak hazinesini genişletmesine yardımcı olmuştur. Vesika bölümünün ardından kısa bir bibliografya bölümü okura sunulmuştur. Bibliografik bağlamda baktığımızda ise Halil İncalcık'ın 26 yaşında tamamladığı adı geçen eseri yazarken birçok kaynaktan yararlandığını tüm detaylarla hassasiyet içerisinde çalıştığını ve kaynak konusunun yanı sıra içerikteki bilgiler ışığında son olarak hocanın kelime haznesinin geniş olmasını da keza konu ile ilgili kaynak taramasını çeşitli yönlerden tamamladığını görmekteyiz. Kitabın sonu ise indeks başlığı altında toplanarak tamamlanmıştır.

Karikatürlerle Oryantalizm Avrupa'nın Türk ve Türkiye Algısı

Necmettin Alkan

İstanbul, Selis Yayınları, Ocak 2016, 373 Sayfa, ISBN: 978-605-5927-98-1

Merve SAVAŞ*

Alman müelliflerinden olan Ranke'nin de ifade ettiği gibi "Tarih nevi şahsına münhasır bir eserdir." Geçmişten günümüze de bu eseri korumak adına birçok argüman oluşturulmuştur. En önemli argüman ise tarih boyunca ele alınan yapıtlardır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda matbaanın giderek dünyada yaygınlaşması, kaleme alınan eser sayılarında da artışa sebep olmuştur. Bazen kaleme alınan bu eserler farklı amaçları da ihtiva etmiştir. Yapıtların muhtevalarında görüldüğü üzere de yazarlar eserlerinde daha çok eleştirel bakış açıları sunmaya başlamışlardır. Bu hiciv tarzı yazılar daha çok görselliğin ön plana çıktığı karikatür dergilerinde görülmeye başlamıştır. Oldukça istihzai bir tarz da kaleme alınan bu mecmualar yüzyılda kendine ayrı bir yer bulmuştur. Prof. Dr. Necmettin Alkan'ın kaleme almış olduğu "Karikatürlerle Oryantalizm Avrupa'nın Türk ve Türkiye Algısı" adlı bu eser toplamda iki ana bölüm üzerine inşa edilmiştir. 1876 yılından 1909 yılına kadar gerçekleşen olayları konu alan yapıt, Avrupalı karikatür sanatçılarının Osmanlı Devleti ile ilgili resmetmiş oldukları karikatürleri içermektedir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, mervesavas66@gmail.com

Seçilen karikatürler dönemin birer aynası olup Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan eleştirileri en iyi şekilde yansıtmaktadır. Birçok dergi ve gazetenin önemli karikatürleri bulunan bu eser de özellikle Almanya, Fransa, İngiltere, Avusturya, Hollanda, gibi ülke karikatüristlerinin resmetmiş olduğu karikatürler bulunmaktadır. Yazar, eserinde daha çok Almanya ve Fransa karikatür dergilerinden alınmış olan, özellikle II. Abdülhamid'in tahta çıktığı yıl itibariyle oluşturulmuş istihzai yazıların bulunduğu karikatürleri eserinde yer vermeyi tercih etmiştir. Alkan bu karikatürler üzerinden Avrupa'nın daha çok Osmanlı Devleti'ne karşı yayınlamış oldukları hiciv tarzı yazıları okuyuculara aktarmıştır. Bilhassa yapıtta Alman karikatür dergilerinden Kladderadatsche, Kikeriki, Der wahre Jakob, Züricher Nebelspalter gibi önemli gazete ve mecmualar kullanmıştır. Ayrıca yazar yapıtında Fransız Le Figaro, L'eclipse, Le Grelot, Le Petit Journal gibi gazetelerden de faydalanmıştır. Bunun yanı sıra İngiliz ve Hollanda gazete ve dergilerinden de alıntılar yapan Alkan, Avrupa'nın konu hakkında ki önemini eserinde bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Eserin birinci bölümünde karikatür tarihinin arka planı hakkında bilgi verilmiştir. Karikatürün tarih içerisindeki önemine değinen yazar daha sonra oryantalizm mefhumunu ötekileştirme kavramı üzerinden anlatarak, okuyucuya örnekler sunmuştur. Nitekim eserin birinci bölümü bu şekilde tamamlanmıştır. Kitabın "Karikatürlerin anlattıkları" başlığı üzerinden ikinci bölüme geçilmiştir. Ardından da Avrupa'da önemli karikatüristlerin kaleme almış oldukları karikatürler tek tek resim üzerinden okuyucunun bilgisine sunulmuştur. Başlangıçta değindiğimiz gibi 1876 yılından başlayan karikatürler, özel de Şark meselesi, dönemin önemli şahsiyetlerinden olan Mithat Paşa, dönemde yaşanan 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi, Berlin Kongresi, Balkan meselesi, II. Meşrutiyet gibi önemli siyasi olayları ihtiva eden karikatürler bu bölümde yer almıştır. Yapıtında siyasi meselelere yer veren Necmettin Alkan, bilhassa Berlin Kongresini konu alan Der Floh (Pire)⁵ mizah dergisinin karikatürünü yorumlayarak Kongre de yaşanan olaylara dikkat çekmiştir. Karikatür de Sultan II. Abdülhamid Avrupalıların gözünde her şeyi kabul etmek zorunda olan bir çocuk gibi resmedilmiştir. Tabloda yer alan ifade de gördüğümüz kadarıyla Abdülhamid'e ders veren Avrupalı öğretmen, Sultan Abdülhamid'in "yeterince medeniyet öğrendim daha istemiyorum." Sözüne karşılık "ağlamanın faydası yok. Kongrede A söyleyen B'de söylemek zorundadır." İfadesini kullanmıştır. Burada istihzai olarak tasvir edilen Sultan II. Abdülhamid, ayrıca kongre de imzalamış olduğu maddeleri de tamamıyla yerine getirmediği için eleştirilmiştir. Yine kongre sonrasında Almanya ve Osmanlı Devletini konu edinen ikinci karikatür ise eserde "Alman-Türk ittifakı"⁶ ile isimlendirilen, "Bismarck ve II. Abdülhamid kol kola" adlı karikatürde karşımıza çıkmaktadır. Burada Bismarck'ın Sultan Abdülhamid'e yaptırılacak olan reformlar hakkında nasihat verdiği görülmektedir. Karikatür sanatçısının resmetmiş olduğu tasvir de ise bu yaptırımın alaycı bir üslupla verilmiş olması da okuyucunun dikkatini çekmiştir.

⁵ Eserin 73. Sayfasında bu konu hakkında detaylı bilgi bulmak mümkündür. Eser de gördüğümüz kadarıyla Der Floh bir Avusturya mizah dergisidir.

Eserde sıkça karşımıza çıkan Kikikeri (Horoz) Alman karikatür dergisinin “Makas Doğu da Sürekli Bir Rol Oynar” adlı karikatürün de bu alaycı üslubun devam ettiği görülmüştür. Karikatür de yer alan tabloya göre makasın özelliğinin bazen bir Sultanın öldürülmesinde bazen de Mısır’ın paylaşılmasında etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Burada Alman karikatürist tarafından Osmanlı Devleti’nin büyük devletlerin kısılcacında olduğu bu sebepten de artık devletin parçalanmaya başladığı bilgisi okuyucuya sunulmaktadır. Ayrıca eser de diplomatik temaslarında yeterli olmadığını konu edinen Le Figaro Fransız gazetesinin çıkarmış olduğu karikatürler de bulunmaktadır. “Diplomatik Olmayan Bir Soru” başlığı altında ele alınan karikatür de özellikle bu konu işlenmiştir. Karikatürde Sultan II. Abdülhamid’e, Avrupalı büyük devletlerin İstanbul’daki diplomatik kanalları vasıtasıyla reform yaptırma istekleri gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapıtta yer alan önemli karikatürlerden biri de kitabın kapak sayfasında gördüğümüz “Avrupa Uyumu” adlı karikatürdür. Burada Le Petit Journal tarafından 9 Mayıs 1897 tarihinde basılmış olan karikatürde 1897 yılında çıkan Yunan Harbi tasvir edilmiştir. Tablo da belirtildiği üzere iki kişi birbiriyle savaş halinde iken arkada bulunan kişilerin ise birlikte uyum içerisinde konser havasında bulunarak, müzik aletleri çaldıkları görülmektedir. Karikatüre yansıtılmaya çalışıldığı gibi burada ilk defa 19.yy diplomasisinin de Avrupalı Devletlerin uyum içerisinde olmaya çalıştıkları görülmektedir.

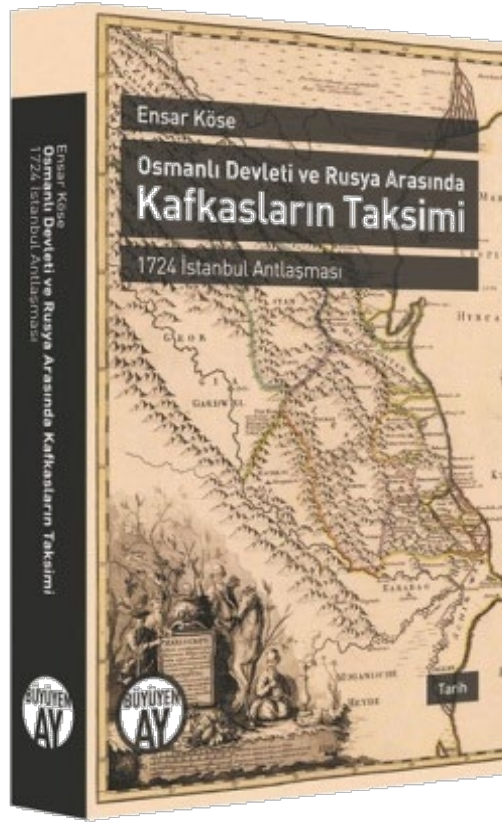
Eser de dikkatleri çeken diğer bir karikatür ise Alman Kladderadatsche gazetesinden nakledilen karikatürdür. Alman İmparatoru Kaiser II. Wilhelm’in Şark Seyahatini konu edinen bu karikatür de “Bilge Kadınlar” başlığı adı altında Alman İmparatoru’nun II. Abdülhamid’in devlet politikalarında yanında olduğu tasvir edilmiştir. Nitekim eser de sıkça Alman İmparatoru ve II. Abdülhamid konu edinen, iki İmparatorun özel de şahsi dostlukları genel de ise devletlerin münasebetleri hakkında tasvir edilmiş birçok karikatüre de yer verilmiştir. Ayrıca devletlerarasındaki münasebetleri faydalı görmeyen birçok gazetede eser de yer almıştır. Özellikle Alman Kladderadatsche gazetesi bu konuda örnek verilebilecek gazetelerden birini teşkil etmiştir. Konunun örneğini ise gazetenin genç İmparator II. Wilhelm’in Filistin seyahatini konu edinen karikatürde görmek mümkündür. Yine eserin ilerleyen sayfalarında Osmanlı-Alman etkisi, Şark misafirperverliği, II. Abdülhamid ile Kaiser dostluğunu konu edinen karikatürler de bulunmaktadır. Eser de önemle izah edilen bir noktada Rus karikatür Chout gazetesinin bu iki ülke münasebetlerini şiddette eleştiriyor olmasıdır. Unutulmamalıdır ki bu dönemde Şark ziyareti ile Osmanlı- Alman ilişkileri siyasi, iktisadi ve sosyal olarak ivme kazanmış, bunun sonucunda da Avrupalı devletler bu münasebetlerden hoşnut olmayarak Almanya’nın bu kadar Osmanlı üzerinde etkin olmasını istememişlerdir. Bu sebeple Rusya ilk başta bu münasebetten memnun olmuş olsa da daha sonra Avrupalı Devletler gibi düşünmeye başlamış siyasi ve iktisadi çıkarları doğrultusunda eleştirini Osmanlı Devleti’ne yöneltmekten çekinmemiştir.

Eserin muhtevasında gördüğümüz kadarıyla Osmanlı Devleti Sultan II. Abdülhamid’in tahta bulunduğu bu dönemde diğer devletler tarafından “hasta adam” tabiri ile anılmaktadır. Kullanılan bu tabir birçok karikatür de kendisine yer bulmuştur. Kitabın birçok bölümünde yer alan bu tabir,

Abdülhamid'in tahtan indirilmesine kadar resmedilmiş olan neredeyse bütün karikatürlerde yer almıştır. Nitekim eser de ayrıca 1906 yılından 1908 yılına kadar Abdülhamid ile Jön Türkler arasında meydana gelen olayları konu alan karikatürler bulunmaktadır. Meşrutiyetle birlikte ortaya çıkan problemler Avrupalı Devletlerin Osmanlı üzerindeki etkisini giderek arttırmıştır. Akabinde de Avrupalı Devletler tarafından kamuoyu algısı değiştirmek istenmiş ve Avrupalı Devletleri tarafından birçok karikatür ve mizah dergisi ortaya çıkarılmıştır. Eserde bulunan karikatürlerden bazıları da Abdülhamid'in kişisel hayatını konu edinmiştir. Karikatürler de Sultan'a özel hayatı üzerinden eleştiri yapılmıştır. Ayrıca kitapta hicvedilen diğer bir konuda din olgusudur. Alkan'ın eserinde sıkça karşımıza çıkan bu konu Avrupalıların tarihten bu yana Müslümanlara karşı göstermiş oldukları ön yargıları bir kez daha ön plana çıkarmıştır.

Eser de Osmanlı Devleti'nin gittikçe kan kaybettiği bu dönemde kamuoyu algısında etkili olmak adına birçok karikatür ele alınmıştır. Bu karikatürlerin çoğu nükteli anlamdan uzaklaşarak daha çok hicivsel bir tarzda okuyuculara arz edilmiştir. Necmettin Alkan'ın kaleme almış olduğu bu eser, özel de II. Abdülhamid devri genelde ise Türk ve Türkiye tarihini ele alan Avrupa karikatürlerinin ele alınmış olduğu önemli bir eserdir.

Kitapta bilhassa 19. yüzyılın siyasi problemleri üzerinden kamuoyu algısının nasıl değiştirilebileceği karikatürler ile anlatılmıştır. Birçok farklı gazete ve derginin kullanılması ise esere ayrıcalık katmıştır. Çizilmiş karikatürler eser de yazar tarafından yorumlanmıştır. Üslubun anlamlı olması okuyucunun karikatürleri daha net bir şekilde anlamasını sağlamıştır. Karikatürlerin yorumlanması kısmında ayrıca tarihten kısa verilmiş olması da okuyucunun konu hakkında bilgi edinmesini de faydalı olmuştur. Fakat dipnotlarda gazete ve dergiler hakkında yeterli bilgi verilmemesi ise konu hakkında edinilecek bilgilerin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Ayrıca kitapta verilen karikatürler de dönemler arasında bir karmaşa yaşanmış bu da okuyucu da kafa karışıklığına neden olmuştur. Nitekim Alkan kitabın da sadece Avrupa gazete ve dergilerinin karikatürlerini konu edinmiştir. Bunun yanı sıra yazar, Avrupa da Sultan Abdülhamid'e karşı olan siyasi grupların çıkarmış olduğu gazete ve dergileri eserin de yer vermemiştir. Bu bakımından eserin bir bölümü eksik kalmıştır. Kitabın her ne kadar eksik yönleri olsa da literatüre kazandırılmış önemli bir eserdir.

Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi 1724 İstanbul Antlaşması

Ensar Köse

İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, Aralık 2017, 392 Sayfa, ISBN: 978-605-2071-22-9

Hanife ÖZBEK*

Yüzyıllar boyunca birbirleriyle mücadeleyi sürdüren Rusya ve Osmanlı İmparatorlukları egemen oldukları bölgelerde, İmparatorluklarının bekası için birbirleriyle olan mücadeleleri, çıkar ilişkilerine dayalı politika alanında güç mücadelelerine sahne olmuştur.

Ensar Köse, Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi 1724 İstanbul Antlaşması, adlı eserinde, 18. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu, Safevi Devleti (İran) ve Çarlık Rusya'sında yaşanan gelişmeler, bölgenin siyasi olarak şekillenmesi, askerî ve diplomatik gelişmeler çerçevesinde, nasıl bir diplomasinin işlediği üzerine değinmiştir.

Yazarında belirttiği üzere bu çalışmada, "XVII. Yüzyıl Başlarında Kafkaslarda Nüfus Mücadelesi" adlı yüksek lisans tezinin bir kısmına değinilerek; konunun kapsamı genişletilip büyük güçlerin Kafkasları taksimi (paylaşımı) ana teması üzerinde çalışmanın odak noktasını oluştururken, Osmanlı

*M.S.Ü ATASAREN, Harp Tarihi Ana Bilim Dalı, Özel Öğrenci, hanife.ozbek@mynet.com

ve Rusya arasında Kafkasların paylaşımı ile cereyan eden diplomatik pazarlıklar, siyasi ve askeri gelişmelere yer verildiğini, Kafkasların tarihi geçmişi, stratejik önemi, ticari ehemmiyeti gibi hususlara hiç girilmediğini, diplomasi tarihinin yaklaşık dört yıllık (1721-1724) kesidini konu aldığını belirtmektedir.

Eserde, Başbakanlık Osmanlı Arşiv’inde bulunan belge ve defterlerden elde edilen kayıtlar, döneme ait belli başlı Osmanlı kaynakları, diplomatik yazışmalar, raporlar, mektuplar ve Rus kaynaklarına yer verildiğine değinilmiştir. Yazarın belirtilen Rus tarihi belgelerde, orjinal arşiv kayıt numarasına atıf yapılarak www.vostlit.info adlı internet sitesinden alınmış olunması ve ithaf edilen belgelerin aslının görülmeden ya da arşivden istenilmeden yer verildiğine dair izlenim oluşması, belgenin mahiyeti vemuhtevasına medar-ı şüphe oluşturmaktadır.

Giriş bölümünde; Osmanlı, Rusya, İran, Fransa, Avusturya, İngiltere, Hollanda ve Venedik devletleriyle ilgili kısa bilgiler yer almaktadır. Ticari kaygılar sebebiyle; Osmanlı, Rusya ve İran arasında savaş çıkmasını istemeyen Fransa’nın arabuluculuk yapmak istemesi, Osmanlı Sadrazamı İbrahim Paşa ile Rusya elçisi Daşkoverasında geçen konuşmaları ve aynı zamanda İbrahim Paşa’nın Avusturya ve İngiltere elçileri ile olan konuşmaları aktarılmaktadır.

İstanbul Antlaşması yapılan kadar geçen zaman zarfında, Fransa, Almanya, İngiltere, Hollanda, Venedik devletlerinin İstanbul’daki elçilikleri ile devletler arası siyasi çekişmelerin yansımalarının aktarıldığı görüşmeler ve konuşmalar yer almakta, Rusya’nın ise bu süreçte antlaşma olana kadar İstanbul’da elçiliği bulunmadığı üzerine durulmaktadır.

İlk bölümde; stratejik ve taktik hamleler başlığı altında, iki devlet için stratejik açıdan önemli olan yerler, Rusya’nın, Osmanlı’nın Hazar Denizi’nin batı kıyılarına sahip olmalarını engellemek için yapılan politik ve askerî hamlelere yer verilmektedir. Safevi Devleti’nde başlayan ayaklanmalar gibi gelişmeler, bu durumu fırsat bilen Çar I. Petro’nun ordusuyla Kafkaslara ilerlemesi, buralarda gelişen olaylar dizisi sonucu Osmanlı Devleti’nin yeni strateji oluşturmasını zorunlu kılması durumlarına ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin yatıştırılması maksadıyla; Rusya, Osmanlı Devleti’ne seferin amacının, “Şemahı hadiseleri nedeniyle uğranılan zararı gidermek” olduğu hususunda bilgilendirme yapması için elçi görevlendirmiş ve aynı zamanda St. Petersburg’da bulunan Osmanlı elçisi Mustafa Ağa’ya da bilgi vermiştir. Diğer yandan ise, “Rusya bölgedeki siyasi, askeri ve dini liderler ile her kesimden halka hitap eden Tatarca, Türkçe ve Farsça dillerinde seferin amacının; kanun kaçaklarını ve isyancıları cezalandırmak olduğunu, masum halka hiçbir şekilde dokunulmayacağını” anlatan bildirimler dağıtarak uyguladığı taktik hamlelere yer verilmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya askerî harekâtını durdurması ve Kafkaslardan ordusunu çekmesi için ultiatom verdiği de değinilmektedir.

Rusya’nın Hazar kıyılarında elde ettiği stratejik üstünlük, Osmanlı Devleti’nin Hacı Davud Han’ı himaye altına alması ve Gürcistan üzerine sefer kararıyla bölgedeki dengelerin değişme göstermesi

sonucunda, Kapıcıbaşı Nişli Mehmed Ağa başkanlığında heyetin Moskova'ya diplomatik görüşmelerin yapılması için gönderilmesi, yolculuk boyunca uğradıkları menziller ile Rus askeriyle karşılaşması esnasında geçen diyalog aktarılmıştır.Çar Petro ile yapılan üç diplomatik görüşme, heyetler arasında yapılan beş toplantı ve Rus Devlet adamlarıyla birebir görüşmeler, taraflar arasında geçen konuşmalar yer almaktadır.

Osmanlı'nın gündeminde;Revan halkının Osmanlı Devleti'nden koruma talep etmesi üzerine, Divân-ı Hümâyün'da şehrin eskiden Osmanlı mülkü olduğu sonradan İran eline geçtiği, Osmanlı Devleti'ne “miras hakkı” doğduğu düşünülerek, Revan'ın alınmasına karar vermesi ifade edilmektedir.Bu durumu haber alanÇar Petro'nun; “Çıkarlarımız Hazar Denizi'nde kim olursa olsun diğer herhangi bir gücün varlığını hiçbir şekilde kabul edemez. Osmanlı Devleti'yle hiçbir alakası olmayan kendisinden çok uzakta bulunan ve halkları koruması altına alınan Hazar Denizi'nde, bizden başka hiçbir gücün bulunmasına izin verilmeyeceğine” dair ifadeleri aktarılmaktadır.

İki ülkenin Başkentleri arasında ulakların menzilhanelerde binek hayvanı değiştirerek haber akışının hızlı sağlanması amaçlanırken, Osmanlı Devleti'nin bu konudaki hassasiyetinin belgelere yansıyan kısmıyla hadise şu şekilde paylaşılmakta; “Rus ulakların menzillerde hayvan ihtiyaçlarının karşılanması, onların rencide edilmemesi hususunda kadılara hüküm gönderilmiştir”.Aynı zamanda verilen hayvanlar için yapılan harcamaların deftere aktarıldığını ifade ederek,“Aydos menzilinde 6 Mayıs 1722-23 tarihleri arasında Rusya habercileri için toplam 11.760 akçe tutarında harcama yapılmıştır”ifadelerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde, 25 Temmuz tarihinde başlayan Osmanlı ile Rusya arasında Kafkasları taksim müzâkere sürecinin ayrıntıları ele alınmıştır. Moskova'da müzâkerelerde antlaşma taslağının hazırlanışı ve taslak maddeleri, antlaşma taslağının ortaya çıkış serüveni anlatılmaktadır. Görüşmeler, 15 oturum olarak gerçekleşmiş. 19 Ağustos 1723'e kadar üç oturum, sonra üç ay ara verilip, 20 Aralık 1723 tarihinde görüşmelerin tekrar başlaması, müzâkerelere 18 Ocak – 30 Mart 1724 kadar ara verilmesi, Mart-Nisan Antlaşma metni yazılması şeklinde bölümlere ayrılarak tek tek ayrıntılı anlatılmıştır. İstanbul ve Moskova'da diplomatik temaslar ve çetin müzâkereler 23 Haziran 1724'te antlaşma metni düzeltmelerin yapılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Müzâkereler sürecinde diplomatik trafiğin ayrıntıları; Müzâkerelerin birinci safhasında tarafların siyasi sorunlar hakkındaki anatezleri ve çekinceleri, iki devletinde “ebedi dostluğu” istediği, anlaşmak istedikleri ancak ele geçirdikleri yerlerin kendilerinde kalmasını istedikleri, birbirlerine güvenmedikleri, karşılıklı suçlayıcı ve inatlaşma ifadelerle tıkanmaya doğru gitmesi sonucu görüşmelere ara verilmesine kadar geçen süreç yer almaktadır. Görüşmelere ara verilen bölümünde, iki devlet arasında ateşkes ilan edilmediğinden yeni kazanımlar için fırsat oluşturması ve yapılan kritik hamleler anlatılmaktadır. Ruslardan Kritik Hamleler kısmında, Rusya'nın Bakü'yü işgali ve Nystad Antlaşmasının yıldönümü kutlamaları ve Bakü'nün işgali sonucu yapılan St. Petersburg

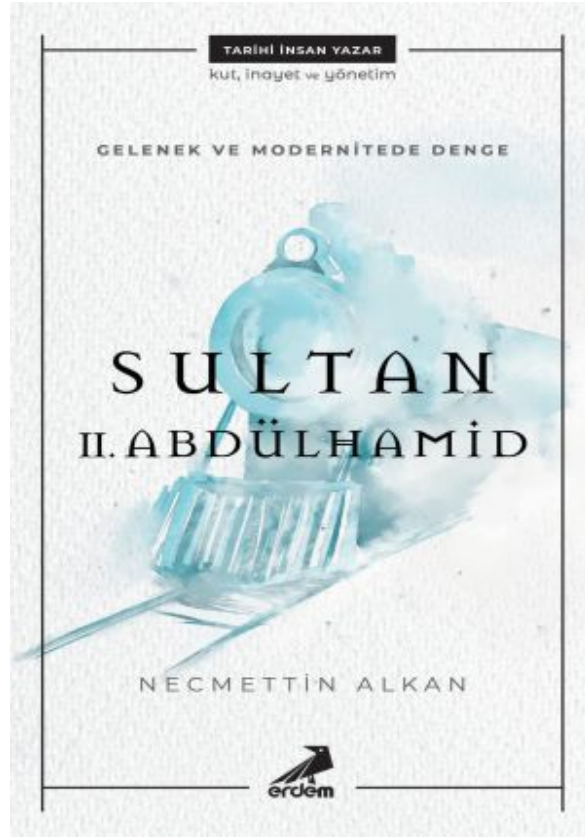
Antlaşması'nın maddeleri yer almaktadır. Antlaşma metninin yazılması, uzun süren müzâkereler, müzâkerelerin sonu ve pazarlıklar sonucu antlaşma taslağının oluşturulması anlatılmaktadır.

Üçüncü bölümde, antlaşmanın muhtevası, imza ve merasimi ile maddeleri tam olarak verilmiştir. Yine bu bölümde Kafkasların fiilî olarak taksimi gözden geçirilmiştir. Diplomatik sürecin tamamlanması ve imza töreni, İstanbul Antlaşma metninin nerelerde bulunduğu, antlaşma metni ve sınır düzenlemeleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Eserin; Değerlendirme ve Sonuç kısmında, tarihçilerin antlaşmayı nasıl yorumladıklarına değinilmiştir. Yazar kitabın son kısmında söz konusu antlaşmanın Osmanlıca ve İtalyanca metni ile Osmanlıca metnin günümüz Türkçe'sine çevrilmiş kısmını da yer vermektedir.

Sonuç olarak; Kafkasya, stratejik ve jeopolitik önemiyle, Hazar Denizi'ne açılan kapı olması, Asya ve Avrupa arasında ticaret yolları üzerinde olması dolayısıyla birçok ülkenin ilgisini çekmiştir. Bu eserde de Osmanlı Devleti ve Rusya'nın Kafkaslara yönelik stratejileri, iki devlet arasında diplomatik münasebetler, barış müzâkerelerinin ayrıntıları, antlaşmanın muhtevası ve uygulanış süreci hakkında bilgilere yer verilmektedir. Tarih boyunca bölgelerinde güç mücadelesi içerisinde olan bu iki devlet, dönemin jeopolitik unsurları da gözönüne alındığında, barış müzâkereleri esnasında dahi sürekli teyakkuz halinde bulunması, askerî unsurları silahlarını bırakmamaları güvenlik tehdidi olarak birbirlerini görmeleri terkedilemeyecek tedbir unsurları olarak değerlendirilebilir.

İstanbul Antlaşması'nı izleyen süreç, siyasi etkileri geniş bir şekilde okuyucuya sunulmuş, olayın öncesi, sonrası tüm yönleriyle verilmeye çalışılmıştır. Osmanlı ile Rus elçisinin konuşmaları, diğer elçilerle olan görüşmeler, yazışmalar, aralarındaki konuşmaların yer alması politik çıkarları sunması olayların tahlil edilebilmesi adına sunulmak istense de aşırı diyalog derecesine gelen iletişim detayları okuyucu için yorucu olabilmektedir. Yazar, sefere Çar'ın yanında seferi tasvir etmekle görevli ressam Louis Karavak'ın katıldığını belirtmektedir. Ressama ait sefer tasvirlerine, kitabın bir sonraki baskısında yer verilmesinin okuyucuya görsel zenginlik kazandıracaktır.

Gelenek ve Modernitede Denge Sultan II. Abdülhamid

Necmettin Alkan

İstanbul, Erdem Yayınları, 2018, 142 Sayfa, ISBN: 978-605-349-971-8

İlker TÜRK*

Sultan II. Abdülhamid sadece Osmanlı tarihi açısından değil, Türk tarihinde de önemli bir şahsiyettir. 36 Osmanlı hükümdarından birisi olan II. Abdülhamid, 33 yıllık saltanatlık durumunda hem devleti bulunduğu konumdan hem de darboğazdan kurtarabilmek için ve Batı ile Avrupa'ya yetişebilmek için hiç durmadan çalışmış ve görev aldığı süreçte yürüttüğü akıllıca iç ve dış siyaset sayesinde devletin çöküşünü engellemiş ve geleneksel değerleri ve ahlaki değerleri muhafaza ederek Cumhuriyet Türkiye'sinin temellerini atmış ve alt yapısını inşa etmiştir.

Bu çalışmada, Sultan II. Abdülhamid adlı eserde yapılmış ve orijinal kaynaklara dayanarak bizlere sunmuştur. Velihtlık, hükümdarlık, sosyal hayatı, toplumsal gelişmeler, iç ve dış siyasetinin ele

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, ilkerturk1907@gmail.com

alındığı muazzam bir eserdir. Sultan'ın hayatı ve bunun dışında XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun genel durumundan da bahseder.

Abdülhamid vefalı bir insandı, şehzadelik dönemlerinden vefatına kadar, güvendiği ve kendisine sadık kalan şahıslara karşı vefakar olmuştur. Daima sakin ve nazik olmaya dikkat eder, Büyüklere, küçüklere daima saygılı davranır ve şımarıklıktan hiç hoşlanmazdı. Bunların haricinde çalışkan ve düzenliydi. Şehzadelik döneminde uğraştığı ticari, zirai ve hayvancılık faaliyetlerini bizzat kendisi takip ederdi. Kılık kıyafet konusunda da sade giyinmeyi tercih eder ve gösterişi sevmezdi, yerli malı kullanmayı tercih eder ve kıyafetleri hereke kumaşından dikilirdi. Şehzadelik günlerinden itibaren gerektiğinde risk almaktan çekinmemesi, II.Abdülhamid'in bir başka özelliğidir.

Kendisinden iki yaş büyük abisi Sultan V.Murad ve kendisinden iki yaş küçük olan Sultan V.Mehmed Reşad, 19 yaş küçük olan VI.Mehmed Vahdeddin gibi isimler son dört padişah olarak tarihe geçmişlerdir.

Sultan II.Abdülhamid, 21 ağustos 1876 Perşembe günü anayasaya dayalı meşruti bir idare kurmak isteyen ve bu yüzden Abdülaziz'le V.Murad'ı tahttan indiren Mithat Paşa ve arkadaşları ile Meşrutiyeti ilan etmek ve bir Meclis-i Mebusan açmak vaadiyle Osmanlı-Türk imparatorluğu tahtına geçmiştir.

Tanzimat politikaları siyasî, idarî, malî bütün alanlarda teker teker iflas etmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin girdiği bu sürekli kriz ortamında Tanzimatçıların inandığı bütün idealler ve uyguladığı politikalar sorgulanmaya başlanmış, farklı çözüm arayışları ve yeni siyasi teklifler gündeme gelmiştir.

Özellikle 1875 yılından itibaren kriz en yüksek aşamasına varmış ve tam bir kaos ortamına girilmiştir. Devlet hazinesi Kırım Harbi'nden beri alınan borçların faizleri ödenemeyecek duruma geldiği için iflas etmiş; elden gitmesin diye büyük yatırımlar yapılan Balkan vilayetlerinde birbiri peşi sıra büyük isyanlar çıkmış; Avrupa'nın Büyük Devletleriyle diplomatik alanda bir mücadeleye girilmiş; bütün iç ve dış sorunlara çözüm olarak, meşruti rejim kurmak amacıyla bir saray darbesi gerçekleşmişti.⁷

Sultan Abdülhamid dönemindeki iç siyaseti belirleyen en önemli etkenlerden biri 1877-1878 Rus Harbi'nde alınan ağır mağlubiyettir. Bu mağlubiyet Osmanlı Devletini idari,siyasi,iktisadi ve askeri açıdan çok zor durumlara sokmuştur ve bu sorunların bir an önce aşılması gerekiyordu. Bunun üzerine Abdülhamid yönetimi kendi uhdesine almış, bu uygulamada Abdülhamid'in izleyeceği bu siyaset 1839 öncesine dönüleceğinin sinyallerini vermekteydi.

Böyle karar almasının birinci nedeni, mevcut sorunları müsebbibi olarak Sultan Hamid'in görülmesi ve yönetiminin sorgulanmasıdır. İkinci neden; Rus mağlubiyetiyle ağırlaşan bu sorunların çözülebilmesi için kritik kararların alınmasında ve uygulanmasında daha pratik olabilmek amacıyla yönetimindeki çok başlılığın kaldırılarak tek adamda toplanması gerekliliğidir. Bir diğer sebep ise

⁸sadrazamların ve diğer hükümet üyelerinin İstanbul'daki Avrupalı devletlerin büyükelçileriyle fazlaca içli dışlı olmalarıdır.

Eserin birinci bölümünde Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki genel durumu ele alınarak II.Abdülhamid'in nasıl bir miras aldığı anlatılıyor. Ve bunun haricinde şehzadelik ile veliahtlık yıllarındaki sosyal çevresi, aldığı eğitim ele alınmaktadır.

İkinci bölümde ise Sultan Abdülhamid'in padişahlık yılları teşkil ediyor. Bunların haricinde Osmanlı devletinin iç ve dış siyaseti ve II.Abdülhamid'in modernleşme faaliyetlerinden bahsetmektedir.

Sonuç kısmında ise Sultan Hamid'in şahsiyeti, icraatları ve yönetimi değerlendiriliyor. Ancak bu eserde dipnotlara yer verilmemektedir. Kullanılan kaynaklar birinci el ve ikinci el kaynaklar kitabın sonundaki kaynaklar kısmında liste olarak belirtilmiştir.

II. Abdülhamid Tanzimat'tan üç yıl sonra dünyaya gelmiştir. Sultan Abdülmecid'in 37 evladından biri, sıralamada sekizinci çocuğu ve Şehzade Murad'ın ardından ikinci oğludur. Yalnız Sultan Abdülmecid'in 16 erkek çocuğundan sadece dört tanesi tahta çıkmıştır.

II. Abdülhamid reformcu hükümdarlardan biridir ve modern tiyatroyu, Batı müziği, opera ile ilgilenirdi. II. Abdülhamid gençlik yıllarında alkol kullanmış olsa da bir gece dönüş yolunda geçirdiği kaza sonrasında yaralanmış ve bu kaza sonrasında içkiye tövbe etmiştir.

II. Abdülhamid modernleşme faaliyetlerine de önem vermiştir. Dönemin devlet adamları yoğun olarak meşgul etmiştir ve bu sırada çok sayıda iç ve dış sorunlarda baş göstermişti ve bazıları devam ediyordu. Üst üste gelen savaşlar ve isyanlar karşısında Osmanlı devletinin modernleşmesini akim kılmış ve Osmanlı devletinin bir istikrar kazanmasına engel olmuştur.

Avrupa ile coğrafi yakınlık, coğrafi büyüklük ile dini ve etnik çeşitlilik gibi unsurlar da Osmanlı devlet adamlarının modernleşme faaliyetleri önündeki bir diğer önemli engeldir.

Bu süreçteki diğer önemli olaylar ise; 1807 Kabakçı Mustafa isyanı, III.Selim'in öldürülmesi, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, 1859 Kuleli Vakası, Abdülmecid'in tahttan indirilmesini hedef alan ihtilal teşebbüsü,1875 Osmanlı devletinin mali iflası,1876'da Genç Osmanlı ihtilali gibi mühim olaylarda yer almaktadır.

Bu eser kendini sadece bunlarla sınırlandırmamış ve daha birçok olay bu kitapta yer almıştır. Anlatım içinde görsel bulunmamaktadır. Ancak eserin sonunda Sultan II. Abdülhamid ve döneminin kronolojisi ile ilgili bilgi verilmektedir.

Sultan II. Abdülhamid ve onun dönemindeki Osmanlı Devleti'nin durumu, dönem içerisinde merak ettiğiniz, Hakkında bilgi sahibi olmak istediğiniz konuları ve olayları bulup öğrenebileceğiniz bir eser olan Gelenek ve Modernite de Denge Sultan II. Abdülhamid'e dair soru işaretlerini ortadan kaldıracaktır.

Bu eserde Osmanlı tarihinin en çok bahsedilen sultanlarından biri olan II. Abdülhamid'in veliahtlık ve hükümdarlık zamanlarındaki yaşanan Osmanlı Devleti'nin genel durumu, çocukluk, gençlik yılları, ailesi ve kişisel özellikleri dahi bütün gelişmeler ele alınmıştır ve okuyucuya taze bir dille sunulmuş, sadece tarihçiler değil genel bir kitleye seslenilmiştir ve gerçekçi bir biyografi sunulmuştur.

İlk baskısı 2018' yılında Erdem Yayınları tarafından yapılan bu kitap, Necmettin Alkan'ın objektif bir bakışla bize sunduğu ve tarihe ışık tutan değerli bir eser. Bu eserin tamamı ise 142 sayfadan oluşup okuyucularla buluşmaktadır.

Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831- 1913

Ahmet Emin Yalman, Çev. Birgen Keşoğlu

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, 146 Sayfa, ISBN: 978-605-295-350-1

Ebru AKARSU*

Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın (1831-1913) isimli eser Ahmet Emin Yalman'ın Columbia Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir. Doktora tezi "Development of Modern Turkey by Measured by Its Press" ismiyle yayınlanmış olup Şubat 2018 yılında Türkiye İş Bankası Kültür yayınları tarafından Birgen Keşoğlu'nun çevirmeliği ile Türkçeye kazandırılmıştır. Kitap; "Giriş", "Gazetecilik Öncesi Dönem", "Gazeteciliğin Doğuşu", "Abdülhamid Dönemi" ve "1908-1913 Arasında Durum" başlıkları ile beş bölümden oluşmaktadır. Eser bu alanda yazılmış ilk doktora tezi olması hasebiyle de oldukça önemlidir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, İstanbul, ebru.akrsu@gmail.com

Giriş bölümünde Yalman, genel olarak Osmanlı devletinin kuruluşu, zayıflama nedenleri ve yeniden toparlanma süreci hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda II. Meşrutiyet dönemi sonrasında da ele aldığını görmekteyiz. II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı'nın durumunun gerek iç sebepler gerekse dış tehlikelerden dolayı dağılma noktasına geldiğini belirtmektedir. Ancak Balkan Harbi'nden sonra imparatorluğun enerjisini tüketen güçlerin ayrılması tüm manzarayı değiştirmiştir. Böylece tehlikeden kurtulmuş olan ülke, artık demokratik gelişim sürecine girebilmektedir. Yine bu bölümde kitabın ana konusu olan basının gelişimini genel bir bakış açısıyla da ele almaktadır. Gazeteciliğin 1876 yıllarına kadar altın devri yaşadığını, ancak daha sonra Abdülhamit'in tahta oturmasıyla basının kesintiye uğradığından söz etmektedir.

Gazetecilik öncesi dönem de haberleşme ve iletişimin nasıl sağlandığı hakkında bilgi vermektedir. Vakanüvis Naima'nın alıntlarıyla fikir yaymada etkili olan din adamlarına da değinmiştir. Daha sonra yazılı eserler 1728'de matbaanın kurulması ile çoğaltılmaya başlanmıştır. Başta matbaa halk arasında tehlike olarak görülmüş ve halkın endişesine sebep olmuştur. Ancak Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin fetvasıyla şeriata aykırı olmadığı ileri sürülerek bu mesele halk arasında da çözümlenmiştir. Yalman, matbaadan sonra basılan eserlerin sayıları hakkında da detaylı bilgiler vermektedir.

Gazeteciliğin doğuşunda, Sultan II. Mahmud'un dönemi ve yapmış olduğu reformları hakkında bilgiler sunmaktadır. Sultan Mahmud eski zemin üzerine modern bir yapı inşa etmeyi başarmış bir padişah'tır. Modernleşme sürecinde halkın destek ve işbirliğinin gerekli olduğunu görmüştür. Bu yönde attığı adımların en önemlisi ise bir gazetenin kurulmasıdır. Yayınlanacak gazete için sultana birçok isim önerildiyse de "Takvim-i Vakâyi" ismini tercih etmiştir. Gazete 1 Kasım 1831 tarihinde yayınlanmıştır. Yalman, Gazetenin ilk nüshasında basın hakkında bilgiler verildiğini ve bunun adeta gerekliliğini vurgulamaktadır.

Başta Şinasi tarafından çıkarılan Tercüman-ı Ahval ve 1867 Ali Suavi tarafından çıkarılan Muhbir hakkında da detaylı bilgiler ele almaktadır. Tabii diğer gazeteler ve dergilerden de ayrıntılı olmasa da bahsettiğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda bunların içeriğinin ve dilinin nasıl olması gerektiğine de değinmiştir. Daha sonra gazeteciliğin gelişmesi ile 1864 yılında bazı kısıtlamalar yapılması gerektiği kararlaştırılmış ve matbuat nizamnamesi çıkarılmıştır. Hükümet, kamu düzenini sağlamak amacıyla milli basının temel konusu olan ilkelere uymayanlara karşı harekete geçme kararı vermiştir. Kurallara uymayan gazetecilere yönelik uygulamalar üç aşamada ele alınmıştır; önce ikaz etme, sonra durdurma ve nihayet kapatma. Yalman, önce özgürlükçü bir nizamname çıkartma sonra onu olağanüstü tedbirlerle askıya alınmasını eleştirmiştir. Ancak hükümetin tüm baskıcı politikalarına karşın Türkiye'nin hem nicelik hem de nitelik açısından geliştiğini belirtmektedir.

Abdülhamid döneminde ise 1876-1908 yıllarını ele almaktadır. Yalman, Abdülhamit'in tek düşüncesinin kendi varlığını idame ettirmek ve geri kalan her şeyin ise zekaca kendisinden aşağı seviyede olduğunu belirtmektedir. Bu dönem Yeni Osmanlılar özgüven içerisinde olup her vesileyle egemenliğin gerçek sahibinin millet olduğunu ve padişahları ne zaman isterlerse değiştirebileceklerini

ifade etmektedir. Yeni Osmanlıların bu halleri Abdülhamid'i endişelendirmiştir. Bu konu üzerine Yalman, sadrazam Midhat Paşa ile saray arasındaki yazışmalardan kesitler vererek durumu daha anlaşılabilir hale getirmiştir. Aslında padişahın politikasının memleketi kurtarmasından ziyade kendisi için tehlike gördüğü tüm unsurları bölerek ve birbirine düşman ederek mevcut durumu idare etmek olduğu belirtmiştir. Bu amaçla kullandığı en önemli silahı ise dindir. Aynı zamanda Abdülhamid halkın dikkatini dağıtmak adına basında edebiyata çokça yer vermiştir. Ancak bunda da sınırlama getirerek halkı coşturmamak için şiiri yasaklamıştır. Sadece sultanı ve eserlerini öven şiirlere müsaade etmiştir.

Son olarak 1908-1913 yılları arasında ise özellikle Meşrutiyet sonrasını ele almıştır. 1908 sonrası üç satırlık resmi bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiri de parlamento seçimlerinin yapılması için vali ve mutasarrıflara talimat verildiği belirtiliyordu. Bildiri üzerine gazeteciler bir araya geldiler ve burada Osmanlı Gazeteciler Cemiyetinin temeli atılmış oldu. Başta başarılı gibi gözükseler de istenilen sonuç elde edilemedi. Yalman, sonuç elde edilememesinin nedenlerini anlayabilmek için bazı hususları incelemenin gerekliliğini vurgulamıştır. İncelemeleri neticesinde Batı'daki hazır örneklerin insanların kafalarında yer etmeleri ki, bu sebeple mevcut koşullara göre hareket etmeyi engellemesi ve nüfusu Türk olmayan bireylerinde dahil olup kendi çıkarlarına gözetmesi gibi sebepleri öne sürmüştür.

Sonuç olarak incelemiş olduğumuz bu kitap, modern Türkiye basınının gelişimini dönemsel olarak ele almıştır. Kitap bir bakıma yazarın yaşadığı dönemi anlatması sebebiyle birinci el kaynak olarak da görülebilir. Kitap hem tarihsel açıdan hem de Türk ve Dünya medyası açısından önemli bir kaynaktır. Eserde, özellikle istatistiksel bilgilerin yer alması ve bunların şemasal olarak ele alınması, eserin bilimsel bir araştırma sonunda ortaya çıktığını kanıtlar niteliktedir. Yalman'ın arşivlerden elde etmiş olduğu gazetelerin nüshalarını eserinde sıkça yer vermesi okura somutluk kazandırmış ve cezbedici hale getirmiştir. Eseri tarihe veya basına ilgisi olanlar için tavsiye edilebilirim.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

İlber Ortaylı

Kronik Yayınları, İstanbul, 2018, 480 Sayfa ISBN:978-975-2430-29-7

Recep KUL*

Türk Tarihi ve Kültürü üzerine önemli çalışmaları ve yayınları olan İlber Ortaylı, Türk Tarihi hakkında yaptığı araştırmalar ve yayınları ile tanınmaktadır. İlber Ortaylı sahip olduğu bilgi ve donanımı sayesinde gerek Osmanlı Tarihi olsun gerekse Genel Türk Tarihi ve Türkiye'nin Yakın Tarihi hakkında birçok eser yazmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk adlı eseri ise yıllardır edindiği bilgileri ve yaşı gereği o dönemin tanıklarından oturup dinlediği bilgileri içten bir üslup ile okuyucuya aktarmıştır.

İlber Ortaylı'nın deyimiyle "Tarihin akışını değiştiren, ona mührünü vuran veya büyük tehlikelere mâni olan liderlere her memlekette rastlamak mümkün değildir. Atatürk dünya tarihinde görülen nadir dehalardan biridir. Birinci Dünya savaşından sonra hiç bir mağlup milletin direniş göstermediği zamanda siviller ve askerlerle dünyaya meydan okumuştur." Şeklinde belirtmiştir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğrencisi

Eser içindekiler ve önsöz ile başlayıp daha sonra Atatürk'ün yetiştiği dönemden itibaren onun nasıl büyük bir kişi olduğunu, nasıl milli mücadelenin önderi haline geldiğini anlatmaktadır. İlber Ortaylı bu eserde Atatürk'ün hayatını sekiz bölüm de yazmıştır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk adlı eserin ilk bölümünde imparatorluğu diriltten nesil yani 1880'ler kuşağından, o dönemde Balkanların durumundan, Atatürk'ün doğum tarihinden, soy ağacından, mayasını yoğuran şehir: Selanik'ten ve nasıl bir ailesi olduğundan bahsedilmektedir.

Eserin ikinci bölümünde Mustafa Kemal'in çocukluk yıllarında subaylara imrenmesini ve subay olmak için aldığı eğitimleri, öğrencilik yıllarında nasıl bir talebe olduğunu, o dönemlerde dünyada nasıl bir milliyetçiliğin bulunduğunu, İttihat ve Terakki partisinden ve Atatürk'ün bu parti ile olan bağlantısından, Atatürk'ün Sultan Abdülhamid hakkındaki ifadelerinin sanıldığı gibi aksine çok kötü ve menfi şeyler olmadığını ve Sultan Abdülhamid döneminde baskı ve sansür olmasına rağmen yine de devletin önemli bir ölçüde geliştiğinden, Enver Paşa ile Atatürk arasındaki çekişmeden, ilk savaş tecrübesi olan Trablusgarp'a gönüllü gitmesinden, Balkan savaşlarından ve en sonda da Atatürk'ün Sofya da geçirdiği yıllarını anlatmaktadır.

Eserin üçüncü bölümünde 1.Dünya savaşı öncesinde Osmanlı'nın durumundan, Osmanlı'nın savaşmış olduğu cephelerin genel durumundan, Çanakkale'de Mustafa Kemal'in rolü daha sonrasında Mustafa Kemal'in Doğu cephesine atanmasından, tarihimizde çok önemli bir zafer olan Kût'ül-Amâre savaşından, Osmanlı'nın ölüm fermanı olan Mondros Ateşkesinden ve daha sonra yapılacak olan ama yürürlüğe girmeyen Sevr Antlaşmasından, Son Osmanlı padişahı Sultan Vahdettin'den ve Osmanlı'nın mütareke devrindeki durumundan bahsedilir.

Eserin dördüncü bölümünde Milli mücadele öncesi dönemden, İstanbul ve Anadolu'nun düşman tarafından işgal edilişi ve bu işgallere karşı Türk Halkı'nın kahramanca direnişinden, Atatürk'ü diğer paşalardan ayıran onu milli mücadelenin lideri kılan Dehasından söz etmiştir. Tamim, Kongreler ve görüşmeleri, Atatürk'ün Meclisi açmasından, Muhalefete rağmen Kurtuluş savaşının yapılmasından, Ankara'nın neden başkent olduğu, İsmet İnönü'nün kumanda ettiği İnönü Muharebelerinden ve daha sonra Mustafa Kemal'in yapmış olduğu Sakarya Savaşından ve bu savaşın ardından gelen siyasi başarılarından ve en sonun da Gazi Mustafa Kemal'in yönetmiş olduğu Büyük Taarruzdan ve sonrasında İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşunu anlatır.

Eserin beşinci bölümünde saltanatın ve hilafetin kaldırılmasından yeni bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından, bozuk olan ekonomik duruma rağmen yapılan İzmir İktisat Kongresinden, imzalamış olduğumuz Lozan Barış Antlaşması Türk tarihinin bir kara lekesi mi yoksa Türk milletinin kazanmış olduğu bir başarıdan ibaret olduğunu, Yunanistan ve Türkiye arasında yapılan nüfus mübadelesinden, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra kalan borçların durumundan, Misak-i Milli sınırları içerisinde bulunan Musul sorunundan, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasının kaçınılmaz olduğundan bahsetmiştir.

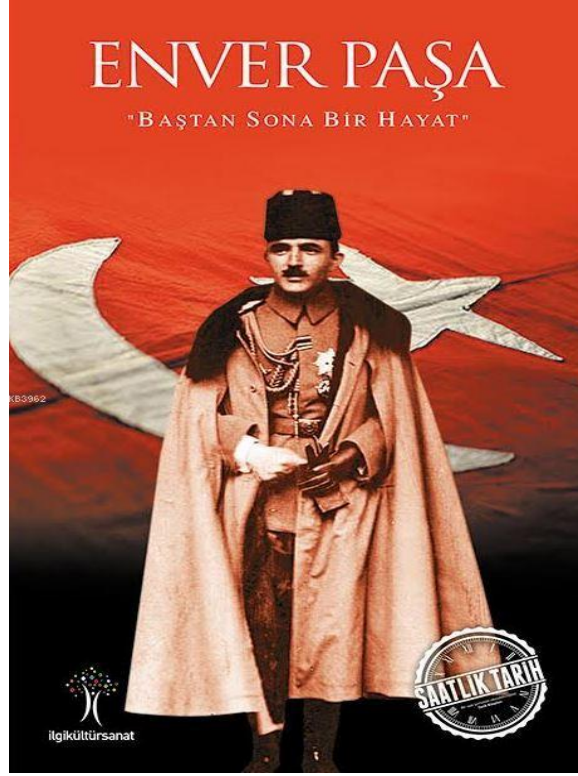
Eserin Altıncı bölümünde ilk anayasanın milli mücadele döneminde olduğunu bu yüzden bu anayasanın eksik kaldığını ve savaş zamanında olduğu içinde güçler birliği ilkesinin benimsenmiş olduğunu söylemektedir. Güçler birliği ilkesinin döneminin zorlu koşulların gereği olarak işlerin çabuk gerçekleştirilebilmesi için mecburi olarak uygulanmış bir sistemdi. Milli mücadelenin sona ermesinden ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulmuştur ve bunun için 1924 anayasası kabul edildi ve bu anayasada güçler ayrılığı ilkesi benimsendi.

Atatürk olmasaydı Türkiye Cumhuriyeti Devleti olur muydu sorusuna İlber Ortaylı cevaben “Olurdu ama bugünkü sınırlarda olmazdı örneğin İzmir’i kaybederdik, İstanbul elimizden çıkardı Türkiye Cumhuriyetine sadece İç Anadolu ve Doğudan oluşurdu” diyordu. Altıncı bölümde ayrıca Atatürk’ün bir çok alanda eğitimden sağlığa, hukuktan sosyal hayata kadar bir çok alanda yaptığı inkılaplardan bahsetmiş olup İstiklal Mahkemelerini de anlatmıştır.

Eserin yedinci bölümünde Türkiye Cumhuriyeti devletinin tek partili döneminden ve Atatürk’ün çok partili hayata geçiş için yaptığı denemelerden ve bu geçişte neden başarısız olduğundan bahsedilmektedir. Atatürk’ün dış politikalarından örneğin Balkan ve Sadabat Paktını anlatıyor. Bölümün sonlarına doğru Atatürk’ün son günlerinden ve ölümünden bahsedilmiştir.

Eserin sekizinci bölümünde Atatürk’ün fiziksel ve karakteristik özelliklerinden bahsedilmiştir. İlber Ortaylı bu son bölümde dünyada, anılarda, hafızalarda kalan izleriyle büyük önderimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ü anlatmıştır.

Eserin sonunda kaynakça ve indeks belirtilerek kitabı tamamlanmıştır. Sonuç olarak bakacak olursak İlber Ortaylı bu eserinde bize sadece Atatürk’ü anlatmıyor. Aynı zamanda Atatürk’ün nasıl bir ailede yetiştiğinden, büyüdüğü şehrin nasıl bir yapıda olduğundan, aldığı eğitimden tut kimlerle nasıl münasebetlerinin bulunduğu kadar kitapta anlatılmıştır. İlber Ortaylı’nın bu eserde yapmak istediği şey şudur: Atatürk’ün nasıl bir ortamda yetiştiğini, Fikir hayatının nasıl oluştuğunu göstermektir. Bu yüzden sadece Atatürk’ü değil aynı zamanda o dönemde anlatmıştır. İlber Ortaylı bu ilk biyografisinde yaşamının tüm yönleriyle Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ü anlatıyor. Bu kitap hiç şüphesiz İlber Ortaylı’nın uzun bir müddet biriktirdiği bilgi ve donanımı sayesinde yazılmıştır. Kitapta çokça resim kullanılmış ve bu sayede insanların hafızasında bir şeyler şekillenmiştir. İlber Ortaylı bu sayede Türk tarihçiliğine hiç unutulmayacak ve sürekli başvurulacak bir rehber kitap kazandırmıştır.

Enver Paşa ‘Baştan Sona Bir Hayat’

Mehmet Mert Çam

İstanbul, İlgikültür Sanat Yayıncılık, 2018, 57 Sayfa, ISBN: 978-605-2022-43-6

Ceylan MİRHAN*

Mehmet Mert Çam tarafından kaleme alınan Enver Paşa isimli eser, ‘‘Birinci Dünya Savaşı’na Kadar Olan Dönemde Enver Paşa’’ ve ‘‘Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi’nde Enver Paşa’’ adlı iki bölümden oluşmaktadır. Eserin ilk bölümünde Enver Paşa’nın hayatı ve tarih sahnesine çıkışı, ikinci bölümünde ise siyasi ve askeri faaliyetleri dikkatle ele alınmıştır. Her iki bölümde yer alan ana başlıklar, konuyu kategorize etmek adına alt başlıklara ayrılmıştır. Ayrıca dipnotlara sıkça yer verilmiş olup sonuna da bir kaynak listesi eklenmiştir.

Bir biyografi niteliğinde olan bu eserin giriş bölümünde yazar, Enver Paşa’nın monarşistlerden Kemalistlere, Marksist solculardan Liberteryenlere kadar geniş bir çevrede eleştirildiğinden, askeri

* FSMVU, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğrencisi, ceylanmirhan@hotmail.com

hayatında verdiği hatalı kararların sonucunda ‘‘taassup ehli’’ olarak nitelendirildiğinden bahsederek okuyucuya bazı ön bilgiler vermiştir.

Öncelikle kitabın ilk bölümünde yer alan Enver Paşa'nın hayatı ile ilgili bilgilere değinmekte fayda görüyorum. İsmail Enver Bey, baba tarafından soyu Kırım Türklerine ve yedinci ceddinden soyu ise Gagavuz Türklerine dayanan bir şahsiyettir. Ceddi Abdullah Bey, o dönemde Müslüman olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Çarlık Rusyası karşısında gerilemeye başlamasıyla Kırım'dan Balkanlar'a, oradan da Anadolu'ya hicret etmiştir. Askeri okullarda eğitim gören Enver Bey, tahsilini tamamladıktan sonra Selanik merkezli 3. Ordu'ya yüzbaşı olarak tayin olmuştur. ‘‘Askeri sanatı’’ sahada öğrenen Enver Bey, burada geçirdiği zaman zarfında ordudaki neferlerin durumu ve verilen bazı kararların yanlışlığına rütbesi derecesinde müdahalelerde bulunarak düzen sağlamaya çalışmıştır. Enver Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kadar olan dönemde, devletin ve milletin istikbali adına, ilerleyen yıllarda önemli faaliyetler sergileyecek olan İttihat ve Terakki'nin bir mensubuydu. Ancak Enver Bey, sair asker İttihatçılar gibi siyasetten uzak kalmış ve ekseriyetle "eski devrin adamları" vasıtasıyla iktidara ortak olmaya çalışmıştır.

Bu bölümde yazarımız Enver Bey'in İttihat ve Terakki denetlemesinde bir asker olarak, devlet dahilinde ve haricinde yaşanan gelişmelerdeki rolünü ince bir çizgi çekerek bizlere sunmuştur. Düvel-i Muazzama'nın işgalci girişimlerinden Babıali Baskını'na, 31 Mart Ayaklanması'ndan Trablusgarp Harbine, Balkan Harbi'nden Osmanlı hanedanındaki gelişmelere kadar cereyan eden her olayda Enver Bey'in askeri etkinliklerini görmekteyiz. Trablusgarp Savaşı'ndan dönerken Enver Bey, bu husustaki düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir: "Vazifem bu sefer beni, hiçbir somut netice alamayacağım bir amaca doğru götürüyor. Trablus zavallı memleket, şimdilik kaybettik. Peki, o zaman niye gidiyorum? İslam dünyasının bizden beklediği bir ahlaki görevi yerine getirmek için."

Kitabımızın ikinci bölümüne "Birinci Dünya Savaşı'nda Harbiye Nazırı Enver Paşa" adlı başlığı veren yazar, Cihan Harbi'ne giden süreçte Enver Bey'in önlenemeyen yükselişinden bahsederek bu meyanda bazı açıklamalar yapmıştır. Harbiye Nazırı rütbesine yükselen Enver Paşa, ordu tarafından sevilmeğe olup ordunun yeniden yapılandırılması için radikal kararlar alabilecek durumdaydı. Zaten İslam alemindeki namı ve Osmanlı Hanedanı'na damat olması, Türk Ordusu'nun yeniden yapılandırılmasında maddi ve manevi şartları sağlamıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın cereyan ettiği 1914 yılında Enver Paşa'nın, Osmanlı'ya sığınan iki Alman gemisine saldırı emri vermesi, onun savaşın müsebbibi olarak görülmesine yol açmıştır. Ancak bu hususta ihtilaflar mevcuttur.

Enver Paşa denildiğinde şüphesiz akıllara ilk gelen vaka Sarıkamış Harekatı'dır. Bu hareket Cihan Harbi'nde Enver Paşa'ya yöneltilen sair bir mesele olmuştur. Çünkü, hem bölgede yaşanan kış şartları ordularımızın bir araya gelmesine mani olmuş hem de Enver Paşa orduya, mevsim şartlarına rağmen

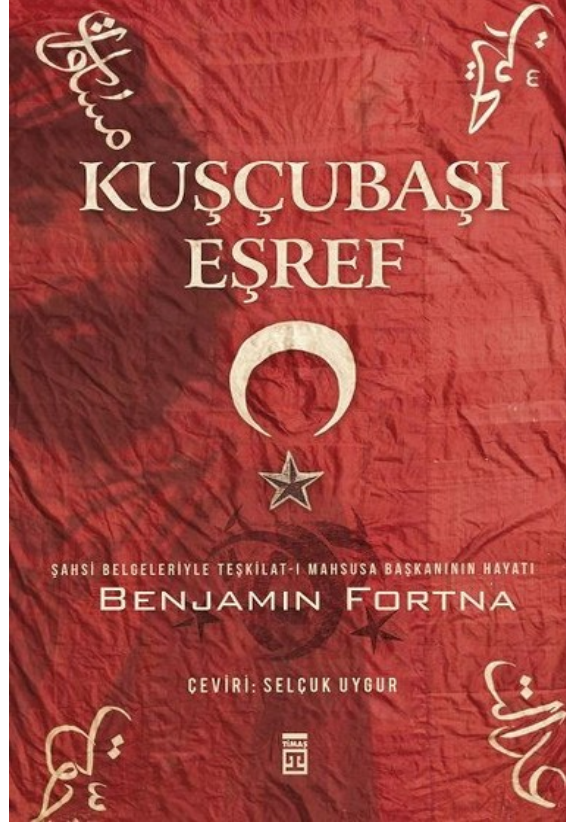
taarruz emri vermiştir. Nihayetinde orduda büyük zaiyat meydana gelmiş ve yüz bin civarında asker şehit olmuştur. Bu hareket sonrasında İtilaf Devletleri, Enver Paşa'ya yönelik propaganda beyannamelerinde bulunmuş ve Sarıkamış Harekatı dahil tüm kötülüklerin sorumlusunu Enver Paşa olarak göstermiştir. Ancak yine de, Enver Paşa'nın Çanakkale ve Kut'ul Amare'deki başarıları onun rütbelerinin yükselmesine neden olmuştur.

Cihan Harbi'nden sonra Türkiye'nin, İtilaf Devletleri'ne karşı devlet olmak için bağımsızlık mücadelesi verdiği Mütareke Dönemi'nde Enver Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nın ikinci kısmını başlatmak için gerekli temaslarda bulunmak, gerekli para, silah ve levazımatı temin etmek istediğini ifade etmiştir. Buradaki gayesi, Bakü'yü İngiliz güdümlü Ermeni çetelerinden temizledikten sonra bölgedeki siyasi hakimiyetten istifade etmektir. Bu oluşumun adı da "İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı" olacaktır.

Milli Mücadele'nin sonuna geldiğimiz dönemde, 1921 yılında Mustafa Kemal ve Enver Paşa arasında bazı gerilimler olmuş, bunun neticesinde yurtdışında olan İttihatçılara Türkiye'ye giriş yasağı konulmuştur. Akabinde Enver Paşa ve sair İttihatçılar için tutuklama kararı çıkarılmıştır. Enver Paşa, Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektupta ona olan sert tutumunu şu sözlerle ifade etmiştir: "Şimdi sen, ben başta olmak üzere arkadaşların memlekete gelmemesini istiyorsun değil mi? Sebep de güya bizim gelmemizle memlekette bir ikilik çıkacak diyorsun, öyle mi? Hariçte kalmanın maksad-ı umumimiz olan başta Türkiye olmak üzere kurtarmaya çalıştığımız İslam alemi için faidesiz olduğunu hissettiğimiz anda memlekete gideceğiz. İşte, bu kadar!"

Enver Paşa, 4 Ağustos 1922 tarihinde Rus birlikleri ile yapılan çarpışmada şehit düşmüştür. 30 bin kişinin katıldığı cenaze merasiminde bir mücahit sahneyi şu şekilde tasvir etmiştir: "Kurban Bayramı'nın ikinci günü idi. Paşanın şehadetine inanamayanlar geliyorlar, naaşın üstüne örttüğümüz ve onun hayatında bir an yanından ayırmadığı Türk bayrağını kaldırıyorlar... bu aziz ölümün elini ayağını öpüyorlar... Birçok ihtiyarlar yalvararak Paşa'nın sakalından bir kıl istiyorlar; onu en değerli çevrelerine sararak kalplerinin üstüne koyuyorlardı. Hülasa bir kıyamet koptu ki, tasviri mümkün değildir."

Tenvir etmeye çalıştığımız biyografi niteliğindeki bu eser, sayfa sayısı bakımından az olsa dahi Enver Paşa ile ilgili kritik bilgileri, mekan ve zaman mefhumları dahilinde, detayları ile ele almış ve bizleri bilgilendirme konusunda bir başarı sağlamıştır. Osmanlı'dan Türkiye'ye geçişte başat aktörlerden biri olan Enver Paşa, hataları ve hasenatları ile değerlendirmeye alınmış, kendisi hakkında var olan lehte ve aleyhteki görüşlerle eser güçlendirmiştir. Türkiye Devleti'ni anlamanın yollarından biri de Enver Paşa'yı anlamaktan geçmektedir. Bu meyanda tarih okuyucularına, gerek bu eseri gerekse sair eserleri okumalarını ve devletin kilit isimlerinin hayatlarına eğilmelerini kitap tavsiye ederim.

Kuşçubaşı Eşref

Benjamin Fortna Çev. Selçuk Uygur

İstanbul, Timaş Yayınları, 447 Sayfa, 2017, ISBN: 9786050826654

Murtaza ŞAHİN*

Osmanlı'nın son dönemine damgasını vuran Kuşçubaşı Eşref bugün hâlâ tartışılan bir karakter; kimilerinin görmezden geldiği, kimilerininse mistik hale getirdiği, tarihsel gerçeklik ile popüler hayal gücünün sınırları arasında flulaşan efsanevi bir figür. Dünyaca ünlü tarihçi Profesör Benjamin C. Fortna'nın, Kuşçubaşı'nın kendi eliyle kaleme aldığı hatıralar ve sandukasından çıkan şahsi belgelerden üzerinden yaptığı bu birinci sınıf çalışma, Kuşçubaşı hakkında bugüne kadar yazılan en detaylı ve güvenilir biyografi olma özelliğini taşıyor. Fortna, çalışmasını bireye merkezleyerek, devlet ve toplum arasındaki katı sınırları sorgulamaya ve çok daha incelikli bir tarihsel gerçekliğe varmaya kapı aralıyor.

* MSÜ ATASAREN Harp Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul,miyolnir.ms@gmail.com

Bu kitap'ta Kuşçubaşı Eşref Bey'in (ö.1964) ilk defa Kendi sandığından çıkan belgeler kullanılarak Anlatımına şahit olmaktadır. Eserde bölümlerden müteşekkil bir biyografya olarak düzenlenmiş olan bu eser Eşref'in hayatının ana dönemlerini içinde yaşadığı zamanın büyük çatışmalarının arka planlarını karşılaştırma yaparak takip etmeye hedeflemiştir. Bu eserde Eşref Bey'in hayat hikâyesinden çok 1908 ile 1920 arasında vuku bulmuş tarihsel olarak konuyla ilgili kısımları incelenmiştir. Kitabın giriş bölümünde Eşref Bey'in hayatının ana hatları belirlenmiş ve sonraki bölümlerde Eşref beyin hayatından önemli olaylar üzerine belgeler ile durulmaya çalışılmış.

İkinci bölümde ise; Eşref Bey'in ilk yılları, babasının konumu, Çerkez kökenli olması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gittikçe çalkantılı hale gelen ahvaliyle şekillenmiştir. Eşref'in öyküsü İstanbul'da başlar. İstanbul'da boğazın kıyısında Beşiktaş semtinde doğup büyümüştür. Babası sarayın kuşçubaşısıdır. Eşref Bey'in kendi kayıtlarında altı öz altı üvey kardeşinin olduğundan bahseder. Eşref Bey'in saray görevlileri sınıfından Kuleliye 1893'de Sami Bey ise dört yıl sonra girmişlerdir, lakin Eşref Bey olmak ve iktidara giden yol kolay değildi Kulelideyken büyük Kuleli kavgasına karışmıştır. Bu kavgadan sonra tahkikat başlatılmış, Eşref Bey Edirne askeri hazırlık okuluna gönderilmiştir. Burada Süleyman Askerî ile yolları kesişmiş. Liseden sonra Harp Akademilerine girdi bu dönemde ailesine alışılmadık bir misafir gelmiştir, adı Said-i Nursi olan bu öğrenci modern Türkiye'nin dini tabiatını biçimlendirmekte sıra dışı bir rol oynayacaktı. Eşref Bey, Harbiye ikinci sınıftayken Eşref bey, babası ve kardeşi Sami saraydaki artan kuşkuculuk ve Eşref Bey'in babası Mustafa Nuri'nin sultana kaba bir cevap vermesi üzerine sürgünleri gerçekleşmiştir. Eşref'in hayatının bu safhası hem tecrübe hemde otorite ile olan ilişkisi açısından biçimlendirici olmuştur, fakat bu dönem gizliliğini korumaktadır. Bu dönemde yerleşik kabileler üzerine uyguladığı sürat ona "Kuşların Şeyhi" lakabını kazandırdı. Sürgünden sonra ise Sultan'ın affı, ihsanında birlikte getirecekti. Sultan onlara İzmir Torbalı'da Tepe köy'deki imparatorluk mülklerinden birini vermişti ve başlarını belaya sokmamaları için her ay 25 altın aylık bağlanmıştı. Ama bu sıkıcı hayat Eşrefe azap vermeye başlamış ve sürgün hayatı devam ettiğini hissetmekteydi.

Üçüncü bölümde ise 1911 senesinde Trablusgarp cephesinde Kuşçubaşı Eşref, Enver paşa, Süleyman askeri ve Mustafa Kemal'in başını çektiği İtalyanlara karşı gerilla harekâtından bahsetmektedir. Eşref'in Libya'daki mücadele ye iştiraki Enver'in talebi ile gerçekleşmişti. İtalyanlar 29 Eylül 1911'de savaş ilan ettiklerinde Eşref, doğu Anadolu'da bulunmaktaydı. Ve bu kadar uzakta olmasına rağmen Eşref'in Savaşı iki gün sonra öğrendiğini biliyoruz. Eşref bey Enver paşa ile birlikte Libya'da İtalyanlara karşı savaşmış aynı dönemde Süleyman Askerî, Yakup Cemil, Mustafa kemal gibi cumhuriyet tarihimizin ve kurtuluş savaşımızın iz bırakan kahramanları bu savaşta birlikte görev yapmışlardır. Dördüncü bölümde ise Trablusgarp savaşını yarıda bırakıp gitmek zorunda oldukları Balkan savaşlarında Kuşçubaşı Eşref ve kardeşi Sami ve Süleyman Askeri üzerinde durarak yapılan ve yapılmak istenen plan ve olaylar üzerinde durmuştur.500 yıllık Osmanlı imparatorluğunun gıcırdayan tekerleği balkanlarda aniden durmuştu ve bu bölgeden binlerce insan Anadolu'ya göçe zorlanmıştı. Bu

dönemde imparatorluğun başkentinde ise sokak olayları mitingler başlamış, siyasi hareketler hızla yükselmekteydi bu dönemde Süleyman askerî ile yeni bir balkan devleti kurma hayalinde önlerine çıkan olaylar hem Eşrefi hem de arkadaşlarını zor duruma sokmuştur. Ama burada öğrendikleri tecrübe hepsine kurtuluş savaşı ve milli mücadele döneminde tecrübeli birer gayrinizamî harp askeri olmalarına vesile olmuştur. Beşinci bölümde ise balkan savaşları bitmişti ve acımasız çarpışmalar olmuş Osmanlı travmatik kayıplar vermişti. Ama ufukta Eşref Bey ve Osmanlı için daha çetin sınavlar vardı, fakat Osmanlı imparatorluğu azmini hala yitirmemiş ve hatta yeni bir Osmanlı Müslüman vatanseverliği yükselmeye başlamıştır. Balkan savaşlarından sonra Eşref Bey hayatına sivil vatandaş olarak devam etmek niyetinde idi. Eşref Bey batı Trakya cumhuriyeti devleti hayalini gerçekleştirmemiştir. Eşref Bey batı Anadolu'ya yeniden döndü ve yeniden evlendi yeni eş'inin adı Pervin idi. Ama evlilikleri daha yeni başlamasına rağmen henüz 45 gün süren evlilik hayatında harbiye nazırı Enver paşadan kendisini İstanbul'a çağıran bir telgraf aldı ve derhal yola koyuldu. Eşref Beyin bu bölümde hayatı hareketli geçmeye devam etti kanal harekâtına katıldı

Altıncı bölümde ise birinci dünya savaşının Arabistan topraklarında nasıl devam ettiği görmekteyiz. Bu dönemde Eşref Bey'in hayatında eksik olmayan hareket yine mevcut idi öncelikle Suriye konsolosluk baskınları yapan Eşref Bey yine Necid görevi, Yemen görevi gibi çeşitli görevlerde yer almıştır. Bu görevlerden 3 milyon altını yemene götürme görevi'de vardır. Bu görev esnasında Hayber'de pusuya düşürülüp esir edilmiştir. Ama altınları yemene göndermeyi başarmıştır. Önce Arap kabilelere sonrada İngilizlere esir olarak verilmiştir

Yedinci bölümde İngilizlerin elinde esir olmasına Malta'daki kamptaki esir hayatına değinilmiştir. Burada çeşitli yerlerden gelen saygın tutsaklarla olan arkadaşlığına ve sosyal yaşamının yani sıra bir cinayet olayına karışmasına ve askeri mahkemeye çıkmasına anılarında ışık tutmuştur Eşref Bey

Sekizinci bölümde mütareke döneminde yurda dönmesine aile eşrafı ile olan anılarına ve Mustafa kemal ve Ankara hükümetinin verdiği görevler üzerine Sakarya'ya gidip oradaki Çerkez kökenliler ile olan anılarına yer verilmiştir. Dokuzuncu bölümde ise 1920 dönemine belgeler ile ışık tutulmuştur.

Bu kitabı yazarken yazarın kendi ifadesiyle Kuşçubaşı Eşref'in sandık içindeki belgelerine değinilmiş ve bunları kitabının ana yapısını oluşturduğu söylemektedir. Aynı şekilde ATASE'den de yararlanıldığından bahsetmektedir. Kitabın genel ve resmi kısımlarında bu verilere çoğunlukla uyulduğu görülür. Ama kitabın yazarın yorum kısımlarında öznel bazı ifadeler rastlanmaktadır. Kitapta bazı kısımlarda öznellik göze çarpmaktadır ve bu kısımlar bizim için önemli derecede hatalar içermektedir. Bu yanlışlıkların İlk örneğini Balkan harbi bölümünde rastlamaktayız. Sayfa 181 de sıçanlı köyünde katliam yaptıkları ve bunun kaynağı olarak ise sıçanlıdan sağ çıkan Bulgarların ifadelerini kaynak göstermesi ve yazılı kaynaklar barındırmaması bu konunun on yargılı bir şekilde yazıldığına örneğidir. Bir diğer hata ise Kuşçubaşı eşref'in Ermeni tehcirinde oynadığı rolü incelemek ve bu işlemi yaparken "Ermeni katliamı" kelimesini sık sık kullanmakta olmasıdır. burada dikkat ettiğim husus yazarın Ermeni katliamı kelimesini kullanmak suretiyle peşinen sözde Ermeni katliamını

kabul etmesi sadece Kuşçubaşı Eşref'in bu olaylardaki yerini saptamaya çalışması kelime seçimi açısından büyük bir hatadır'ki zaten Eşref Bey kitabın içinde bir bölümde kendi savunmasını yaparken eğer “Osmanlı bir katliam yapsaydı bir tane Ermeni kalmazdı diyerek” haklı bir savunma yapmıştır. Sonuç olarak kitap genel olarak iyi kurgulanmış ve bazı öznel büyük hatalar ve Kelime yanlışları olmasına rağmen o döneme farklı bir açıdan bakmak için bu saydığım hata kısımları çıkartılarak okunabilir.

Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusu'nun Ulaştırma Faaliyetleri 1912-1913

Bülent Durgun

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, 292 Sayfa, ISBN: 978-605-295-452-2

Zafer TANSOY*

İnsanlık tarihinde, derin izler bırakan savaş faaliyeti, siyasi, diplomatik, ekonomik ve askeri gibi pek çok bileşenin ortak ürünüdür. Yazarımız Bülent Durgun, eserinde, Balkan Harbi'nin askeri ve ekonomik başlıkları altında alt başlıklardan biri olabilecek ulaştırma faaliyetlerini incelemiştir. Yazarımız, esrini altı ana başlık ve bunları genişletecek alt başlıklar halinde teşkil etmiştir. Eserine, "Balkan" kelimesinin etimolojisini izah ederek başlamış ve Balkan Savaşı'nın kısa tarihi arka planına değinmiştir.

Eserin ilk ana başlığı altında, Osmanlı Avrupası'nın coğrafi konumu izah edilmiştir. Coğrafyanın temel unsur olan nehirler, özellikleri ve döküldükleri denizlere göre kısaca tarif ediliyor. Nehirlerin her iki tarafın harekâtına etki edecek, taktik ve stratejik yönlerini de izah edilmiştir. Bölümün ilk alt başlığı, bölgenin göllerinin ve ikliminin özellikleri yukarıda izah ettiğimiz açılardan değerlendirilerek tamamlanıyor.

*M.S.Ü. Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, zafertansoy@hotmail.com

Savaş faaliyetinin icrasındaki başarı, hiç şüphesiz devletlerin ekonomik kabiliyetleriyle doğru orantılıdır. Yazar, Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısına ayırdığı bu bölümde, devletin ekonomik faaliyetlerini ve ekonominin içinde bulunduğu durumu tarihi arka planıyla ortaya koyuyor. Osmanlı ekonomisinin imkân ve kabiliyetlerini, taraf devletlerin ekonomikleriyle karşılaştırmalı olarak okuyucunu dikkatine sunuyor. Ekonominin imkân ve kabiliyetlerinin, ulaştırma faaliyeti üzerindeki etkisi de yine bu bölümde analiz ediliyor.” Balkan Harbi için 112.155’i kıtalar için, 75.969’u da cephane ve nakliye katarları için olmak üzere toplam 188.124 hayvana ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu nedenle bütçede belirlenen 10.000 lira ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktı.”⁹

İtalya, milli birliğini sağladıktan sonra gelişimi ve Avrupa siyaset sahnesinde yer alabilmesi ancak sömürgeler elde etmesiyle mümkündü. Bu temel stratejisine de ancak “Hasta Adam” olarak görülen Osmanlı Devletinden paylarını almakla ulaşabileceklerini düşünüyorlardı. “Balkan Harbi'nin sebeplerinden biri olarak gösterilen Türk-İtalyan Savaşı'nın en önemli sonucu, yıllardır sağlanamayan Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak koparma ilkesine dayalı Balkan İttifakı'nın oluşturulmasının sağlanmasıydı.” Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı bağlamında değerlendirilmektedir.

Balkan Harbi'ni icra edecek Osmanlı Ordusu ayrıntılı bir biçimde analiz edilmiştir. Ordunun teşkilat yapısı, personel, silah ve teçhizat mevcutları ayrıntılı ve tablolar halinde okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Ayrıca ordunun, mevcut ve ihtiyaçları tablolar halinde gösterilmiştir.

İngiltere, Fransa, Rusya gibi eski emperyalist devletlerin karşısında artık güçlenmeye başlayan Almanya ve İtalya vardır. Bu dönemde iyice zayıflayan Osmanlı Devleti diplomatik olarak yalnızlığa itilmiştir. Bu diplomatik yalnızlığa karşı en iyi müttefik Almanya olarak gözükmektedir. Bu bölüm Osmanlı-Alman ilişkileri, Alman Islah Heyetleri, Almanya'ya gönderilen askerler ve Osmanlı Ordusun alınan Alman silahları üzerinden değerlendirilmiştir.

Osmanlı Ordusu'nun Ulaştırması Reorganizasyonu başlığı altında, orduda kurulan nakliye taburlarının teşkilat yapılarına yer verilmiştir.

“Balkan Harekât alanında düşmana üstünlük sağlayacak şekilde birliklerin yığınklanmasıyla bu birliklerin harp sonuçlanıncaya kadar geçen sürede erzak, mühimmat, sağlık, posta ve telgraf gibi hizmetlerin desteklenmesi savaşın kazanılmasının en önemli etkenlerini oluşturmaktadır.” Bu bağlamda Osmanlı menzil teşkilatının yapısı, görev ve sorumlulukları, imkân ve kabiliyetleri tablolar halinde sunulmaktadır. Menzil Teşkilatları her bir harekât alanı için ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin, savaşta başarı sağlaması ordusunun seferberliği ve yığınklanması büyük önem arz ediyordu. Bunun için ordunun, tüm unsurlarıyla harp sahasına mümkün olduğunca sorunsuz bir biçimde sevk edilmesi gerekiyordu. Yazar, Mehmet Ali Nüzhet'in, 1912 Balkan Harbinde Sevkiyat ve Nakliyat-ı Askeriye isimli eserinde detaylıca anlattığı sevkiyatı özetleyerek okuyucunun dikkatine

⁹ Bülent Durgun, *Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusu'nun Ulaştırma Faaliyetleri 1912-1913*, (İstanbul: İş bankası yayınları, 2018), s. 32-33

sunuyor. Bu bölümde Selanik Harekât Alanı Askeri Nakliyat ve yığınaklanmasını detaylarıyla izah ediyor.

Denizyolu ve demiryolu ulaştırmasında meydana gelen aksaklıklar, 20.yy da ortaya çıkan karayolu ulaştırmasının önemini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşında birliklerin yığınaklanma ve intikallerini kara yolundan yaya olarak gerçekleştiriyordu. Bu bölümde Osmanlı ordusunun kullandığı ulaştırma altyapısı, kullandığı araçlar ve yaşanan sıkıntılar ele alınmıştır.

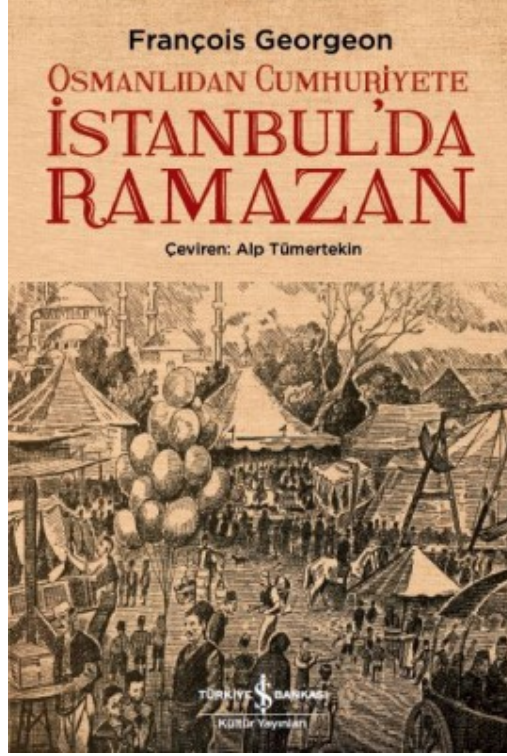
Güzergâhlar başlığı altında, Osmanlı Devletinin Rumeli’de kullandığı ana ve tali yollar ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu ulaşım araç ve gereçleri (Kamyon, Kamyonet, eşek, katır, kağrı vb.) miktar ve kapasiteleriyle ayrıntılı olarak tablolar halinde veriliyor. Ulaştırma araçlarının, görev alanları ve görev tanımları detaylandırılarak imkân ve kabiliyetleri analiz edilmektedir.

Eserden alıntıladığımız bu bölüm karayollarından istifade etmenin boyutunu göstermesi bakımından önemlidir.” Trafik düzenlemesi adına da yapılan iyi bir şey bulunmamaktaydı. Yollarda ileri hareket eden birlikler, yaralı tahliyesi yapan araçlar, kaçan askerler, bütünleme katarları, topçekerler, esir tahliyesi yapan araçların ve kaçanların yollara attığı ağırlıklar nedeniyle yollar kapanma noktasına gelmişti ki bazı yerlerde geçmek imkânı dahi bulunmamaktaydı.”

Karayollarından sonra demiryollarının anlatıldığı bölümde, Osmanlı Devleti’nin demiryollarının kısa bir tarihçesi verilmektedir. Savaşın meydana geldiği Balkan Yarımadası olsa da, Osmanlı’nın Devletinin tüm coğrafi bölgelere yayılmış halde bulunan birliklerini, harekât alanına sevk edebilmek ve bu birliklerin lojistiğinin sağlanması demiryollarının kullanımını gerekli kılıyordu. Yazar, bu bölümde Osmanlı coğrafyasına yayılmış demir yolu hatlarının tüm özelliklerini şemalar ve haritalar eşliğinde ortaya koyuyor. Burada tüm demir yolu hatlarının, taşıma kapasiteleri ve teknik özellikleri detaylı bir şekilde açıklanıyor. Demiryollarını korumakla görevli askeri birlikler, listeler halinde okuyucunun dikkatine sunuluyor. Yazar eserinde Osmanlı denizyolu taşımacılığı ile ilgili de okuyucusunu bilgilendirmektedir. Osmanlı Seyr-i Sefain idaresine bağlı şirketleri listeler halinde vermektedir. Deniz ulaştırmasına ayırdığı bölümde, Osmanlı deniz ulaştırmasının imkân ve kabiliyetlerine de kısaca değinmektedir. Hem sivil deniz taşıma unsurlarının hem de donanmanın Balkan Savaşlarında kullanılması örnekleriyle ortaya konuyor.

Savaş, karmaşık pek çok boyut ve süreçleri içeren olgudur. Yazar eserinde bu çok boyutlu olguyu tek bir boyutuyla derinlemesine inceleyerek, okuyucuya parçadan bütüne ulaşma imkânı sağlamaktadır. Eserin sağlam kaynakçası ilimi değerini ortaya koymaktadır. Yazar eserini haritalar, çizelgeler ve istatistikî bilgilerle destekleyerek akademik sağlamlığını da ortaya koymuştur. Eserin kurgusu olay örüntüsünün sağlam kurgusu kitabın rahat anlaşılmasını sağlamaktadır. Türk Milletinin hafızasında derin izler bırakan Balkan Savaşlarındaki hezimetin, askeri ve ekonomik yönlerinin daha iyi anlaşılması için kesinlikle okunması gereken bir eserdir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Ramazan

François Georgeon, Çev. Alp Tümertekin

İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2018, 275 Sayfa, ISBN 978-605-295-478-2

Beyzanur YAŞAR*

1942 senesinde doğan ünlü Fransız tarihçi François Georgeon, günümüzde CNRS bünyesindeki 'Türk ve Osmanlı Araştırmaları' bölümünde uzman araştırmacı ve yönetici olarak görev yapmaktadır. Modern Osmanlı tarihi ve çağdaş Türkiye alanlarında yayımlar yapan Georgeon'un Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Ramazan isimli eseri 2018 senesinde İş Bankası Yayınları tarafından basılmıştır. Kitap Osmanlı'dan başlayıp Cumhuriyet dönemine uzanan Ramazan ayı ritüelleri, mezkûr ayın toplumdaki yeri ve devlet nezdinde karşılanması gibi konuları barındıran sekiz bölümden oluşmaktadır. Ayrıca Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA) yöneticisi Jean-Francois Perouse esere son söz düşerek günümüz İstanbul'unda Ramazan ayını ve İstanbul hakkında yüzyılımızın meselelerini ele almaktadır.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, ysr_beyza@hotmail.com

Müellif ‘Ayların Sultanı İstanbul’da Hüküm Süreken’ ismini verdiği ilk bölümde Ramazan ışıkları ile söze başlar. Aydınlatılan sokaklar, minareler, devlet daireleri şehir halkının eğlenceli ve dinamik bir aya girdiğinin göstergesidir. Hem sosyal hayatı hem de devlet işleyişini derinden etkileyen bu ay aslında rutin içerisinde giden hayatın işleyişini değiştirir. Bölümden öğrendiğimize göre Ramazan ayından önce divan toplantıları kısıtlanır yahut önemli kararlar alınmaz. (s.18) Yazar bu bölümde Ramazan’ın halk tarafından nasıl karşılandığı, gündelik hayatı nasıl etkilediği ve özellikle İstanbul’daki önemli semtlerde ne gibi değişikliklere sebep olduğu üzerinde durmaktadır. Georgeon’un aktardığı üzere oruç tutan Müslümanlar ticari hayatı öyle ihmal ediyordu ki Hristiyan ve Yahudi tüccarlar karşısında rekabet edemez hale gelirdi.(s.24) Bölüm içerisindeki tespitlerini gerek dönem kaynaklarına gerek ise araştırma eserlerine dayandıran yazar, kozmopolit bir toplum olan ve azımsanmayacak gayrimüslim bir nüfusu barındıran Osmanlı’da Ramazan’ın gayrimüslimlere nasıl geldiğini, oruç tutan toplum içerisinde bu insanların işlevini anlatarak bölümü tamamlar.

İkinci bölümde ise Kur’an ayetlerinden faydalanan yazar, ibadetleri ve bu ibadetlerin hangi olaya dayandığını anlatır. Bu bağlamda Ramazan’ın kökene yani kaynaklara dönüş olduğunu ileri sürerek bunu Hristiyanlıktaki ilkel topluluk düşüncesine benzetir. (s.37) Özellikle İstanbul’da Ramazan ayı toplumsal boyutunu daha çok hissettirir. Bu bakımdan yazara göre İstanbul bütün bir Müslüman aleminin başkenti haline gelir. Ayrıca klasik Ramazan ayı tezahürlerini 19. Yüzyıl ile karşılaştırınca modernleşen yüzyılda Ramazan ile geleneğe dönüşün yaşandığını söylemek abes kaçmaz. Georgeon’dan aktaracağımız nakil Batı tarzı sofrada adabını yani masayı benimseyen insanların Ramazan gelince yere koyulan bir sini ile iftar açması Ramazan ayının geleneğe dönüş fikrine bir örnek sayılır niteliktedir. Camii cemaatinden, tekke ve tarikatlardan bunlarla beraber din adamlarından bahseden bölüm İslamiyet’in din adamlarını ruhbanlara benzeterek objektiflikten uzak bir yorum yapar. (s.45) Ayrıca bu bölümde Ramazan’ın bürokrasiye nasıl geldiğinin yanı sıra sarayda yapılan ‘huzur dersleri’ni ve diğer birçok adeti öğrenmekteyiz. Georgeon’un getirdiği çarpıcı tezlerden bir diğeri ise Ramazan’ın Osmanlı klasik döneminde daha rahat karşılandığı, oruç tutmama gibi durumlara daha müsamahakâr bakılmasının yanında milliyetçilik akımlarının ve diğer siyasi çalkantıların yaşandığı 18.yüzyıl İmparatorluk coğrafyasında Ramazan’ın tabiri caizse daha radikal bir hal almasıdır. Artık Ramazan ve buna bağlı olarak gelişen alışkanlıklar Müslümanların imanını koruyan bir kimlik haline gelir. Nitekim bölüm sonunda yer alan dönem tanıklıkları müellifin bu tezini destekler özelliğe sahiptir.

Ramazana’ı ‘imanın en önemli kolektif tezahürü’ şeklinde tanımlayan Fransız yazar, bu tanımı ile Ramazan’ın gözlemlenebilen toplumsal yönünü kasteder. Bu ay içerisinde gerek devlet ricali gerek ise halk nezdinde hediyeleşme, yardımlaşma, misafirlik, cemaat olma gibi ritüeller uygulanmaktadır. Hatta öyle ki bu ayda devlet hiyerarşisinde meydana gelen hediyeleşme ritüeli herkesin statüsünün bir göstergesi şeklindedir. Eserinin üçüncü bölümünde bu konuları ayrıntılı bir şekilde ele alan yazar bu başlıklara ek olarak eğlence hayatını işler. Bu aya özgü olan ve camii avlularında açılan sergiler uzak

kitalardan tüccarları dahi İstanbul'a davet eder. İstanbul'da ayrıca Karagöz oyununun müstehzi ifadeleri, iktidarı eleştirmesi, kaba davranışları oyun haline getirmesi Georgeon'a göre Ramazan'a 'karnavalımsı' bir etki katar. (s.75) Yazar, eğlence hayatına dair tezlerini kadınların sosyal hayata dahil olması üzerinden örneklendirerek 20.yüzyılın özgürleşen hayatının başlangıcının Ramazan ayı ile örtüştüğünü savunur. Bölüm sonunda kadınların camilere daha çok gitmesi, erkekler ile aynı ortamda tiyatro seyretmesi savunulan teze örnek olarak getirilir.

Dördüncü bölümde Ramazan'ın devlet daireleri tarafından nasıl karşılandığı ve ne gibi hazırlıkların yapıldığı anlatılır. Ramazan öncesi özellikle İstanbul'un iaşesinin sağlanması için ciddi tedbirlerin alındığı öyle ki taşradaki tebaanın bunun için seferber edildiği söylenir. Ramazan ayında kamusal alanın refahını bozan en önemli şey bu ayın gizli toplantılara ev sahipliği yapmasıdır. Dolayısıyla Ramazan bir dizi kanunun, denetlemenin ve tenbihnamelerin yapıldığı bir aydır. İstanbul'da ilk belediye örgütünün kurulmasının Ramazan ayına denk gelmesi bu ayın verdiği 'rahatsızlıktan' dolayı olması muhtemeldir. Yazarın klasik dönemden modernleşme sürecine kadar sosyal hayattan örnekler getirerek incelediği bölümde II. Abdülhamid'e ayrıca bir başlık açar. Bunun sebebi ise padişahın hakimiyetinin 'dinsel' yanının daha çok ön plana çıkarılması bununla birlikte daha çok saray içerisinde geçen bir meşruiyet alanı sağlamasıdır. Müellife göre halife sıfatını ısrarla vurgulayan II. Abdülhamid döneminde dini kimlikler daha çok ön plana çıkar ve oruç ibadeti bundan orucu tutmayanların cezalandırılması şeklinde nasibini alır. Fakat bu yasaklar bir karşılık bulmaz ve yüzyıl sonunda tanıklardan aktarıldığına göre oruç tutanların sayısında ciddi bir azalma görülür. Müellife göre bunun sebebi ise İstanbul'a pozitivizm, maddecilik gibi akımların etki etmesidir. Eserin bu bölümü 2. Abdülhamid'in Ramazan ayına dayanarak dini meşruiyetini sağladığı tezi etrafında şekillenir ve özellikle bu dönemde yapılan reformları, tanıklıkları, hadiseleri okuyucuya aktarır.

Beşinci bölüme geldiğimizde yazar, artık 20.yüzyıl Ramazan'ını anlatır. Osmanlı coğrafyası açısından siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal açıdan dönüşümün yaşandığı bu yüzyıldan Ramazan ayı da etkilenir. Bölüm 'kent modernleşir, toplum Batılılaşır, devlet de çağdaşlaşırken, bu büyük dini âdetin Osmanlı başkentinde gittikçe önem kazanmasının' nedeni düşüncesi etrafında gelişir. Bu bağlamda ilk olarak kent yaşamı ile beraber dönemin basın organları, sanatçıların icra ettiği tiyatro ve müzikaller üzerinden Osmanlı Ramazan'ındaki modernleşme emareleri ele alınır. Yazar, Direklerarası semtine ayrı bir başlık açar ve bu semtin işleyişini görseller ile destekleyen bir şekilde inceler. Ayrıca 20.yüzyıla has bir husus ise Ramazan ibadetlerine dair yeni ispat yollarının aranmasıdır. İmparatorlukta esen pozitivizm rüzgârı Ramazan ayını da bilimsel ve akılcı yollar ile makul hale getiren yazıları beraberinde getirir. Bölüm sonunda ele alınan bu konu dönem romanları ve gazeteleri ışığında incelenir.

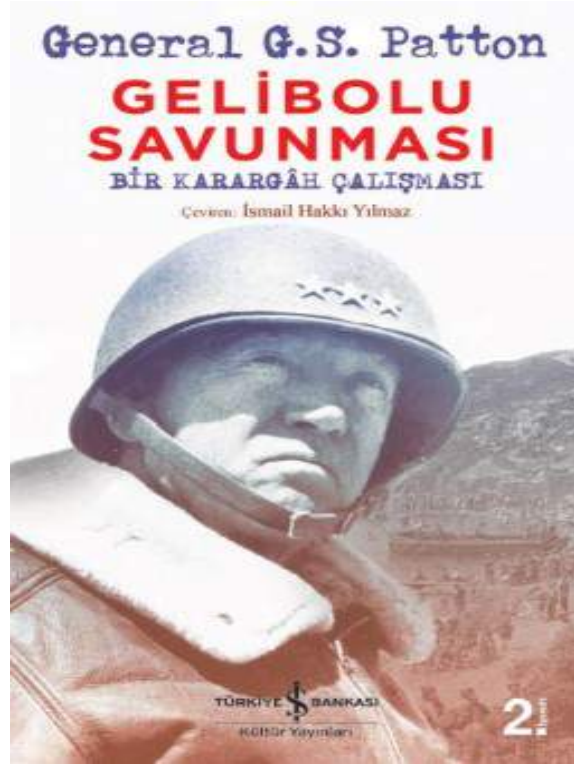
Osmanlı Devleti 20.yüzyıl ile hem dışarıda hem içeride çalkantılı bir süreç ile karşı karşıyadır. Devlet içinde Jön Türklerin devrimi büyük bir yankı uyandırır. Oluşan bu siyasi trafik haliyle dini hayatı saf dışı bırakmaktadır. Padişahın otoritesinin sorgulandığı İstanbul'da Jön Türklerin meşruiyet

arayışlarına Ramazan bir cevap olarak gelir. Bahsettiğimiz altıncı bölümde geçen deyim ‘siyaset vaizleri’ ile Jön Türklerin meşruiyeti sağlanmaya çalışılır. Ayrıca bölüm içerisinde 20. Yüzyılı kasıp kavuran özgürlük dalgası, İstanbul kent yaşamı, kadınlar, kamusal düzen kavramları üzerinden Ramazan ritüellerine bakılarak incelenir. Özgürlük söylemlerinin yanında milliyetçilik akımını da Ramazan ayına getirdiği değişiklikler üzerinden tartışan yazara göre yayılan milliyetçi hareketler karşısında Müslümanlar dindar kimliklerine sıkı sıkıya sarılır. Bu durum ise Ramazan ayına tabii olarak yansır. Bölümü klasik ve modern Ramazanları siyasi, ekonomik ve sosyal hayatta gerçekleşen sebeplere göre karşılaştırıp hitama erdirir.

Evvelki bölümlerde genel olarak klasik ve modern Osmanlı üzerinden karşılaştırma yapan yazar yedinci bölümde artık Türkiye Cumhuriyeti Ramazanlarına giriş yapar. Cumhuriyet ile birlikte gelişen reformların getirileri yazara göre daha yavaş bir dönüşüm ile gerçekleşir. 20.yüzyıldan beri gözlemlenen bir olay olan orucun alenen yenip yenemeyeceği meselesi bireysel özgürlükler üzerinden tartışmaya sunulmaktadır. Dönem içerisinde oruç ‘ihtiyari’ bir ibadet olarak karşımıza çıkar. Yine de İstanbul halkının Ramazan davulcusu hakkındaki şikayetleri dahi yeni rejim tarafından yumuşak karşılanarak bu duruma kısmen bir serbestlik tanınır. Son olarak yazar Ramazan davulcusu olgusunu mahalle kültürü, modernleşme, cumhuriyet kavramları ile inceler.

Son bölümde ise Ramazan ayının sıradanlaştığı sorusu çerçevesinde 1932 senesini sorgulanır. Söz konusu sene içerisinde ibadetleri Türkçeleştirilme inkılabının Ramazan ayında halka sunulması tesadüfi bir şey değildir. (s.194) Ayrıca laik düzenin getirilerinin bir göstergesi olarak Ramazan karikatürlere konu olarak alaycı ifadeler ile anılmaya başlanır. Yine de Georgeon’a göre diğer İslam beldelerine nazaran Osmanlı bakiyesi olan bu topraklarda dönüşüm hiç de sert hissedilmez. Onun aksine daha ılımlı, müsamahakâr ve aheste bir değişimden söz etmek mümkündür. Son olarak müellif laik yönetimin İstanbul’a nazaran Ankara’da daha etkin olduğunu söyler. Yazar bu konu hakkında okura yeni isimler de önererek farklı pencereler sunar.

Sonuç olarak François Georgeon’un Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul’da Ramazan isimli eseri okura hem yüzyıllar arasında hem İstanbul semtleri arasında hem de sosyal statüler arasında karşılaştırmalar yaparak Ramazan ayının dönüşümünü sunmaktadır. Aynı zamanda eser savunduğu tezlere dönem tanıklıkları, edebi eserler, sanatsal faaliyetler ile örnekler getirerek farklı bakış açılarını göstermektedir. Modernleşen dünyada gözlemlenebilir bir ibadet olan orucun nasıl bir dönüşüm geçirdiği üzerinden genel bir bakış sunan yazar, eserinde sadece Ramazan ritüellerini değil üç kıtaya hükmetmiş bir imparatorluğun kendi içerisindeki karşılaştırmalı öyküsünü anlatmaktadır.

Gelibolu Savunması Bir Karargâh Çalışması

General George Smith Patton, Çev. İsmail Hakkı Yılmaz

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, 172 Sayfa, ISBN: 978-605-332-921-3

İsmail AKGÜN*

İkinci Dünya Savaşı'nın seçkin ve enteresan simalarından olan aynı zamanda askeri tarihçiler tarafından agresif, atılgan, amansız ve inatçı muharebe yaklaşımları ile bilinen General Patton'un yarbay rütbesinde iken kaleme aldığı elimizdeki eserin yazılmasına esas sebep;1930'lu yıllarda Japonya'nın saldırgan tutumu karşısında cereyan eden gelişmelerin mutlak kaçınılmaz olan savaşta ada ülkesi olan Japonya'ya karşı yapılacak bir amfibi harekâtın seyir ve tesirinin nasıl olacağı yönünde Tümgeneral Hugh Drum'un, o zaman yarbay rütbesinde olan Patton'a son çıkarma harekâtları hakkında tarihi araştırma yaparak bu deneyimlerden ABD ordu güçlerini hazırlamak üzere neler öğrenebileceğine bakmakla görevlendirmesi ile başlamasıdır.

Eser, dört ana bölümden müteşekkil olmakla beraber ek bölümü olan Türk Ordusu Üzerine Notlar ile toplamda beş başlık altında Çanakkale Muharebesi'ni askeri gözlem ve analiz ile ele almaktadır. Geniş ve detaylı bir önsözün ardından kitabın birinci aşamasına methalden evvel ise kitabın konusu hakkında

* MSÜ,Harp Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi,Kastamonu,adiltoyca@gmail.com

askeri ciddiyette bir tabir ile ‘‘Çıkarma harekâtlarına karşı savunmada kullanılan yöntemlerin incelenmesi ve Gelibolu’daki Türk savunma örneği.’’ eserin ihtivası hakkında ipucunu vermektedir. Kitabın bir başka disiplinli karakteri de bölümleri aşama adı ile tesmiyesidir. Bu yöntem aslında savaşın safhalarını anlatma kolaylığı olması için Patton tarafından kullanılmış olabilir. Çünkü kitabın esas vizyonu pragmatik olmasıdır. Birinci bölüm yani kitabın dili ile birinci aşama olan 19 Mart 1915’e Kadar Olan İtilaf Faaliyetleri’nde şemalar maddeler ile İtilaf Devletleri’nin Çanakkale üzerine gitmesinin sebeplerinin; ‘‘Almanya karşısında diz çökmekte olan Rusya’ya silah ve mühimmat yardımı, Rusya’nın devasa tahıl stokundan istifade etmek, siper harbinin neden olduğu kilitlenen savaşta dökülen kanın telafisi için somut bir başarı ve Britanya’nın can damarı olan Süveyş Kanalı’nın emniyette olmasının yanı sıra Müslüman tebaa arasında cihat ilan edilmesini engelleme arzusu’’ olarak dile getirmektedir. Son maddede yer alan cihat ilanının engelleme arzusu ise (s.3) Lord Kitchener’in korkusu olan Halife’nin İslam dünyasını İngiltere’ye karşı çıkarabileceği inancı ¹⁰ Osmanlı hilafetinin, Müslümanları ayağa kaldırmaya muktedir olmadığı yaygın kanısına da bir tür antitez olarak yerini almaktadır. Birinci bölümde savaşın ilk merhalelerine değinilmektedir. 18 Mart’ta Birleşik Armada’nın Çanakkale Boğazı girişinde çakılı kalması sonucu ertesi gün 19 Mart’ta Amiral de Robeck’in Türk savunmasını kırmanın yegâne yolunun müşterek birlik harekâtı olduğuna karar vererek fikrini İngiliz ve Fransız generallerine de fikrini onaylatması ile kara harekâtının başladığı anekdotunun yanı sıra savaşın Müttefiklerin 3 Kasım 1914’te donanma hedef talimi yaparak savaşı başlattığı detayına da yer vermektedir.(s.10)Mezkûr bölümün sonlarına doğru ise, Türklerin savunmada ilk başta sıkı denetimler almadıklarına fakat tekrar eden donanma saldırıları karşısında misyonlarını ciddiyete tabi tuttuklarına da yer vermiştir. Bölümün nihayetinde Dersler başlığında Müttefiklerin hataları dile getirilmiştir. Üçüncü derste ise ‘‘Gemilerin karadaki tabyaları imha etmede tamamen yetersiz kalması’’ durumundan bahsetmesi de deniz muharebelerinin sadece üstünlük üzerine doktrin teşkil ettiği ve asıl hâkimiyeti sağlayanın kara savaşları olacağına da işaret etmektedir. Ayrıca Patton’un burada çıkardığı dersler ileri de vuku bulacak olan Normandiya Çıkarması için bir ön program niteliği taşımaktadır.

İkinci aşama olan Türklerin Kaynakları ve Faaliyetleri’nin methalinde Patton’un ‘‘İtilaf Kuvvetleri’ni yenilgiye uğratan en büyük faktörün her şeyden önce Von Sanders’in kişiliği olduğu tartışmasızdır.’’(s.13) ifadesine itiraz edilir çünkü Türk ordusunun muzaffer olmasını yüksek rütbeli bir Alman subayının karakterine indirgemek kabul edilemez bir haksızlıktır. Düşmanları, Türkleri fena halde küçümsediler ve onlar karşısında yenilgiye uğradılar. Bu küçümseme Çanakkale Komisyonu’nda konuşan General Ian Hamilton’un ‘‘Gerçeği söylemek gerekirse onların bu kadar başarılı olacaklarını bilmiyordum.’’¹¹ Şeklindeki itirafı asıl unsurun Türkler olduğunu gözler önüne sermektedir. Aynı bölümde; Müttefiklerin hedef konusunda serbest davrandıkları yol ve siper

¹⁰ David Fromkin, Barışa Son Veren Barış çev: Mehmet Harmancı,4. Baskı, İstanbul, Epsilon Yayınları 2004 ,s.84

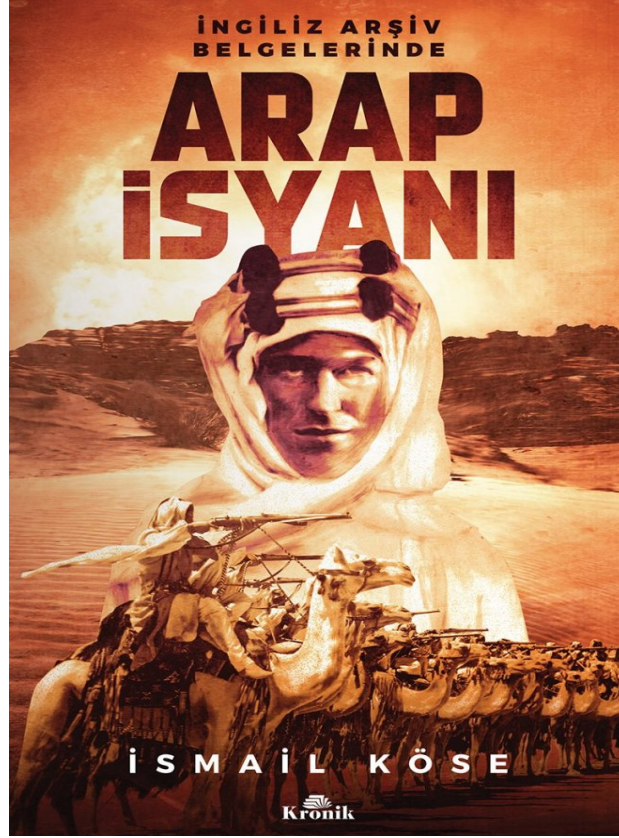
¹¹ Edward J. Erickson, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu çev: Kerim Bağrıaçık,1. Baskı, İstanbul, İş Bankası Yayınları 2009, s.1

inşasında görevli işçi taburlarının zayıftan korunmak için geceleri çalıştığına çünkü düşmanın “iki-üç kişilik bir grup bile borda ateşini üstüne çekmeye yettiği...”detayına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde Çanakkale Savaşı’ndaki ilk amfibi harekâtın değerlendirmesi işlenmektedir. Bu bölüm, çıkarma yapılacak sahillerin S,W,X,Y,Z kod adları ile nitelendirildiği ve asıl çıkarmanın X,W ve V sahillerine yapılacağı Y ve S sahillerine çıkan kuvvetlerin vazifesinin de ana kuvveti korumak ve kuşatılma tehlikesini engellemek olduğuna değinilmiştir. Bu bölüm, sahillerde cereyan eden muharebeleri ile en ince tafsilatı ile işlemektedir. Haritalar vasıtası ile de çıkarmanın noktalarını kavramada okuyucuya yardımcı olmaktadır. Patton mezkûr bölümde Kuvvet Karşılaştırması ile Türk ve İngiliz taraflarının asker sayısı hakkında bilgi vermektedir.(s.44)Bölümün sonunda Fransız kuvvetlerinin V ve S sahillerine çıkarma yaparak harekât boyunca hattın sağ kanadını tuttuğu bilgisi verilmektedir.(s.88)

Kitabın en geniş paydasını kapsayan dördüncü bölüm de Ağustos ayı boyunca icra edilen harekât işlenmektedir.Patton, bölümün girişinde Ağustos harekâtının özel ilgiyi hak ettiğine dikkat çekmektedir.Çünkü Müttefikler “...nisan çıkarmalarından ağır bedeller ödenerek çıkarılan derslerden burada yararlanmışlar ve liderliğin,planlamadan daha önemli olduğunu kavramışlardı.”(s.89) Ağustos taarruzunda,İngilizlerin üç ayrı hedef teşkili mevcuttur. Birinci hedefler Arıburnu ile Büyükkemikli Burnu arasında, ikinci hedefler; Kabatepe ve Ece Limanı arasında, üçüncü yani nihai hedefler ise Maltepe ve Küçük-Büyük Anafartalar olarak belirlenmiştir. Kitabın 95. sayfasında yer alan haritada hedefin engebeli araziden oluşması da dikkat çekmektedir. Haritanın yer almasının yanı sıra bir de bölgenin topografyasının da okuyucuya çokça yer isminin geçtiği Çanakkale Savaşı’nı anlamada ve tasavvurda yardımcı olmaktadır. Türklerin çıkarmadan habersiz olmasını, Müttefik tarafının da liderlikten yoksunluğu ve inisiyatifsizliği (s.105) aleyhte olan durumlarını lehlerine çevirmesine yardımcı olduğu da bildirilmektedir. Mezkûr bölümde ilginç bir duruma da yer verilmektedir.9 Ağustos 1915 tarihinde, İngiliz ordusunda hala görevli olan, acımasızlıkları ve atılganlıkları ile tanınan Gurkaların Binbaşı Allonson emrinde iken Besimtepe zirvesinde tam zafere ulaştıkları esnada İngiliz donanmasının dost ateşi ile darmadağın olduklarını anlatması da enteresan bir vakadır. Eserin son kısmında yer alan Türk Ordusu Üzerine Notlar isimli ek bölümünde “Amerika’da Çanakkale Savaşı üzerine yazılmış kitapların neredeyse tümü İngiliz ve Fransız kaynaklı olduğu için, Türklerin aleyhine olarak sadece İtilaf Kuvvetleri’nin kahramanlıklarından söz edilmiş olması doğaldır.”(s.163) ibaresine ilave olarak “...bu kadar kahramanlığın sergilenmesine yol açan düşmanın da çok kahraman olması normaldir.” diyerek müellif General Patton, Türk askerine hak ettiği değeri de vermektedir. Fakat bu değer verme diğer adıyla methiyenin yanı sıra analizinde ordunun durumunu da Çanakkale’de Alman ordusu tarafından görevlendirilen Albay Kannengiesser’in subay ve asker hakkındaki yorumlarını da birincil kaynak olarak kitabına dâhil etmiştir. Eser, pragmatik bir vizyon ile yazılsa da mühim detaylara yer vermesi ve haritalar ile okuyucunun anlatımına destek çıkması ile askeri tarih üzerine çalışmalar için kolaylık sağlayan bir tarza sahiptir. General Patton’un çalışmayı kaleme alma sebebi

pragmatik olmakla beraber amfibi harekâtın bir de müşterek harekât vasfı taşımasının ne denli müşkül olduğunu da gözler önüne sermektedir. Yenilmez Armada'nın hezimetinin neticelerine değinmese de muharebenin cereyan edişini militarist bakış açısı ile ele alan değerli bir çalışmadır.

İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı

İsmail Köse

Kronik Kitap, İstanbul, 2018, 451 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-35-8.

Sinan TEZEL*

Günhan'ın Kayı boyuna mensup Osmanoğulları henüz Söğüt-Domaniç taraflarında ufak bir beylik iken dünyanın hakimiyetini sağlayacak konuma erişmiş ve kazandığı nice zaferler, genişlettiği topraklar ile koskoca bir imparatorluk olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kurulmaya başladığı dönemden yıkılışına kadar geçen zamanda bir takım ayaklanma ve isyanlar ile tarihi boyunca uğraştığı bilinmektedir. Özellikle kuruluş dönemi olarak adlandırdığımız dönemde Anadolu'da siyasi birliği sağlamak adına beyliklerin ayaklanmaları ile çok uğraşmıştır. Altı yüz yıllık dünyaya aman diletten bu koca devletin, Batı'ya karşı verdiği mücadelenin yanında sürekli bir çeşit isyan ve ayaklanma gibi durumlar ile karşı karşıya kaldığını tarihin tozlu sayfalarına baktığımızda da görüyoruz. Bu eserde de Osmanlı Devleti'nin yakın döneminde gerçekleşen ve devleti çökerterek devlete toprak kaybı

* FSMVÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğrencisi, redmustang-69@hotmail.com

yaşatmak adına yapılan zamanın Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in önderliğinde gerçekleşen bir Arap isyanı ele alınmaktadır. Her ne kadar Şerif Hüseyin önderliğinde diyorsak da bu isyanın başında gelen sorumlu eserde de belirtildiği gibi şüphesiz İngiliz Hükümetidir. Eserimizin giriş kısmında da yazarımız İsmail Köse Osmanlı Devleti'nin en zor zamanında isyan için İngilizler tarafından ayartılan olarak Mekke Emiri Şerif Hüseyin'i işaret etmiştir. Ayrıca Köse aynı zamanda gelişen olayların biraz daha derinine inerek Müslüman Araplar ile Osmanlı Devleti'nin arasında ki ilişkinin milliyetçilik akımı kadar Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesi ve Arap tebaayı kendi imkânlarıyla koruyamamasına da bağlamıştır.

Yazarımız Köse Hicaz'da başlayan Arap isyanı için üç önemli tespitte bulunmuştur. Bunlardan ilkinin İngiltere'nin Kızıldeniz ve Basra Körfezinde ki tartışmasız üstünlüğü olarak göstermiştir. İngilizlerin asilere destek vermesi ile asilere denizden yapılacak bir müdahale şansının da olmadığını belirtmiştir. İkinci tespiti ise Osmanlı ordusunda ki istihbaratın yetersiz ve zayıf olduğu yönündedir. Buna bağlı olarak Köse, etkili bir istihbarat biriminin Şerif Hüseyin'in isyan girişimlerini ve düşmanla irtibatının tespit edebileceğini ve isyanı engelleyebileceğini düşünmektedir. Üçüncü önemli tespiti ise teknolojik yetersizlik olarak göstermiş ve Hicaz Demiryolu'nun Mekke'ye ulaşamamış olmasını okuyucuya sunmuştur. Türk birliklerinin İngilizlerin sınırsız destek çıktığı asilere karşı, elinde teknolojik ulaşım aracı olmamasından dolayı saldırı konumundan mecburen savunma durumuna geçmesini de ayrıca belirterek Osmanlı ordusunun bu hararetli isyan karşısında neden başarı sağlayamadığını okuyucuya mantıklı nedenler ile açıklamıştır.

Hicaz da ki Arap isyanı ile ele alınan bu eserde Köse, isyan öncesinde Arap milliyetçiliğinin merkezi Şam'ın, İngiltere tarafından yakından takip edildiğine dikkat çekmiştir. Bunun yanında da Şam'da sivil Arapların oluşturduğu "Fatah el Arab" ve Osmanlı ordusunun içinde ki Arap subayların kurduğu bir başka Arap milliyetçisi örgütlenmesi olan "Hizb'ul-Ahd" gibi gizli örgütlenmeleri yine İngiltere'nin yakından takip ettiğini belirtmiştir. Bu da okuyucunun bu bilgilere bakarak İngiltere'nin istihbarat ağının ne kadar geniş olduğunu görebilmesini sağlamaktadır. Köse, savaş başladığında Arap Yarımadası'ndaki İngiliz istihbarat görevlilerine de dikkat çekmiştir. Eserde, İngiliz Hükümeti'nin bu saha elemanlarının eğitim düzeyi, yerel dilleri konuşma becerileri, daha önceki yıllarda yarımadayı tanımaya yönelik gerçekleştirdikleri faaliyetleri ve hemen hemen hepsinin 30-35 yaşlarında iyi bir tecrübeye sahip olmasına özen gösterdiği ifade edilmektedir. Tabi bu da baktığımızda Köse'nin de belirttiği gibi İngiliz Hükümeti'nin yarımadaya ve Arap isyanına verdiği önemi göstermektedir.

Kanımcı eseri önemli kılan bir başka husus ise eser meydana getirilirken kaynak olarak İngiliz arşiv belgelerinden yararlanılmış olmasıdır. Bu durumda eserin bu sahada ki diğer eserlerden biraz daha farklı olduğu dikkatli okuyucular tarafından tespit edilebilir. Eserin birinci bölümüne bakacak olursak İngilizlerin Hicaz ve Filistin politikası üzerinde durulmak istenmiş ve isyandan önce gelişen olaylar ile isyanın arka planı okuyucuya sunulmuştur. Köse, İngilizlerin bu politikasını okuyucuya sunarken Yahudilerin Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için nasıl çırpındığını ve aynı şekilde İngilizlerin de

bu devletin kurulması için belli bir uğraş verdiğini de net bir biçimde anlatmıştır. Tabi bu hususta eserde de belirtildiği gibi bu dönemde İngiltere menfaatleri bir yana İngiliz başbakanının sıkı bir Siyonist sempatzamı Lloyd George olduğunu ve Siyonizm'in kurucusu Theodore Herzl'in yakın arkadaşı olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

Verilen bilgilere göre isyanın bir diğer sebebi de Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması için olabilir dersek yanlış olmaz sanırım. Çünkü bildiğimiz üzere bu dönemde Filistin, bir Osmanlı toprağı idi ve Theodore Herzl'in II. Abdülhamit Hana Filistin'de Yahudi devleti kurulması için yaptığı teklif Sultan Abdülhamit Han tarafından reddedilmişti. Bir başka mesele, eserde İngilizlerin Arap Yarımadası'ndaki planlarının hayata geçirilmesi için tek yolun bölgede ki yerel işbirlikçiler aracılığıyla geniş çaplı bir isyan ve iç karışıklık ile mümkün olabileceği belirtiliyor. Köse İngilizlerin ne tek başına ne de müttefiki Fransa ile bu planlarını gerçekleştiremeyeceğini söylüyor. Buna göre eserde verilen bu tabloya baktığımızda Şerif Hüseyin ve oğullarının (özellikle üçüncü oğlu Abdullah) ve aynı zamanda Necd, Suriye, Filistin, Irak gibi bölgelerde ki yerel idarecilerin İngilizler ile anlaşarak Osmanlı'ya ve Arap yurttaşlarına hıyanet etmediğini düşünecek olursak belki de bu bölgelerin bir ihtimal hala günümüz Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde olabileceğini düşünebiliriz. Bununla beraber yine günümüzde Tel Aviv'de bulunan ve Filistin'de Müslümanlara yaptığı zulüm ile bilinen İsrail devletinin olmadığını da düşünebiliriz.

Eserde Şerif'in oğlu Abdullah'ın hatıratında yazmadığı ya da yazmak istemediği bazı hususlar dile getirilerek gün ışığına çıkarılmış ve okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Bu hususta örnek olarak en önemlilerinden bir tanesi Abdullah'ın Kahire'ye İngiliz Doğu İşleri Sekreteri Lord Kitchener ile görüşmeye gitmesidir. Bu mevzuda asıl olarak babası Şerif Hüseyin tarafından Kahire'ye görüşmeye gönderilen Abdullah, hatıratında Meclis-i Mebusan üyeliği dolayısıyla İstanbul'a giderken Mısır Hidivi'ni ziyaret ettiğini ve orada tesadüfen Kitchener ile karşılaştığını, ertesi gün ise Kitchener'in görüşme taleb ettiğini yazmıştır. Oysa yazarımız Köse İngiliz arşivinden yararlanması dolayısıyla görüşme ile ilgili Kitchener'in İngiltere Dışişleri Bakanına gönderdiği yazıyı okuyucuya sunmuştur. Yazıda, Abdullah'ın Kitchener ile görüşme talebi açıkça görülmektedir. Bu durumda da eserde Abdullah'ın hatıratında ki bu gerçek dışı bilginin ortaya çıkarıldığını görmekteyiz.

Eserde tarihi bir yanlış da okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Bu yanlışta Köse Arap isyanının, İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e getirdiği teklif ile I. Dünya Harbi başladıktan sonra örgütlendiği bilgisine bir düzeltme yapmak istemiştir. Bu düzeltmede ise Mekke mebusu olarak görev yapan Şerif'in oğlu Abdullah'ın, Arap Yarımadası'ndaki Osmanlı varlığını sona erdirmek için yukarıda da belirtilen görüşme ile İngilizlere işbirliği teklif ettiğini ve babası Şerif Hüseyin'in isyana açık olduğunu, destek istediğini bildirdiğini, eserde açıkça beyan etmiştir. Köse bu bilgiye de İngiliz arşivinin açılmasına

kadar ulaşamadığını ayrıca belirtmiştir. Böylece esere baktığımızda yıllarca yanlış bilinen bir olayın da aydınlatıldığını görüyoruz.

Eserde isyanın başlıca bölgelerinden Mekke'nin, ekonomik ve askeri özellikleri belirtilmiş ve buna mutabık olarak Şerif Hüseyin'in Osmanlı ordusuna karşı kurduğu haince plan da ayrıntıları ile okuyucuların dikkatine sunulmuştur. İhanetin derinliğini yansıtan ilginç ve düşündürücü hususlarında ele alındığını görmekteyiz. Bunlardan bir tanesi Taif'teki Tümen Komutan Vekili Miralay Ahmet Bey'in Binbaşı Ziya Bey'e gönderdiği şifre telgraftır. Bu telgrafta Cidde ve Taif'te asılsız ve tamamen yanlış bilgi olarak bildirilen isyan söylentisinden bahsedilmektedir. Eserde belirtilen bu söz konusu telgraf, isyan çıkana kadar tüm uyarı ve istihbaratlara kulak tıkayan Galip Paşa tarafından, Miralay Ahmet Bey'e yazdırıldığı söylenmektedir. Daha da dikkat çekici husus ise Galip Paşa'nın daha bu telgrafı Miralay Ahmet Bey'e yazdırırken isyanın çoktan başladığının okuyucuya bildirilmesidir. Eserde geçen başka bir ilginç mesele, bir Osmanlı subayı olan ve Çanakkale'de cepheden kaçarak İngilizlere sığınan Muhammet Faruki'dir. Bu zatın İngilizlere çalışan bir hain olduğu açıkça beyan edilmiş ve hatta Faruki'nin General Clayton'a Türklerden nefret ettiği ve Mekke'deki Türk askerlerini öldürmekten büyük keyif aldığına dair gönderdiği mesajlar eserde açıkça okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Yine eserde verilen bu dikkat çekici bilgiye bakarak koca cihan devleti Osmanlı'nın ne derece çirkin bir ihanete uğradığını görmekteyiz.

Köse yaygın görüşün aksine, bu isyanın en etkin istihbarat elmanı olarak gösterilen İngiliz subayı Yüzbaşı Thomas Edward Lawrence olduğunun değil, ismi pek az bilinen Gertrude Bell'in olduğunu iddia etmiştir. Eserde Bell'in Arap Yarımadası hakkında çok bilgili ve tecrübeli olduğu, 24 yaşında Arap Yarımadası ve Mezopotamya'da faaliyet göstermeye başladığı söylenmektedir. Lawrence hakkında ise Yarbay Wilson'un emrindeki İngiliz istihbarat subaylarından biri olduğu ve en önemli görevinin ise Türk karşıtı propaganda yaparak kötü olan Türk-Arap ilişkisini daha da kötüye çevirmek olduğu okuyucuya bildirilmiştir.

Eserde Lawrence hakkında gerçekten çok dikkat çekici bilgiler mevcut olmasıyla beraber Lawrence'ın Türk askerine attığı ağıza alınmaz bazı çirkin iftiralarda göze çarpmaktadır. Bu iftiralarda Türk askerinin Arap köylerini yağmaladığı, hamile kadınlara ve yaşlılara işkence yaptığı ve bunun gibi birçok gerçek dışı çirkin iftiraların Lawrence tarafından Türk askerine atıldığından bahsedilmektedir. Tabi buna karşılık eserde, Lawrence dışında ki İngiliz subaylarının Türk askerinin ne kadar merhametli, insancıl ve savaş hukukuna uyan asil askerler olduğuna dair raporları vurgulanmıştır. Böylece Köse'nin eserde, Lawrence'ın Türk-Arap ilişkilerini en kötü duruma getirmek için Türk askerine attığı bu çirkin iftirayı da ele alıp nasıl çürüttüğünü görüyoruz.

Sonuç olarak eserde ele alınan isyanın farklı boyutlarda ince ayrıntıları ile okuyucuya aktarıldığını görmekteyiz. Okuyucu eseri okuduğunda isyanın nelerden kaynaklandığını, isyanın doğuşunu, Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı nasıl bir ihanetin içinde olduğunu ve bunlarla birlikte isyanın tüm arka planını görebilir diyebiliriz. Ayrıca eserde söz konusu isyanın ilgili okuyuculara hitap etmesi

dahilinde resimler ve özellikle haritalar mevzunun daha iyi idrak edilebilmesi açısından yararlı görünmektedir.

Eserde Osmanlı ordusunun isyana karşı koymas1 hususunda, verilen m1cadelenin adil olmad1đı anlaşılabilmesi açısından, asilerin sayısı ve orduda ki birlik sayısı, orduda ki m1himmat, iaşe ve İngilizlerin asilere sağlad1đı imkânlar olarak makineli t1fek, dağ topu gibi benzer m1himmatların ayrıntıları verilmiş bulunmaktadı. B1ylece esere bakt1đımızda Osmanlı Devleti'nin, İngilizlere ve onların içeride ki hain maşalarına karşı nasıl bir m1cadele verdiğini t1m bilinen veya bilinmeyen geręekliđi ile g1r1yoruz.

Esir Bir İngiliz Doktorun Kutulamare Anıları

William Collis Spackman Çev: Derin Türkömer

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, 272 Sayfa, ISBN: 978-605-295-586-4

Burak GEDİK*

Türkler açısından Cihan Harbi'nin iftihar vesilesi olarak konuşulmaya değer zaferlerinden Kut'ül Amare'yi 2016 yılında 100. Yılı vesilesiyle hatırladık ve konuştuk. Cihan Harbi ve o dönem çalışan tarihçiler dışında çok az kişinin bildiği ve dillendirmediği bu olay bir anda alev topu gibi gündeme oturdu. 'Unutuldu' ve 'Unutturuldu' ekseninde tartışmaların sonucunda tarihten Mit üretmeye meyilli toplumumuz İngilizlerin bize unutturduğu yönünde görüş birliğine vardı. Bu durum aslında bilginin olmadığı yerde efsane türer değişimin ete emiğe bürünmüş hali olmalıdır. İngilizlerin bize unutturmadığı, bizim haberimizin olmadığı yada tarihçi, aydın, entelektüel ne dersek diyelim bu

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
gedikbrk@gmail.com

bilgiyi toplumla buluşturmadığı için uzun süre teğet geçtiğimiz, popülist bir deyişle tarih yapmaktan yazmaya fırsat bulamadığımız anlardan biriydi.

Türk literatüründe yeni yeni yer bulan bu zafer için İngilizler'in bir hayli literatür ürettiği İngiliz Mareşal Chapple'nin esere yazdığı önsözden anlaşılıyor. Türk askeri tarihçiliğinin önemli ismi olarak eserin yayın danışmanı ve Türkçe baskıya önsöz yazan Mesut Uyar'ın eserin daha iyi anlaşılması için uyarıları dikkat çekiyor.

Uyar, sosyolojik açıdan savaş esiri olmanın verdiği çöküntüyü ve İngiliz tarihinin en utanç verici yenilgilerinden olan Kut mağlubiyetinin aktörlerinin travma geçirmiş olacaklarını bize hatırlatıyor. Mağlupların savunma refleksiyle yazdığını belirterek esirlerin ise bunu daha fazla yapabileceğini belirten Uyar, bütün Türkleri kötü, tehlikeli ve fırsatçı olarak göstermeyen Spackman'ın hakkını da teslim ediyor.

Kut'ül Amare'de savaşılan 6. Hint Tümenine bağlı 48. Savaş İstihkam Taburu'ndaki küçük bir sıhhiye birliğinin başında bulunan ve kendi deyimiyle basit bir subay olan Spackman'ın hikayesi 19 bölümden oluşuyor. İlk olarak Basra'nın ele geçirilişi ile başlayan Spackman eserin ilk paragrafında anılarının anlaşılmasında harita olacak açıklama yapıyor:

“Hikayem, Mezopotamya hareketinin stratejisine- ki bunlar hakkında çok yazılmıştır- kısaca ve genel olarak değiniyor. Asıl anlatacaklarım ise korkunç Selmanıpak Muharebesi ile Kutülamare kuşatmasında ön saflarda yer alan ve Türklere esir düşen henüz toy bir genç askeri doktorun yaşadığı tuhaf maceraları konu ediniyor.”

Kasım 1914'te Basra'ya ayak basan 6. Hint Tümeni ve bağlı birliklerin doktor subayı Spackman'ın eser boyunca sezilen macera tadındaki lisanı karakterinin yanı sıra olaydan çok sonra yazmış olmasının etkisi vardır. Basra'nın ele geçirilişi ile başlayarak, Kurna, Şuayyibe, Amare bölgeleri ve Selman-ı Pak'a kadar ilerleyişleri, aslında yukarı çıkışlarını ele alan Spackman, doktor vasfını bu sayfalarda öne çıkarıyor. Eser boyunca bir savaş gözlemcisi vasfına bürünen yazar bazı yerlerde doktor olarak yaptığı görevleri, uyguladığı tedavileri ele alıyor ancak genel olarak bölgede yaşayan milletleri, Arapların yağmalarını, Türklerin karakterini, çevrenin tarihsel durumu gibi birçok olayı öne çıkarıyor.

Şuayyibe Muharebesinin çok zorlu geçtiğini ve Türklerin güçlü olduğunu, ‘Türklerin ezici bir hezimetten sonra tekrar toparlanması, hasımlarını ekseriya şaşkırtmıştır’ ifadesiyle belirtir. Zira eser başında Mesut Uyar'ın da bildirdiği üzere Türkler, İngilizler nezdinde eşit görülmemeyen hatta dalga geçilen bir düşmandı. Basra'ya ayak basılan 1914 Kasım'ının üzerinden 1 yıl geçmişti. Selman-ı Pak'a kadar görece kolay ilerleyen İngiliz ordusunun karşısında geri çekilen Türklerle yaptıkları çatışmalar, hava koşulları ve bedevi Arapların yarattığı huzursuzluk anlatıları öne çıkıyor. 21 Kasım 1915'te başlayan hareket 25 Kasım'da son bulmuş ve İngilizler Kut'a çekilmeye mecbur kalmışlardı.

Spackman bu muharebede yara aldığını ve taburunun gücünün %60 eridiğini acı bir manzara olarak ifade ediyor.

Bağdat'a girişlerini hayal ederek ayrıldıkları Kut'a tekrar dönmek Spackman'da bir hayal kırıklığı olarak yansıyor. "Dört hafta önce büyük ümitlerle ayrıldığımız Kutulamare'ye otuz saatte seksen kilometre yürüyerek, 2 Aralık günü öğleden sonra ulaşabildik" ifadesiyle dile getirdiği duygu çöküntüsünü ilerleyen sayfalarda daha da arttıracaktır. 29 Nisan 1916'ya kadar sürecek kuşatma altında her gün eriyen ümitlerinin yanında kurtarmaya gelecek yardım kuvvetine dair inançlarını da besliyorlar. Spackman, eserdeki tutumundan anlaşıldığı kadarıyla ahlaklı biriydi ve savaşın da bu ölçüde yapılmasına inanıyordu. Kuşatma altındaki Kut'tan sallarla kaçmaya çalışan yerli halka Türklerin ateş açmasını kabul edilemez olarak görüyor ve yer yer gayr-i ahlaki gördüğü şeyleri eleştiriyor. Kuşatmaya dair 'Cehennem bundan kötü olamazdı' ifadesi ise nasıl bir kuşatma altında olduklarını anlatmaya yeterli.

'Teslim olduğumuz sabahı hiçbir zaman unutmayacağım' diyen Spackman teslim olduklarında ellerindeki tüm askeri malzemeleri imha ettikleri ve bunun Türk tarafınca hoş karşılanmadığı belirtiyor. Kendilerini esir alan Türk askerilerini ise 'sonraları daha iyi tanıdığımız bu askerler tıknaz, esmer ve yağız Anadolu insanlarıydı' olarak ifade eder. Esir kaldığı dönem içerisinde Türklere dair bazı görüşler dile getiren Spackman, Türklerin bölgeyi yönetmede cebri olduklarını yani kurallarına uymayanları astıklarının, Türk subayların vurdumduymaz olduklarını, rahat ve yavaş hareket ettiklerini ileri sürüyor. Ayrıca savaş dönemi boyunca en kudretli paşa olarak Başkumandan Vekili olan Enver Paşa ile Musul'daki görüşmesini ve doktor olduğu için kendisine tanıdığı ayrıcalığı belirtiyor. Enver Paşa ve Halil Paşa tarafından 'Şerefli Misafirler' olarak lanse edildiklerini ancak ayrıcalığa sadece Townshend'in ulaştığı, geri kalan subayların çok acı çektiğini eklemeyi unutmuyor.

Esir alındıktan sonra Musul'a gönderilen İngilizler burada Spackman'ın öncülük ettiği sağlık tedavileri yapılarak Anadolu'daki esir kamplarına gönderilir. Tüm esirlerin tedavisi yapılanaya kadar 6 ay Musul'da kalan Spackman, doktor olarak yaptığı çalışmalardan çok buradaki hayatı betimlemeye çalışıyor. Bir savaş hatırasından çok bir seyyah hatırası demek daha doğru olabilir. Enver Paşa'dan aldığı sözlü imtiyaz gereği Musul'da tedavileri bitirdikten sonra mübadil olarak Basra bölgesindeki İngilizler'in tarafına gönderilmek istediğini ve bunun için yetkili Türk subaylarla görüştüğünü yazarak bir yol bulmaya çalışır. Bağdat'a gidişi kabul edilir ancak burada gelişen olaylar ve İngilizlerin yeniden taarruzu Spackman'ı hayal kırıklığına uğratar. Yani mübadele edilmeyecek ve geriye dönecektir.

Bağdat'a Dicle üzerinden sallarla gelmişti ancak şimdi tekrar Musul'a dönecektir. Kendisini çaresizlik içerisinde hisseden Spackman kaçmaya çalışır fakat başarılı olamaz. Musul ve Bağdat günleri Spackman için tam bir macera, Alice Harikalar Diyarında gibi geçer. Musul'da askeri doktor olarak bulunduğu ve mübadil olarak Bağdat'a geldiğinde imtiyazlı esir muamelesi görerek rahat hareket eder. Etrafın güzelliklerinden faydalanmaya çalışır, dostluklar kurar.

Mecburi olarak Anadolu'ya yöneldiğinde rahat bir yolculuk geçireceğini düşünen Spackman kamyon kasasında, ıslah edilmemiş arazi yollarından yapılan yolculuğu kendine has üslubu ile anlatır. Bir İngiliz olarak kendi ülkesi ve Avrupa'ya nazaran zor şartlar altında lojistik faaliyetleri onun adına hayret verici olmalıdır. Zira Avrupa'da savaş döneminde demiryolları yani lojistik sistemleri ileri seviyedeydi, hatta savaş kazandıran unsur olarak görülüyordu. Yine bir Seyyah gibi Gediz'deki esir kampına ulaşana kadar çevre hakkında bilgiler verir: Nizip'in hoş manzarasını seyreder, bölgenin Mezopotamya kültür bölgesinden ayrıldığını ve Suriye tesirinde kaldığını belirtir, Hintli askerlerin bölgedeki demiryolu inşaatlarında çalıştığını ve bunun onlar açısından zinde kalmak için yararlı olduğunu söyleyerek kabiliyet gösterenlerin mükafatlandırıldıklarını yazar.

Kamyon, tren, katır vasıtalarını kullanarak önce yanlışlıkla Kütahya'ya daha sonra ise Gediz esir kampına dahil oluyor. Bu süreci, Gediz kampına yaklaştıkça arkadaşlarını görece olmanın verdiği heyecanla geçirdiğini söyleyen Spackman heyecanının akim kaldığını "İşte bu sırada ciddi şüphelere kapıldım ve beni bitkin düşüren bu uzun yolculuğun sonunda ümitle beklediğim cennet burası mı diye düşündüm. Tarih 27 Nisan 1917'yi gösteriyordu ve Kut'un düşmesinden itibaren, bir yıldan iki gün az bir zaman geçmişti. Bağdat'tan buraya sekiz haftada gelmiştim" satırları ile anlatır. Kampa geldiğinde hiç esir görmediğini ve dolayısıyla arkadaşlarının olmadığını dolaylı hayal kırıklığına uğrar. Buradaki hayatı ilerleyen günlerde esir olarak 100 kadar subayın kampa dahil olmasıyla şenlenir ve diğer esir kamplarına nazaran burada rahat ortamın sağlandığını belirterek kasabaya gidilip geldiğini ve günlerin "güzel" geçtiğini özellikle vurgular. Öyle ki mübadil olarak değişme fırsatı varken doktor eksikliğinden de olsa kendi fikri ile burada kalmayı tercih eder.

Eserin son bölümünde İzmir'deki günlerine değinen Spackman savaşın çözülme evresine girdiğini ve Türk tarafının mütareke kararıyla esirlikten kurtulacak olmanın tüm arkadaşlarında büyük sevinç çığlıkları uyandırdığını ve "Anadolu'da bulunan bütün savaş esirlerinin İzmir'e sevk edilerek deniz yoluyla Mısır'a, oradan da ülkelerine iade edilmeleri için emirler verildiğini" söyler. İzmir'e geldiğinde yaşadıkları ve gördükleri önemli ayrıntılar barındırır. İzmir Valisi Rahmi beyle tanıştığını ve vatanperver bir şahsiyet olmasının yanında zeki olduğunu vurgulayarak, yerli Rumların Venizelos bayraklarıyla dolaşarak aşırılıklar yaptığını ve İngilizlerin Yunan siyasetine dair ipuçları verir. Rumların abartmayı seven ve böbürlenen davranış içerisinde oldukları ve Türk memurlara kötü davrandıklarını, bir defasında bir Rum güruhun yüksek rütbeli bir subayı dövmeğe olduklarını ve bu subayın da Nureddin Paşa olmasına şaşırır. Bu bilginin, olayı engelleyen Spackman olduğunu düşünerek doğru kabul edersek gerçekten şaşılacak yanı var.

İzmir aristokrasisinde konuşulan konu, Venizelos'un İzmir'in ilhakı için müttefikleri ikna etmesinden duyulan korku, İzmir'in karışacağına dair inancın korkusu olmalıdır. Lyold George ve Wilson'un Yunanlara "istedikleri verilmeli" görüşünde olduğunu belirten Spackman müttefiklerin siyasetini gösteriyor. Londra'ya varduktan sonra İngiliz hariciyesine Yunanistan'ın İzmir işgalini Türklerin hiçbir zaman kabul etmeyeceğini ve büyük karışıklıklar çıkacağını belirttiği fakat yetkililerce kibarca kapı

dışarı edilmesi bu siyaseti gözler önüne seriyor. Spackman'ın bu iyi niyet çabasına gelen tepkisizliği ve o dönem siyasetinde Türklerin göz ardı edilmesini, Türklerin Anadolu'dan atılmadan bitmeyecek bir hesaplaşma olarak algılayabiliriz. Bu durumun haysiyetli Türklerin tahammül sınırını aştığını, Mustafa Kemal Paşa tarafından teşkilatlanışı ve 9 Eylül'de Yunanların İzmir'de denize döküldüğünü belirterek Türklerin tarafında olduğunu hissettirmesi anlamlıdır.

Gediz esir kampında buldukları sırada “Bir Daha Geri Gelmeyeceğiz” isimli şarkıyı koro halinde seslendiren Spackman, Londra'ya döndükten 50 yıl sonra tekrar Gediz'e gelir ve anılarını tazeler. 1970 Gediz depremini takip etmiş olmalı ki bölgenin tamamen yıkıldığı bilgisini de verir. Ziyareti ve sonraki süreçte deprem bilgisini vermesi bölgeyle, insanıyla kurduğu etkileşim sonucu olmalıdır.

Kut'ül Amare hakkında savaş üzerine yazılan hatıratların dışında cephe gerisi ve halkların durumuna dair ayrıntılar bulacağınız bu eserde bir macera anlatısı var. Öyle ki eserin daha başında Spackman okuyucu uyarıyor: “Türlere esir düşen henüz toy bir genç askeri doktorun yaşadığı tuhaf maceraları konu ediniyor.” 1914 Kasım ayında Basra'ya ayak basan ve 1918 Kasım ayında İzmir'den ayrılan Spackman, bu 4 yıl süresince yaşadıklarını Türkleri yermeden ve yersiz övmeden, gördüğü gibi anlatmaya çalışsan, kahraman Türk askerleri diyebilen ama aynı zamanda vurdumduymazlığı gibi kronik sorunları ve maddi imkansızlıkların verdiği sefaleti de sıradanmış gibi yazabilen entelektüel seviyesi yüksek bir subay olarak göze çarpıyor. Yaşadığı aksilikleri ve başına gelenleri, vahametini idrak ettiğimizde bunu normal bir şey gibi anlatması kendi kişiliği hakkında ipuçları veriyor. Entelektüel idrak ve kabulleniş, hatıratı çok sonraları yazmasından mı kaynaklanıyor bilinmez ancak terazisinin sağlam olduğu su götürmez bir gerçektir.

Sınırları Çizen Kadın – İngiliz Casus Gertrude Bell,

Taha Niyazi Karaca

Kronik Kitap, İstanbul 2018, 1. Baskı, 432 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-87-7

Şeyma SARI*

Tarihin en köklü medeniyetlerine ev sahipliği yapmış olan Ortadoğu, üç kıtayı birleştiren bir köprü vazifesi görmektedir. Kıtalar arası ticaretin ve medeniyetler arası kültürel bağlantıların odak noktasındaki Ortadoğu, üç semavi dinin de doğduğu toprakları bünyesinde barındırmaktadır. Bunca bağlantının yanında, Sanayi Devrimi'nden sonra önem kazanan yeraltı kaynakları bakımından zengin bir coğrafya olması, Ortadoğu'nun önemini bir kat daha artırmıştır. Bu özellikleri sebebiyle bölge; hâkimiyet alanını genişletmek, ekonomilerini geliştirmek ve dünya hâkimi olmak isteyen küresel güçlerin yakından ilgilendikleri bir coğrafya olmuştur. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla Ortadoğu'da sömürgeci devletlerin her alanda etkin olmaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, seymapsari@gmail.com

XIX. yüzyılın sonu, XX. yüzyılın başında bölgeye arkeolog ve seyyah olarak gelip tüm bölgeyi karış karış gezen Gertrude Bell'in faaliyetlerini ve bir dizi önemli tarihi bilgiyi ihtiva eden eser; Giriş, Dört bölüm, Sonuç, Gertrude Bell Kronolojisi, Kaynaklar ve Dizin bölümlerinden oluşmaktadır.

'Kronik Kitap Yayıncılık' tarafından 2018 yılının Aralık ayında yayınlanan kitap, 2019 yılı Şubat ayında 2. baskısını yapmıştır. Kapak fotoğrafında Gertrude Bell oldukça şık resmiyle, dönemin İngiltere Savaş Bakanı Winston Churchill ve onun Ortadoğu danışmanı olan Lawrence'ın ön kısmında bir pozisyona yerleştirilerek bir nevi Bell'in Ortadoğu'daki konumu ve önemi okuyucuya hissettirmek istenmiştir. Eserde Gertrude Bell'in; ailesinin, görüştüğü aşiretlerin, bölgedeki görevli İngilizlerin, inceleme yaptığı tarihi eserlerin ve birtakım haritaların görselleri verilerek okuyucunun bazı bilgileri somutlaştırması faydalı bir ayrıntıdır.

Son yıllarda dünya kamuoyunda ve Türkiye tarih camiasında, sosyal medyada, tarih filmlerinde yer bulan şahısların başında Gertrude Bell gelmektedir. Özellikle 2016 yılının Sykes-Picot Anlaşması'nın 100. yıldönümü olması hasebiyle Thomas Edward Lawrence ve Gertrude Bell isimleri, tarih mahfillerinde fazlasıyla söz konusu edilmiştir. Türkiye'de Gertrude Bell hakkında, biraz da efsaneleştirilmiş bir söylem söz konusudur. Geçen yüzyılın en şöhretli kadınları arasında yer alan

Bell, Türkiye' de rivayetlere dayalı bir fenomen olmuştur. Bu rivayetlerin çoğu hatalarla dolu olup genellikle Bell'in sadece arkeolog olduğu, seyahatlığı, casusluğu ve aşklarından bahsetmektedir.

Yazar, bir taraftan Gertrude Bell'in biyografisini inşa ederken diğer taraftan dönemin önemli siyasi ve tarihsel bilgilerini okuyucuya aktarmaktadır. Bu bilgiler döneme ilgi duyan herkesin sıkılmadan ve merakla okuyacağı bir üslupla kaleme alınmıştır. Yazar eseri inşa ederken, Bell'in Newcastle Üniversitesi'nde arşivlenen mektupları ve günlükleri, Gizli servis ajanı olarak katıldığı 'Arap Büro' nun faaliyet raporlarını içeren 'Arap Bulletin', annesinin yayınladığı "Gertrude Bell'in Seçme Mektupları" ve kız kardeşinin yayınladığı "Gertrude Bell'in Erken Dönem Mektupları" gibi özel kaynakları kullanması eserin popülaritesini güçlendirmiştir.

Gertrude Bell' in Osmanlı Devleti hakkındaki düşüncelerinin Bell'in doğmuş olduğu zaman dilimi ve mekânla olan etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkat çeken yazar, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin tarihsel arka planına da yer vermiştir. Yazar, eseri hazırlarken "Gertrude Bell'i anlamak için onun kimliği ve ideallerini şekillendiren dünyayı incelemek ve anlamak gerektiği" düşüncesinden hareket etmiştir.

Eserde, Bell'in İngiliz vatandaşı olması ve yaşantısından kesitlere değinilmesi sebebiyle de İngiltere'nin tarihteki gelişimi hakkında da önemli tespitler yapılmıştır. Örneğin 1215' te Magna Carta ve 1649'da Cumhuriyet' in ilanı ile birlikte İngiltere' de parlamento ortaya çıkmıştır. Buhar ve çelik gücünün bir araya gelmesiyle gelişen bir teknolojiye sahip ve emperyalist istekleri kamçılanmış olan

İngiltere, birçok sömürge elde etmiştir. Dolayısıyla üzerinde güneş batmayan ülkenin vatandaşı olan İngilizler sömürgeleri vasıtasıyla elde ettikleri bilgi ve güç sayesinde dünyayı diğer toplumlardan farklı algılamışlar ve her alanda arayış içinde olmuşlardır.

Yazar “Belirlenmiş Bir Dünyaya Doğmak” ismini verdiği birinci bölümde, Bell’in doğup büyüdüğü İngiltere ve onun ailesinin sosyolojik bir tahlilini yapmıştır. Yapılan bu analiz ile birçok insanın hayal bile edemeyeceği işleri başarmış ve ünü yaşadığı asrı aşmış olan bu kadının dünyaya geldiği ortam hakkında bilgiler aktarılmıştır.

Bell’in doğumu, eğitimi ve seyahatlerinin anlatıldığı ikinci bölümde ise asil ve zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldikten sonra üç yaşındayken annesini kaybetmesi ve bunu müteakiben babasının evlendiği kültürlü bir bayan olan Florance’ın, Bell’in eğitim ve sosyal hayatını şekillendiren etkisi üzerinde durulmuştur. Oxford’dan birincilikle mezun olan ve kendini her alanda geliştiren Bell’in her fırsatta daha fazlasını öğrenmek için olağanüstü çaba gösteren bir şahsiyet olduğu ifade edilmiştir. Yazar, İngiltere’nin dünya lideri olmasında Gertrude Bell gibi üstün nitelikli insanların etkili olduğuna dikkat çekmektedir.

Daha on yaşındayken kuzeniyle farklı şehirleri gezen Bell’e, 1888’de Bükreş’e elçi olarak atanan eniştesinin yanına gitmesiyle dış dünyanın kapıları açılmıştır. Eniştesinin Tahran’ a tayininin çıkmasıyla Ortadoğu ve çöl macerası başlayan Bell, daha sonraki yıllarda bağlandığı bu coğrafyanın ve çölün kraliçesi olacaktır. Doğuda bulunduğu dönem, Arapçayı öğrenen, Kuran-ı Kerim’i okuyup inceleyen, ‘Hafız Divanı’ adlı eserin çevirisini yapan, eski eserleri ve kalıntıları inceleyen, fotoğraflar çeken ve birçok eser kaleme alan Bell, batıdaki seyahatlerinde de bir yandan yeni dil ve kültürleri tanımış ve arta kalan zamanlarında da yüksek dağlara zorlu tırmanışlar yapmıştır. 1899 yılında yapmış olduğu İtalya, Yunanistan ve Türkiye turunda ise daha sonra hayatında önemli yere sahip olacak arkeoloji merakı ortaya çıkmıştır. Bu bölümde ve daha sonraki bölümlerde yaptığı seyahatleri bir haritadan incelendiğinde günümüz şartlarında bile başarılması zor seyahatlerin Bell tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

Ortadoğu’da arkeoloji çalışmalarına başlayan Bell, bölgedeki aşiretlerle görüşmelerini sürdürmüş, Arabistan’ın geleceğinin tayininde önemli rolü olacak olan aşiret reisleriyle iyi ilişkiler kurmuştur. Öyle ki tüm muhalif şehirler ve aşiretlere gidip bilgiler almış, dostluklarını kazanmıştır. Necef’te Şiiilerle görüşerek onları yakından tanımıştır. Orta Arabistan’ a oldukça tehlikeli seyahatler yapan Gertrude Bell, tüm zorlukların ve olumsuzlukların üstesinden gelmeyi başarmış, en ilkel kabilelerle görüşebilmiş, onların gizli dünyasına kabul olunmuştur. Bell gittiği her şehirde veya kasabada kalacağı yere yerleştikten sonra öncelikle İngiliz veya Avrupalı konsoloslarla görüşmüş, onlardan şehrin yöneticileri hakkında bilgi almıştır. Daha sonra ise bulunduğu yerin mülki, idari, adli yöneticileri ve nüfuzlu kişilerle tanışıp görüşmüştür. Resmi görevli olmamasına rağmen elde ettiği bilgileri şehrin İngiliz konsoloslarıyla paylaşmıştır. Tüm bunları medeniyet kaynağı olduğuna inandığı ülkesine

hizmet için gönüllü olarak yaptığını ifade eden Bell, ancak I. Dünya Savaşı sırasında ülkesi tarafından resmen görevlendirilecektir.

I. Dünya Savaşı ve İngiltere'nin Ortadoğu faaliyetlerini üçüncü bölümde kaleme alan yazar, Osmanlı'nın savaşa girmesi ve Çanakkale' de beklemediği bir hezimet yaşaması sonucu İngilizlerin, savaşın ağırlık merkezini Basra körfezine kaydırıldığını ifade etmektedir. Yeni Delhi ve Kahire'de üssü bulunan İngiltere, Kahire'de "Arap Büro" ismi verilen bir istihbarat birimi kurmuştur. Arap Büro 'ya gönderilen raporlar büro elemanları tarafından tasnif edilip doğrudan İngiliz Hükümeti' ne ve ilgili birimlere gönderilmiştir. Batı'nın kahramanlaştırdığı Lawrence'ın başta Arap Büro'da görevlendirilmesine rağmen askeri sisteme uyum sağlayamaması nedeniyle Kahire' den uzaklaştırıldığı ayrıntısıyla birlikte, günümüzde anlatılan Lawrence'ın kahramanlık hikayelerinden uzak bir profil sunulmaktadır. Yazar, savaş sonrası ismi hatırlanmayan Bell'in Arap Büro için çok önemli çalışmalar yaptığını ama verdiği raporların gizli olması hasebiyle kamuoyu tarafından gerçek önemini bilinmediğini ifade etmektedir.

Arapların İngiliz desteğiyle ayaklandırılmasının önemine değinen Bell'in, Arapların ayaklandırılmasına karşı olan Hindistan sömürge yönetimini ikna etmek üzere Hindistan'a gittiği görülmektedir. İlginçtir ki İngiltere için çalışmasına rağmen kendisine maaş verilmeyen Gertrude Bell, bu seyahatin giderlerini de kendi cebinden karşılamak zorunda kalmıştır. Kanaatimizce girişte yapılan "Kendi ülkesinin çıkarlarına hizmet amacıyla her türlü sıkıntıya katlanabilen idealist ve yurtsever" tanımlaması oldukça yerindedir. Hindistan seyahatinde buradaki gizli dosyaları inceleyen Bell, Hindistan sömürge yönetiminin Basra'da kurduğu Gizli Servis'e kendini eleman olarak kabul ettirmiştir. Böylece gelecekte Mezopotamya'nın yapılandırılma sürecinde Araplarla irtibat kurma işi Bell'e kalacaktır.

Sykes-Picot Antlaşması çerçevesinde bölgenin İngiltere ile Fransa arasında paylaşılması, Balfour Deklarasyonu ile Filistin'in serbest bölge ilan edilip ivedilikle Yahudi yerleşimcilerin bölgeye yerleştirilmesi, kurulacak küçük Arap devletleri ve yönetimleri, İstanbul ve Boğazların Rusya hâkimiyetine bırakılması gibi dönemin önemli gelişmelerinin aktarıldığı bölüm okuyucuya bu bölgenin paylaşımı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. İngilizlerin Kut'ül Amare ve Gelibolu yenilgisi, Fransızların Almanlar karşısında zor durumda kalması vb. sebeplerle Arap desteğine ihtiyaç duyan İngiltere, Arapları yanına çekmek zorunda kalmıştır. Bunu propagandalarla gerçekleştirecek olan Arap Büro, Basra'da basımevi kurmuştur. Öyle ki Napolyon' un Mısır' ı işgal için gittiğinde yaptığı gibi gazeteler çıkarılmış ve gazetede İttihat ve Terakki'nin kötü yönetimi hedef alınmıştır. Bu gazetelerden biri olan El-Arap gazetesinin editörlüğünü Gertrude Bell yapmaktadır. Ayrıca Mekke'de yapılan haberlerde Türk Halifesinin din dışı hareketlerde bulunduğu vurgulanmaktadır. Böylece hilafetin başına geçirecekleri Şerif Hüseyin'i istedikleri gibi kullanmanın zemini oluşturulmuştur. Eserin son bölümü olan "Ortadoğu'nun Yeniden Şekillendirilmesi" bölümünde, İngiltere'nin bölgeye

hâkim olma aşamasında neredeyse bir numaralı aktör haline gelen Bell' in faaliyetleri ve bölgenin yeniden şekillenmesi anlatılmaktadır. İngilizler 1917 yılında Bağdat'a girdiğinde daha önce Napolyon'un Mısır'a girdiğinde söylediği gibi veya günümüzde Ortadoğu'yu karıştıranların söylediği gibi "İngiliz ordusunun işgal için değil, özgürlük getirmek için burada olduğunu" söylemesi bize tarih tekerrürden ibarettir sözünü hatırlatmaktadır. Şehre giren İngilizlerin bölge insanı ile irtibat kuracağı yegâne insan durumundaki Bell bu özelliği sebebiyle konumunu daha da önemli hale getirmiştir.

Savaş bakanlığı tarafından Irak ve Türkiye hakkında rapor hazırlanması istenmiş, Irakta kurulacak olan manda yönetimi buna göre şekillenmiştir. Gertrude Bell bu çalışmaları sebebiyle "Irak'ın Sınırlarını Çizen Kadın" unvanı alacaktır.

Eserde, deist olduğu belirtilen Bell'in gelişmeleri dinsel duyarlılığın dışında değerlendirdiği belirtilmektedir. Siyonist istekleri tehlikeli bulan Bell'in, Balfaur Deklarasyonu'nun başarısız olmasını dilediğine, buna mukabil Kudüs'ün Yahudi yerleşimine açılmasının Arapları çok da rahatsız etmediğine dikkat çekilmiştir. Gertrude Bell, Paris Konferansı'nda da görüşlerine başvurulmuş birisi olmuş ve siyasetçileri bölge konusunda bilgilendirmiştir. Paris Konferansı sonrası Ortadoğu bölgesinde milliyetçi söylemler ve bağımsızlık isteklerinin arttığına değinilirken İngiltere'nin bölgede kontrolü kaybetmesine rağmen Bell' in bölgede Arapların güvendiği ve etkilendiği bir isim olduğu ifade edilmektedir.

Kahire' de toplanan konferansta, Irak'ın yönetimi için adaylar öne sürülmüştür. Bu adaylardan birinin hükümet üyesi olan Yahudi Sasun Efendi tarafından önerilen II. Abdülhamid' in oğlu Mehmed Burhaneddin Efendi olması ve Bell' in bu öneriyi "Neden olmasın, bizim de Alman soylu bir kraliyet ailemiz var" diye karşılması ilginç bir ayrıntıdır. Öne sürülen adayların kabul görmemesi üzerine Faysal adı ortaya atılmış olup Bell Faysal' ın Irak Kralı olmasını savunan ilk isimlerden olmuştur. Faysal' ı Irak kralı yapma görevi ise Percy Cox'a verilmiştir. Bell' in muhalif liderleri bölgede yıllardır inşa ettiği nüfuzuyla ikna ettiği görülürken ikna olmayanlar ise sürgüne gönderilmiştir. Gayri resmi olarak Faysal'ın danışmanlığını yapan ve Irak'ın "Taçsız Kraliçesi" ilan edilen Bell, Faysal'ın birçok konuda akıl danıştığı kişi olmuştur. Bell'in sonraki dönemde Bağdat'ta kalıp eski Eserler Müzesi'nin kurulması için çalıştığına da değinilmiştir.

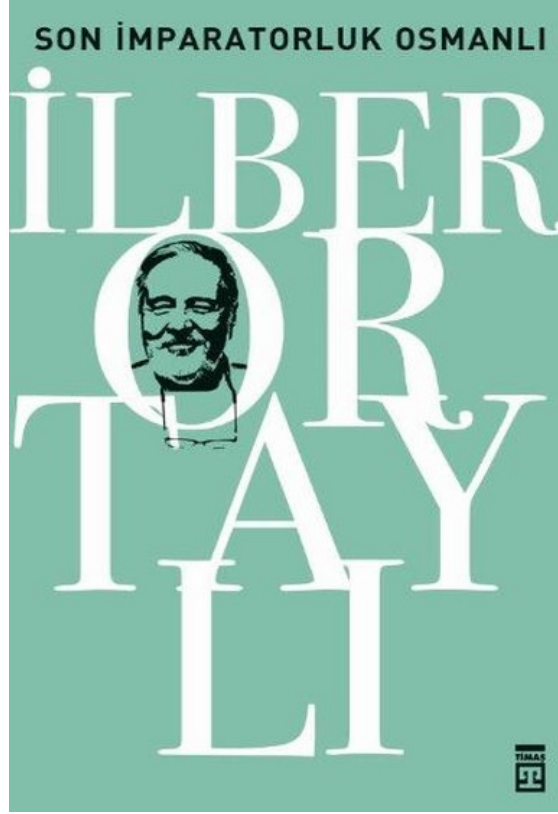
Bu kadar güçlü karaktere sahip olan Gertrude Bell'in özel hayatı ve ailevi sorunları, onun ruh halinde çöküntüye neden olmuştur. Yaşadığı umutsuz ve sonlandırılmayan aşkları, kardeşinin ölümü, babasının iflası ve hayatını yalnız geçirmesi Bell'in hüzünlü bir hayat sürmesine neden olmuştur. Ölümünden bir ay önce annesine yazdığı mektupta "hiç kimse yalnız yaşamayı sürdüremez" diyen Bell' in 58 yaşında yaşama veda edişiyle eser sonlandırılmıştır.

Kitabın sonuç kısmında ise yazar, I. Dünya Savaşı'yla Ortadoğu'da kurulan manda yönetimlerinin yol açtığı siyasi ve idari karışıklıkların o günden bu güne uzanan etkilerine değinmiştir. Yazar, "Gertrude, bir kitabına, Çöle Ekilen Tohum adını vermişti. Gerçekten de onun söylediği gibi çöle bir tohum ekilmişti, ama ekilen şey asla bir barış tohumu değil, İngiltere ve müttefiklerinin ihtirasları olmuştur."

İnsanlık o gün ekilen tohumların hasadını bugün yapmaya devam ediyor.” cümleleriyle eseri nihayetlendirmiştir.

Eser hakkında genel bir değerlendirme yapacak olursak; tanıtımını yaptığımız kitapta Gertrude Bell’in biyografisi çerçevesinde emperyalist ülkelerin Ortadoğu coğrafyası üzerinde etkili olan siyasetleri, bu siyasetin uygulayıcı aktörleri ve bölgenin sömürge devletlerinin eline geçmesi akıcı bir üslupla okuyucuya aktarılmıştır. Yazarın oldukça seçkin kaynaklarla kaleme aldığı bu eser, Ortadoğu topraklarının Osmanlı Devleti’nden nasıl koparıldığını gözler önüne sermesi sebebiyle Yakınçağ tarihimiz için önemli kaynak durumundadır.

Ortadoğu coğrafyasının tarihi gerçekliklerinin ele alındığı çalışma, okuyucuya geçmişin penceresini aralamış ve bugünün tahlilini yapabilme olanağı sağlamıştır. Türk kamuoyunda son yıllarda adı sıkça duyulan Gertrude Bell’in sıra dışı biyografisini tarih bilimine kazandırdıkları için Prof. Dr. Taha Niyazi Karaca’ya teşekkür ederken konuya ilgi duyanların eseri mutlaka incelemelerini öneriyoruz.

Son İmparatorluk Osmanlı

İlber Ortaylı

İstanbul, Timaş Yayınları, 2018, 205 Sayfa, ISBN:978-975-263-490-9

Şule ZENGİN*

İlber Ortaylı ülkemizin yetiştirdiği önemli tarihçilerden biridir. Tarih alanında yapmış olduğu çalışmalar oldukça önemlidir. Bu alanda yayınlanmış birçok kitabı vardır. Kendisi aynı zamanda konferanslarda, sempozyumlarda, TV programlarında yer alarak tarih alanında bilgilendirme çalışmalarında bulunmuştur. Bu kitap İlber Ortaylı'nın bilimsel bir çalışma olarak kaleme aldığı bir kitap değildir. Hocanın Osmanlı ekseninde yaptığı birtakım konuşmalarının kitap haline getirilme projesinin ikinci cildir. Bunlar çeşitli iletişim araçlarına yaptığı konuşmalardır. Bir nevi umumi konferans mahiyetindeki Osmanlı üzerine yorumlamalardır. Kitapta; Osmanlı, yani klasik imparatorlukları, dünyada medeniyeti ve siyasi coğrafyayı oluşturan imparatorlukların sonuncusu ele alınmıştır. Osmanlı tarihine ait bahisleri, siyasi olayları, kurumları, kişileri ve Osmanlı'nın diğer devletlerle olan ilişkilerini bir sohbet havası içinde tek tek anlatmıştır. Bu kitapta müfredatta yer

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğrencisi, znsusu2@gmail.com

almayan konulara değinilmiştir. Kitap birçok farklı başlıktan meydana gelmektedir. Yani tek bir başlık altında toplayarak anlatmamıştır. Kitap belli bir kronolojik düzen içinde gitmemektedir. Konular daha çok Osmanlı Devleti hakkındaki bilinmesi gerektiğini düşündüğü şeyler üzerinden gitmektedir. Bunlar hakkında doğru ya da yanlış bilinen şeyleri kendi yorumlarıyla tekrardan idrak etmemizi sağlamaya çalışmaktadır.

Kitap pek çok farklı başlıktan oluşmaktadır demiştim. Biraz bu başlıklar altında nelerden bahsedilmiş anlatmak isterim. Geçmişini düşünerek anlamalıyız başlığı altında Osmanlıyı anlamamızı sağlıyor. Osmanlı, imparatorluktu; bütün imparatorluklar gibi dağılmak için doğmuş ve büyümüşü. Bu imparatorluk hukuken sona erdiğinde kurulan Türkiye cumhuriyetini diğer cumhuriyetlerle karşılaştıramayız. Çünkü Türkiye'deki imparatorluk adeta uluslaşmıştır ama bünyesinde halen eskiyi barındırmaktadır. Karışan Doğu dünyasında uluslar sorununun kökleri Osmanlı devrine gidiyor. Çözumsuzlükler kadar çözüm de Osmanlı devrinde yatıyor. Osmanlılık kaynağı belli olmayan bir ortaklık kültürüdür. Kitapta diyor ki; Halep'in tatlılarını Balkanlar'a; Balkanlar'ın mimari biçimini Doğu'ya; Farsçayı Sırpçaya, Rumcayı Arapçaya taşıyan tarihi bir dönemdir.

Osmanlılığın bir karışım olduğundan söz ediyor. Bu karışımın esas aktörü Türklüktür diyor. Osmanlı hâkimiyeti Balkanlar ve Ortadoğu'nun bürokratik ve askeri geleneğini şekillendirmiştir. Bu bölümde Osmanlı'nın tarihini ve kimliğini bilmemin ve anlamının kolay olmadığı ve yeryüzünün en esaslı uygarlıklarını tanımamız gerektiğini söylüyor. Kısacası Osmanlı'yı belli tarihlerde yapılan törenlerle değil, yeniden düşünerek anlamamız gerektiğini söylüyor.

Diğer bir başlık Osmanoğulları ve Halifelik. Burada dünyanın o dönemde içinde bulunduğu durumdan bahsediyor ve Osmanlıda bu etkilerden nasibini alıyor. Hanedanların tahtlarını ve yurtlarını bırakmak zorunda kaldığı bir dönemdir. Osmanlı sona erince kalan hanedan üyeleri de sürgüne gönderiliyor. Hoca kitapta onlardan şöyle bahsediyor; Elli yıllık sürgün döneminde Osmanoğulları, ne devlet ne millet aleyhinde kampanyalar yürüttü, ne Türkiye aleyhinde çalıştılar ne de maddi imkânsızlıklara rağmen yüz kızartıcı bir hayat süren çıktı diyor. Yeni kurulan Cumhuriyet elbette bir süre sonra hilafeti de kaldırıyor. Hocanın görüşüne göre bu dönemde hilafeti restore etmek mümkün değildir. Bu kadar çok milli devletin, liderlik iddiasının ve mezhep çatışmalarının dorukta olduğu İslam dünyasında bu kurumun ihya edilmesi mümkün değildir diyor.

Başka bir başlık Tarih ve Osmanlı tarihine yaklaşım. Bu bölümde öncelikle tarih kelimesinin kökenini inceliyor. Tarihle uğraşan bilginlerin tarihi yazılı vesikayla başlattığını söylüyor. Yani bir toplumu incelemeye başlamak için yazılı belge olması gerekiyor. Bunun çok doğru bir yaklaşım olduğunu söylüyor. Tarihçilikte nesnellik aranmaz kalite aranır diyor. Osmanlı tarihini yazacak insanların sadece Osmanlıca vesikalar, kitaplar ve kaynaklarla değil, o çağın dünyanın kaynaklarıyla da haşır neşir olması gerektiğini söylüyor.

Bir diğer başlık Tarih Bilinci ve Osmanlıya Bakıştır. Bu bölümde tarih bilincinde biraz bahsetmektedir. Tarif edilmesi gereken bir kavram olduğunu söylüyor. Kimlik bizim dışımızda gibi

görünen bir takım olaylardan, savaşlardan, istilalardan, göçlerden meydana gelen tarihin bize sunduğu dil din ve yaşanan olayların bıraktığı izlerle oluşmaktadır. Kimliğin en önemli parçası, en vazgeçilmez unsuru olarak tarih dediğimiz olayı bilmemiz gerektiğini söylüyor. Aynı zamanda tarihteki olayların ve tarih bilincinin gözden çıkarılmaması gerektiğini, tarihi olayların sonucunun, tortusunun hep kaldığını, onun için de tarih bilincimizde, tarihi bilgilerimizdeki noksanlıklarda bizi gelecek olaylardan uzak tutamaz diyor. Biz onlara karışmasak bile onlar bize karışır diyor. Bu bölümde ayrıca önemli Osmanlı tarihçilerine de değinmiştir. Türkiye’de ne olursa olsun Osmanlı mirasının sürdürüldüğünü söylüyor. Osmanlı tarihiyle ilgili bazı şeyleri de reddeden insanlar vardır. Tarihi cehaletten dolayı “reddettim“ deyince, reddedildi zannedilir diyor. Bazılarının Osmanlıyı reddettiğini söylüyor. Bunun yanlış bir yaklaşım olduğunu uzunca anlatıyor. Her yerde tarihe başka açılardan bakıldığı, Türkiye’nin bunun istisnası olmadığını; burada müşterek olanın tarihin bilim olma noktası olduğunu söylüyor. “Tarih tekerrürden ibaret midir?“ sorusunun da çok sorulan bir soru olduğunu söyleyip bunu da kendi yorumuyla açıklıyor. Son olarak tarih bilinciyle ilgili kendi yorumunu ekliyor; Türk kimliği, şuuru tarih kitabı okuyarak, tarihi piyes seyrederek, şiirle, müzikle oluşmuş bir şey değildir. Doğrudan doğruya kan, ateş, kavga ile yani hayatın kendisi içinde oluşmuştur. Türk kimliğine sahip olan adam, yabancı düşmanı olmuştur diyor ve ekliyor; ister kabul edin ister etmeyin bu böyledir diyor.

Diğer bir başlık Son İmparatorluk Osmanlı. “Osmanlı Devleti tarihin gerçek anlamdaki son üniversal, yani cihanşümul imparatorluğudur“ diyor.

Bu anlatmış olduğum başlıklar haricinde diğer başlıkları da saymak isterim. Bunlar; II. Abdülhamit Fatih Sultan Mehmet’in Siyasi Kişiliği, Lale Devri, Harem, Osmanlı’da “Öteki“, Osmanlı Döneminde Ahilik ve Esnaflık, İstanbul Mahalle ve Mezarlıkları, Osmanlı’da Matbaa ve Kütüphaneler, Tanzimat Aydınları, Batılılaşma, Eğitimde Batılılaşma, Doğu-Batı Kültürü Çatışması, Oryantalizm, Payitaht Bursa, Serhat Şehri Edirne, Osmanlı-Avrupa İlişkileri, Osmanlı-Rusya İlişkileri.

.Naçizane fikrim şudur ki; Bu kitap hocamızın değindiği konular bakımından bilinilmesi ihtiyacı duyulan konulardır. Çünkü artık insanlar tarihini daha çok okuma merakı içine girmişlerdir. Bu durum eskiye nazaran daha farklıdır. Bu kitap bazı konulardaki açıkları kapatmak açısından yol gösterebilir. Aslında tek tek bu konuların araştırılması sıkıcı olabileceğinden herkes için okunabilir mahiyettedir. Bu açıdan tarih alanına katkı sağlayabilir. Fakat bu konuşmalarda bazı yerlerde neredeyse çoğunlukla hocanın yorumları yer almıştır. Bunlar biraz daha az yer verilebilirdi ayrıca hocanın vermiş olduğu bilgilerin nerden çıktığının bilinmesi için bir kaynakçanın yer alması gerektiği kanaatindeyim. Çünkü kitabın bir bilimselliğinin de olması gerektiğinden bu konu önemlidir.

Bu güne kadar konuşulmuş, anlatılmış konuların havada kalmaması açısından önemli bir kitaptır. Özellikle popüler tarih okuyucuları için kolay okunabilir, sohbet havasında ilerleyen zevkli bir kitaptır. Okunmasını tavsiye edebileceğim mahiyettedir.

Modernleşen Türkiye'nin Tarihi

Erik Jan Zürcher

İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, 464 Sayfa, ISBN: 978-975-05-2536-0

Kübra Nur KAPÇIK*

Batı literatüründe “Türkiye Tarihçisi” olarak ilk akla gelen isimlerden biri olan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi adlı eserinde Osmanlı İmparatorluğunda sıkıntıların başgöstermesi ile devletin bekasını sağlamak amacıyla yapılan reformları, devletin yıkılışı ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları ve Türkiye'nin modernleşme safhalarını ana hatları ile ele almaktadır. Çeviri bir kitap olmasına rağmen anlam kaymalarına yer verilmeden akıcı bir üslupla yazılmıştır. Eser, geniş bir alanı kapsayan Türkiye tarihini kendi içinde yıllara ayırarak bölümler halinde ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Kitap; önsöz, dört kısım, kaynakça incelemesi, yaşamöyküleri: Osmanlı ve Türk tarihindeki bazı önemli kişiler ve dizinden meydana gelmektedir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, kubra.2356@hotmail.com

Eserin 4 ana başlığa ayrılmıştır. Birinci kısım; “Kapitalizm, Emperyalizm ve Modern Devletin Gelişmesi ” başlığı altında 7 ana başlığa ayrılmıştır. Bu başlıklarda ise 18. Yüzyıl Sonunda Osmanlı İmparatorluğu, Gelenek ve Bid’at Arasında: Sultan III. Selim ve “Nizam-ı Cedid” (1789-1807), Sultan II. Mahmut’un İlk Yılları: Merkez, Denetimi Tekrar Ele Geçirmeye Çalışıyor, Sultan II.Mahmut’un Sonraki Yılları: Reformların Başlaması, Tanzimat Dönemi (1839-1871), 1673-1878 Bunalımı ve Sonuçları ve Gerici İstibdat ya da Islahatın Doruğu mu ? Sultan II. Abdülhamid’in Saltanatı dönemlerini ele almaktadır. Bu bölümde Osmanlı’nın modern ulus devletlerinin yönetim mekanizmasıyla karşılaştığında 18.yüzyılda üç bakımdan kesinlikle farklı konumdaydı. İlki, Osmanlının yönetim mekanizmasının çok küçük olması idi. İkincisi, küçük çaplı devlet örgütü, Osmanlının yuttaşları ile birçok şekilde doğrudan meşgul olan modern bir devletin tersine çoğu zaman cemaat temsilcileriyle yani mahalleyi temsil eden mahalle papazı ya da mahalle imamlarıyla loncaları temsil eden lonca başkanlarıyla ikamet eden yabancıları temsil eden konsoloslarla ve aşiretlerini temsil eden şeyhlerle ilgilenmesi anlamına geliyordu. Üçüncüsü ise yasa önünde eşitlik kavramı yoktur. Yasa önünde eşitlik modern ulus devletlerde bile bir gerçeklik değil bir ülküdür ama Osmanlı İmparatorluğu’nda bu bir ülkü dahi sayılmıyordu. Osmanlı son derece büyük modern öncesi devletti ve Fransa’nın 17.yüzyılda geçirdiği ve Avusturya’da II.Joseph, Prusya’da Büyük Frederick veya Rusya’da Büyük Katerina gibi aydınlanmış otokratların 18. Yüzyılda yürürlüğe koydukları merkezileşmeyi yaşamamıştı. Bu da geç 18. Yüzyıl imparatorluğun Avrupalı rakiplerine nazaran zayıflamış durumda olduğu anlamına geliyordu.

III. Selim, Nizam-ı Cedid adıyla reform programını başlattı. Bu program, merkezi devlet örgütünün gücünü hem dış düşmanlara karşı hem de iç düşmanlara karşı artırmayı hedefliyordu. Selim’in 17.Yüzyıl ortasında merkezi otoriteyi yeniden kuran Köprülü vezirlerinin zamanından beri süregelen geleneksel reform teşebbüsleriyle 19. Yüzyıl Tanzimat reformları arasında geçiş döneminin bir şahsiyeti olarak ilginç kılan şey amaçlarına ulaşmak için Avrupa’nın usullerini kabule istekli olması ve saltanatının Avrupa’yla Osmanlı yönetici seçkinler sınıfı arasında iletişim kanallarını açma yoludur.

İkinci kısım; “Türk Tarihinde Jön Türk Dönemi ” başlığı altında 5 ana başlığa ayrılmıştır. Bu başlıklarda ise İkinci Meşrutiyet Dönemi (1912-1918), Bağımsızlık Savaşı, Tek Parti Devletinin Doğuşu (1923-1927), Kemalist Tek Parti Devleti (1925-1945), Demokrasiye Geçiş (1945-1950) dönemlerini ele almaktadır. Bu kısımda Meşrutiyet Dönemi, dönüşü olmayan Balkan Savaşı ve Babiâli baskını, teşkilat-ı mahsusa gibi konuların yanında Osmanlı’nın Cihan Harbine girişini anlatmaktadır. Avusturya veliahdı Arşidük Ferdinand’ın 1914’te Saraybosna’da Sırp milliyetçileri tarafından öldürülmesinin ardından süratle artan uluslararası gerginlik ortamında, Osmanlı’nın İttihatçı hükümeti, bir ittifak imzalamaları için Büyük Güçleri ikna etmeye çalıştı. Sürekli yalnız kalmaktansa herhangi bir ittifakı kabul etmeye esasen hazırdılar. Osmanlı askeri, ekonomik açıdan ciddi bir savaşı götürecektir durumda değildi. 14 Kasım’da resmen cihat ilan edildi. Bunun beraberinde önemli bir mesele olan Ermeni sorunu da meydana gelmiştir. 1912-50 dönemlerinde beri süregelen savaşların

ekonomik açıdan doğurduğu büyük tahribat çoktu. Bir bakıma Türkiye şanslıydı. Osmanlı hükümeti de öteki oyuncular gibi ağır savaş borçlarına girmişti ama Osmanlılar galip olan Amerika Birleşik Devletleri'ne değil yenik olan Almanya'ya borçluydu. Bu borçlar Lozan'da İmparatorluk toprakları üzerinde kurulmuş devletlere pay edildi ve borçların %65'i Türkiye'nin payına düştü. Türkiye son Osmanlı borcunu 1954'te ödeyecekti.

Doğmakta olan yeni Türk devletinin esas niteliği bu sırada henüz oldukça belirsizdi. Saltanat kalkmıştı, ülke sadece meclis başkanını değil bakanları, daha doğrusu vekilleri de doğrudan seçmiş olan Millet Meclisi tarafından yönetilmekteydi. Meclisle halife Abdülmecid Efendi arasındaki anayasal ilişkiler belirsizdi. 1922' de halifelik yalnızca dinsel bir memuriyet olarak düşünülüyordu ancak birçok kişinin halifeyi sırf biçimsel anlamda olsa bile devletin başı olarak görmeye devam etmesi kaçınılmazdı. Ayrıca halife olarak onun yetki alanı Türk devletlerinin sınırlarını aşıyor ve en azından kurumsal olarak bütün Müslüman dünyasını kapsıyordu.

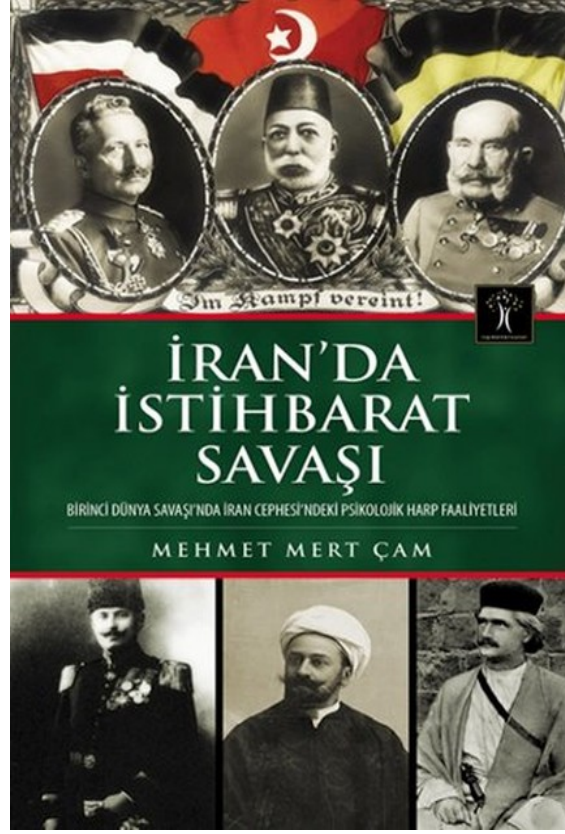
1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'nun ilan edilmesinden itibaren Türkiye'nin yönetim biçimi bir otoriter tek parti yönetimi bir diktatörlüktü. Cumhuriyet Halk Fırkası her bakımdan bir iktidar tekeli kurdu ve 1931'deki parti kongresinde Türkiye'nin siyasal sistemi tek parti sistemi olarak resmen ilan edildi. İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar Türkiye'de hiçbir yasal muhalefet topluluğu faaliyet göstermemiştir. Kitabın kapağında yer alan fotoğrafta ise dönemin ruhunu yansıtmaktadır.

1946 Türkiye'de bir diktatörlükten çok partili demokrasiye barışçı yolla geçişin ve dört yıl sonra iktidarın yine aynı barışçı yolla devredilişin gelişmekte olan ülkeler içerisine benzersiz bir deneyim olduğu söylenir. Her ne kadar Türkiye gerçekten sosyo-ekonomik olarak birçok bakımdan gelişmekte olan bir ülkeyse de, 1876'dan bu yana parlamenter seçim deneyimleri mirasına ve 1908-1913 ve 1923-1925 yılları arasındaki ve 1930'daki çok partili demokrasi mirasına da sahipti. Demokrasi derine kök salmamış olsa da, kolayca sınırlayıp engellese de en başından inşa edilmesini gerektirmeyecek kadar mevcuttu.

Üçüncü kısım "Huzursuz Bir Demokrasi" başlığı altında 2 ana başlığa ayrılmıştır. Bu başlıklarda ise, Demokrat Parti İktidarı (1950-1960), İkinci Türkiye Cumhuriyeti (1960-1980) dönemlerini ele almaktadır.

Son kısım olan dördüncü bölümde ise "Üçüncü Cumhuriyet: 1980'den Bugüne Türkiye" başlığında 3 ana başlığa ayrılmıştır. Bu başlıklarda, Kenan Evren Devleti ve Turgut Özal Ekonomisi, Bunalım Yılları (1994-2002), Adalet ve Kalkınma (2002-2014) dönemlerini ele almaktadır.

Kitabın genel hatları ile değerlendirme yapmak gerekirse müellifin yabancı biri olmasına rağmen Türkiye Tarihini kaleme alırken objektif gözle olaylara yaklaştığını görmekteyiz. Eserde ortaya koyulan hemen hemen tüm iddia ve bilgilerin kaynaklarına yer verilmektedir.

İran'da İstihbarat Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nda İran Cephesi'ndeki Psikolojik Harp Faaliyetleri

Mehmet Mert Çam

İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2016, 224 Sayfa, ISBN: 978-605-4977-62-8

Sibel ÇOBAN*

İncelemekte olduğumuz İran'da İstihbarat Savaşı " Birinci Dünya Savaşı'nda İran Cephesi'ndeki Psikolojik Savaş " kitabı genel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Psikolojik harbin teorik çerçevesi Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'nin psikolojik harp faaliyetleri bölümleri ile bu bölümlere ek olarak kaynakça, ekler ve dizinlerden oluşmaktadır. ¹²

Kitap anlaşılır ve akıcı bir dil ile akademik bir dil kullanılmış ayrıca askeri bir bakış açısı da yansıtılarak kaleme alınmıştır. Yazar genel olarak İran üzerinden anlatımını yapmış olmakla beraber bu süre zarfında anlatılan konudan bağımsız olmayarak önemli meselelere de değinmiştir. Aynı zaman da eserinde yazılanlara destek nitelikte tarihi kişilerin bu konu ile alakalı önemli sözlerine de yer vermiştir. Ayrıca yazar kitapta arşiv belgelerinden oldukça fazla yararlanarak faydalanmıştır, alıntılar

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, sibelcoban1402@gmail.com

yaparak anlatılanları desteklemektedir. Eserde dipnotlar fazlaca yer almakta, konunun bütünlüğünü bozmaya sebep olabilir fakat açıklama yapılmadığı takdirde eksik kalabilecek noktalarda dipnotta yeterli olabilecek nitelikte açıklanmalar yapılmıştır.

Yazar eserin giriş bölümünde Birinci Dünya Savaşı'nda İran Cephesini neden kaleme aldığından bahsetmiş. Bu cephe hakkında kaynakların diğer cephelere nazaran daha kısıtlı olduğunu dile getirmiştir. Aynı zamanda giriş bölümünde anlatılacaklar hakkında genel olarak açıklanmış ‘‘ikincil cephe’’ olarak bilinen İran Cephesinin bizim kaynaklarımızda geri planda olduğunu bu şekilde arka planda olmaması gerektiğini söyleyerek diğer devletlerin bu alanda birçok çalışmalar gerçekleştirdiğini dile getirmiştir. Kendisi de bu alan hakkında iyi analizler yapılması için birincil elden kaynaklardan faydalandığını belirtmiştir. Aynı zaman da İran coğrafyasının stratejik öneminden bahsetmiş hem Kafkasya hem de Orta ve Güneydoğu Asya' ya kapıları açılacak bir anahtar olduğunu söylemiştir. Bu stratejik önemin olması bu alana yönelik çalışmaların yapılması ve yoğunlaştırılması gerektiğinden önermektedir. Bir diğer önemli konu ise bu bölümde ‘‘psikolojik harp’’ in anılan dönem için ciddi anlamlar ifade ettiğini söylemektedir. Anlatılan dönemde yoğun sıcak savaşların İran gibi bölgelerde psikolojik harp tekniklerinin uygulandığını bu eserde hem askeri hem de akademik açıdan analiz ettiğini belirtmiştir. Yazar bu konu hakkında akademik çalışmaların yapılmasını sadece askeri araştırmacıların bu alanda çalışmasının yanında akademisyenlerinde yönelmelerini teşvik etmektedir.

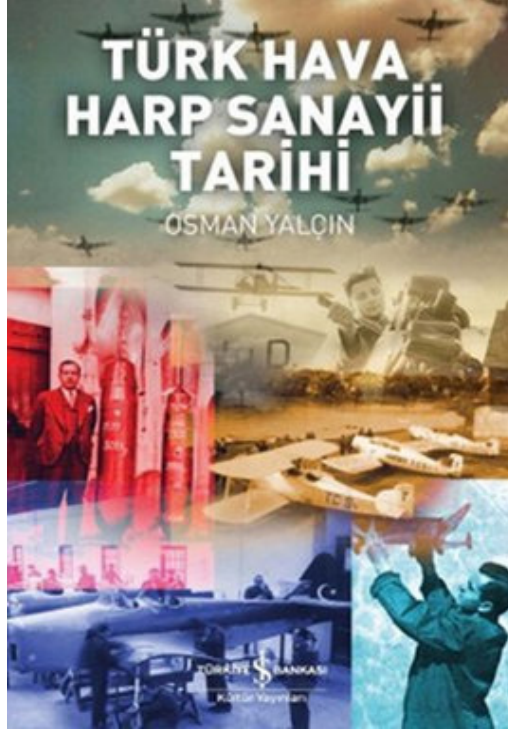
Anılan kitabın birinci bölümünde psikolojik harbin teorik çerçevesi başlığı kullanılmıştır. Genel olarak psikolojik harbin dünyadaki psikolojik harp örneklerinden de bahsetmektedir. Farklılıklarının neler olduğunu kullanılan tekniklerden söz edilmiştir. Bu bölümde ilginç bir noktaya değinilmiştir, Birinci dünya savaşında yapılan harplerin sadece devletleri ve askeri alanları ilgilendiren durumun dışına çıktığını her bireyi ilgilendiren unsur olduğu bu da milliyetçilik hareketleri bağlamında gerçekleştiğini söylemektedir. Sonuç böyle olunca bu da beraberinde topyekûn savaş kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Halkında ilgilendirip topyekûn olarak savaşta rol almaların başında genel en genel nitelikte yapılan propagandalar sayesinde olmuştur. Bu propagandaların etkinliğinin amacını gerçekleştirmeye yönelik yapılmasının ardında psikolojik harp istihbaratının doğru şekilde devamlılık sağlamış olmasıdır. Anlatılan bu dönemde propaganda saldıranlara yönelik etkili olduğu kadar saldıranlar üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Bütün bunlarda psikolojik savaşın küçümsenmeyecek kadar etki alanının fazla olduğunu ne kadar önemli bir unsur olduğunu göz önüne sermektedir. Anlaşılan sadece cephe ve çevresi için değil gerisinde de faaliyetler gösterdiği bilinmektedir. Bunu da şu noktalardan daha rahat bir şekilde anlaşılabilir kılar, birçok devlet bu dönemde çeşitli propagandalar yaparak düşmanlarını alt etme yolunu seçtiği göz ardı edilemezdir.

Yazar ilk bölümde psikolojik harbi genel olarak ele alıp iyi tespitlerde bulunarak anlatımını gerçekleştirmiştir.

Esrin ikinci bölümünden bahsedelim istiyorum. Bu bölümde de yazarımız İran Cephesinin stratejik öneminden ve İran cephesinde yaşananlara değinmiştir. İran coğrafyasının genel olarak fiziki, beşeri, demografik ve dini yapısı hakkında açıklamalar yapmaktadır. Aynı zamanda İran teriminin nereden geldiğini ne anlama geldiği üzerinde durmuştur. Bir de bu coğrafya da yaşamış olan etnik unsurlardan da söz edilmiştir. Birinci dünya savaşı öncesinde İran İngiliz ve Ruslar işgale uğradığı savaşı esnasında tarafsız rol oynamaya çalışmaktadır. Yazarımız İran üzerinde yapılan ve uygulanan projeleri kaynaklara dayanarak açıklayıcı bir şekilde yazmaktadır. İşgal eden devletlere karşı bölgede Osmanlı devletinin destekleyicileri de olduğu görülmekte ve bu gruplar arasında yaşanan çatışmalar da yer vermiştir yazısında yazarımız. İngiliz ve Rusların faaliyetleri yanında İran da bulunan İsveç subayların Alman hayranlıkları bu süre içerisinde İranlı subayları da etkisi altına aldığı görülmektedir. Bunun sonucunda Alman hayranlığı gelişmiştir. Ruslara karşı nefret olmuştur. Bütün bunlar yaşanırken İran da mezhep farklılıklarında yaşandığına değinmiştir yazar ve bu mezhepleri destekleyen her ki taraf içinde grupların olduğunu söylemektedir. Yaşanılanların yanı sıra İngilizlerde propagandalarına Türkler üzerinde yapmış dini nefretlerini uyandırmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Genel mana da anlatılan döneme de olaylar nasıl ortaya çıktığı ve beraberinde yaşananları bunlarında psikolojik savaş olarak nitelendirilen bağlamda nasıl etki göz önüne koyulmuştur.

Eserimizin son bölümü hakkında söz olursa bu bölümde de ittifak devletlerinin yapmış oldukları psikolojik harp faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Bu konu da Osmanlı devleti tarafında önem arz eden noktalara değinilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı devleti ve Almanların İran üzerinde nasıl stratejiler geliştirip uyguladığı anlatılmıştır. Yazar Osmanlı devletinin bölgede etkisini arttırmak için gazeteden yararlandığı söylemektedir. Bölgede yaşananlar hakkında haber alınması için Seba-yı İslam adında gazete kurulduğunu bilmekteyiz. Aynı zamanda Osmanlı devleti halk nazarında saygınlık kazanmak için halkın ihtiyaçlarına yönelik kurumlar açmıştır.

Yazarımız son bölümde anlatılanları genel olarak toparlayıcı nitelikte bilgilere yer vermiştir. Eserde kullanılan dipnotları okumak fazlaca göz yoruyor olsa da konu bütünlüğünü daha rahat kavrayabilmek için kullanılması gerektiğini düşünmekteyim. Kitabın son kısmında kullanılan ekler bölümündeki arşiv belgeleri bu kitap hakkında dikkat çekici noktalardan biri olmuştur aynı zaman kitabın dış kapağındaki açıklamalar okurun ilgisini çekip okunması gerekli bir çalışmalar yapıldığı algısı vermektedir. Bu noktada benim bu eseri okumaya getiren cümle Birinci Dünya Savaşı'nda psikolojik harp tabiri ve İran cephesinin neden "ikincil cephe" olarak nitelendirilmesi bende bir merak uyandırmıştır. Bu eserin okunmasını tavsiye ederim, sadece akademik alanda çalışmalar gerçekleştirenlerin de herkesin kolaylıkla okuyabileceği şekilde olduğunu düşünmekteyim.

Türk Hava Harp Sanayii Tarihi

Osman Yalçın

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, 578 Sayfa ISBN:978-605-360-888-2

Feyza ŞEKERCİ*

Havacılık tarihi, devletlerin gündeminde her zaman mühim bir yere sahip olmuştur. İnsanlar, karayı kontrol edebilmek için havaya hakim olmak gerektiği üzerine teoriler geliştirilmiştir. Türk Hava Harp Sanayii Tarihi isimli eser, dünyada havacılığın önemini ilk kavrayan devletlerden olan Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 1910'lu yıllardan, 2000'li yıllara kadar uzanan süre zarfında yaptığı hava sanayiine yönelik çalışmaları ortaya koyar. Eserde hava harp sanayiinin gerek devlet eliyle, gerek kamudan toplanan bağışla gerekse sivil müteşebbisler sayesinde gelişmesi kronolojik olarak aktarılmaktadır. Dünyadaki silahlanma yarışının gittikçe hızlandığı yakın tarihte Türklerin hava sanayiinde nasıl bir noktada olduğunu anlatan bu eser, siyaset sahnesinin başat güçleri arasındaki dengelerin değişmesi sonucunda Türkiye Cumhuriyeti'nin hava sanayii teşebbüslerini gerçekleştirirken hangi devletlerden teknoloji transferi yaptığını ve nasıl sanayii ortaklıklarına girdiğine sonrasında ise bu sanayiinin ne ölçüde milli bağımsızlığını kazandığına değinir. Eser ortaya konulurken dönemin siyasi zemininden bağımsız bir anlatı sunulmamış iç ve dış politikadaki

* ATASAREN, Milli Savunma Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, Harp Tarihi feyzasekerici@gmail.com

gelişmeler ve bu gelişmelerin Türk havacılığı üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Kitap kısımlandırılırken önemli siyasi dönüşümler gözetilerek kronolojik bir sıra takip edilmiştir. Kitap; Modern Havacılığın Doğuşu ve Havacılık Alanında Önemli Gelişmeler, Osmanlı İmparatorluğu Tarihinde Askeri Havacılık ve Hava Harp Sanayii Alanındaki Teşebbüsler, İstiklal Harbi ve Cumhuriyet'in İlk Döneminde Askeri Havacılık, Atatürk'ün Havacılığa Verdiği Önem: 1923-1950 Döneminde Hava Harp Sanayi Alanında Yapılan Çalışmalar, İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk Hava Harp Sanayiinin Durumu, 1980 Sonrası Türk Hava Harp Sanayii Tarihi olmak üzere altı bölümden müteşekkildir. İlk bölüm olan Modern Havacılığın Doğuşu ve Havacılık Alanında Önemli Gelişmeler kısmında , Avrupa'da havacılığın ordu teşkilatlanmasında nasıl varolduğunu ve Birinci Dünya Savaşı'nda Havacılığın genel durumu hakkında alt başlıklar bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu Tarihinde Askeri Havacılık ve Hava Harp Sanayii Alanındaki Teşebbüsler bölümünde ise alt başlık olarak; Osmanlı'da ilk uçak fabrikası kurmaya yönelik teşebbüsleri ve kurulamamasının nedenleri ve Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşında'ki Osmanlı hava kuvvetleri bulunmaktadır. Atatürk'ün Havacılığa Verdiği Önem: 1923-1950 Döneminde Hava Harp Sanayi Alanında Yapılan Çalışmalar bölümünde; Atatürk'ün havacılığa önem vermesinin sebepleri, Atatürk döneminde Türkiye'nin durumu ve yayılmacı güçlere karşı hava gücü oluşturma gerekliliği, 1923-1950 yılları arasında Türk hava harp sanayiinin kurulması için devletin çalışmaları, TOMTAŞ ve Kayseri Tayyare Fabrikası, Türk Hava Kurumu'nun kurulması ve faaliyetleri, Türk Hava Kurumu'nun Etimesgut Uçak Fabrikası, Gazi Uçak Motor Fabrikası, Türkiye'de hava harp sanayiinin kurulması için özel teşebbüs çalışmaları, Vecihi Hürkuş'un çalışmaları, Nuri Demirağ'ın çalışmaları, Mühendis Selahattin Raşit Alan'ın çalışmaları alt başlıkları bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk Hava Harp Sanayiinin Durumu bölümünde; Türkiye'nin güvenlik endişeleri ve yeni arayışlar karşısında hava harp sanayiinin durumu, Soğuk Savaş döneminin başlaması ve Türkiye açısından önemli gelişmeler, Sovyet tehdidi ve Türkiye'nin yeni arayışlara girmesi, Amerikan yardımı, Truman Doktrini, Marshall Planı ve Türkiye, Amerikan Yardımı'nın Türk harp sanayiine etkileri, jet uçakların envantere girişi, Türkiye'nin NATO'ya girişi ve NATO'nun Türk hava harp sanayiine tesiri, Türkiye'nin savunma politikasında karşılaştığı güçlükler, ve yeni arayışlara girmesi, Kıbrıs sorununun ortaya çıkması ve Başkan Johnson'ın mektubu, 1964-1974 döneminde Türk hava harp sanayii alanında gelişmeler, Amerikan ambargosu (1975-1978) ve Türk hava harp sanayiinin yeniden doğuşu, milli hava harp sanayiine yeniden yöneliş, Türk siyasal hayatında hava harp sanayii, siyasi partilerin programlarında hava harp sanayii, BMM ve Cumhuriyet hükümetlerinin programlarında hava harp sanayii, Türk hava harp sanayiini olumsuz etkileyen gelişmeler alt başlıkları bulunmaktadır. 1980 Sonrası Türk Hava Harp Sanayii bölümünde; hava harp sanayiine yönelik kurum ve kuruluşlar, askeri kurum ve fabrikalar, sivil kurum ve kuruluşlar, TUSAŞ, ASELSAN, ROKETSAN, HAVELSAN,

günümüzde Türk Hava Kurumu, Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı gibi alt başlıklar bulunmaktadır.

Müellif, eserin bölümlerini organize ederken kronolojik bir düzen takip etmiştir. Ayrıca siyasi ve askeri olaylara paralel giden bir anlatı sunmuştur. 1980 sonrası dönemde Hava harp sanayii kurumlarını tanıtarak bu kurumların Türk havacılığı konusundaki faaliyetlerini ele almıştır.

Eserde kullanılan kaynaklar, arşiv vesikaları olarak; Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçe Şubesi, Hava Müze Komutanlığı'dır. Yazar, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçe Şubesi'nin resmi arşiv hüviyeti olmadığını belirtmektedir. Resmi yayınlar olarak; Ayın Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Hükümetler ve Programları, Kavanin Mecmuası, Kanunlar Dergisi, Türkiye'de Marshall Planı, TBMM Tutanak Dergisi, Refah Partisi 1986 Programı, Doğru Yol Partisi 1985 Programı, Doğru Yol Partisi 1988 Programı, Milli Selamet Partisi Programı, M.P. Millet Partisi Programı, Millet Partisi Programı 1994, Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı, Mİlletçi Hareket Partisi 2000 Programı, Anavatan Partisi Programı 1983, Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı 1931, Demokrat Parti Tüzük ve Programı 1951 kullanılmıştır. Süreli yayınlardan; Akşam, Cumhuriyet, İkdam, Ulus, Havacılık ve Spor Dergisi, Hava Mecmuası, Hava Kuvvetleri Dergisi kullanılmıştır. Ayrıca araştırma eserlerden bolca faydalanılmıştır. Hava harp sanayii tarihini bütüncül olarak ele almayı hedefleyen eserde amacına uygun bir şekilde kapsamlı lüteratür taraması yapılmıştır. Zengin bir kaynak kullanımı görülmektedir. Ancak ilk iki bölüm (Modern Havacılığın Doğuşu ve Havacılık Alanında Önemli Gelişmeler, Osmanlı İmparatorluğu Tarihinde Askeri Havacılık ve Hava Harp Sanayii) kaleme alınırken Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin neredeyse hiç kullanılmamış olması, bu bölümleri eksik bırakmıştır.

Birinci bölümde, havacılıkla ilgili ilk çalışmalardan bahsedilmiş, havayla ilgilenen Türklere değinilmiştir. Osmanlı'da balonun ilk defa görülmesi ve 19. yüzyıla gelindiğinde artık savaşlarda ilkel de olsa hava gücünün kullanılıyor olmasına dikkat çekilmiş bunun örnekleri verilmiştir. Sanayi Devrimi'yle beraber gelişen teknolojinin hava sahasında da makineleşme olarak meydana çıkmasını yani ilk uçakları ele alan eserde Avrupa'da havacılığın ordu teşkilatına dahil edilmesini anlatılır. 1911'de Osmanlı Devleti ve İngiltere, 1912 yılında ise Almanya ve Avusturya'nın askeri teşkilatlanmasında artık uçak mevcuttu. 1914-1918 yılları arasında yaşanan 1. Dünya Savaşı'nda devletlerin uçak üretimleri pilot sayıları gibi bilgiler verilmektedir.

İkinci bölümde ise, hava harp sanayiinin ortaya çıkmasıyla beraber Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri havacılık nasıl teşekkül ettiğini anlatır. Osmanlı 1910 yılında Picardie manevralarını gözlemlemek için bir heyeti Fransa'ya göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu heyette olması ileride Türk

Havacılığın edineceği vizyon bakımından önem teşkil etmektedir. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ve Kurmay Yarbay Süreyya (İlmen)nın girişimleri ile Osmanlı Devleti hava tatbikatlarına başlanmış, 1911 yılında bir Tayyare Komisyonu kurulmuş, Tayyare Mektebi, Tayyare Bölükleri Teşkilatları oluşturulmuş, 1914 yılında Deniz Uçak Okulu açılmış, hatta uçak fabrikası kurmak konusunda teşebbüslerde bulunulmuştu. Savaş meydanında ilk kez Trablusgarp'ta uçakla karşılaşan Osmanlı, burada İtalyanlara karşı ilk hava savunmasını gerçekleştirmiş oldu. Balkan Savaşları'na gelindiğinde Osmanlı'da hem yeterli miktarda uçak hem de yetişmiş pilot bulunmamaktaydı, dolayısıyla hava gücünden yeterince istifade edilemedi. Birinci Dünya Savaşı çıktığında hava tayyare bölükleri bulunmaktaydı, ancak yine pilot ve uçak yetersizliğinden etkili bir hava gücü varlığı gösterilememiştir.

Üçüncü bölümde, İstiklal Harbi döneminde havacılık incelenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Hava Kuvvetleri Komutanlığı 1920 yılında lağvedildi. Bu dönemde İstiklal Harbi organize edilmiş Milli Mücadele teşkilatlanmıştır. Milli Hükümet uçaklara önem vermiş Yunanlarla girilen çarpışmalar sonucunda elde edilen uçaklar ganimet sayılıp ordunun envanterine girmiştir, yine bu dönemde uçaklar için tamirhane açılmıştır. Kuvayı Milliye Fransa, İtalya, Almanya gibi ülkelere uçak siparişinde bulunmuştur. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Birinci Dünya Savaşı'ndan ders alınmış, hava gücüne yatırım yapmanın gerekliliği üzerine karara varılmış ve 1925 yılında Türk Tayyare Cemiyeti kurumsallaştırılmıştır.

Dördüncü bölümde, Atatürk'ün havacılığa vermiş olduğu önem kapsamında 1923-1950 yılları arasında hava harp sanayii alanında yapılan çalışmalar anlatılmıştır. Atatürk'ün 1910 yılında bizzat gözlem heyetiyle bulunduğu Picardie Manevraları, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve Çanakkale Cephesi'nde görmüş olduğu uçakların bir savaşta neleri sağlayabileceği hususu vizyonunu şekillendirmesinde etkili olmuştur. Buna göre Türk Hava Kuvvetleri'nin en modern silahlarla ve uçaklarla donatılması için dünyadaki gelişmiş sistemlerin envantere alınması ve bunların askeri fabrikalarda onarım, revizyon ve fabrika seviyesi bakımlarının yapılması, Kayseri'de uçak fabrikasının kurulması, Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurulması, Türkkuşu'nun kurulması, Türk Sivil Havacılığın (Devlet Hava Yolları) kurulması almış olduğu kararlardandır. Devletin bu hususta yaptığı çalışmaların en başında Tayyare Otomobil Motor Türk Anonim Şirketi'nin Alman Junkers firmasının girişimiyle kurulması gelir. Kayseri'de uçak fabrikası açılır. Junkers Türkiye'deki madenlerin işletilmesi hakkını da talep ettiği için Türk hükümeti ile arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Junkers'in ödeme yapmamasını müteakip, Junkers'in hisseleri Türk Tayyare Cemiyeti tarafından alınmıştır (1931). Kayseri Uçak Fabrikası tamamen Milli Savunma Bakanlığı'na devredilip tekrar bir açılış yapmıştır. Türk Hava Kurumunun kurulması da devlet eliyle yapılan bir hamle olmuştur bu kurumun kuruluş amacı Atatürk tarafından; havacılık sanayiinin temellerini atmak ve geliştirmek, havacılığın askeri,

ekonomik, sosyal ve siyasal önemini anlatmak, askeri, sivil ve turistik havacılığın gelişmesini sağlamak, gerekli araç ve gereci hazırlamak, personel yetiştirmek olarak belirlenmiştir. Bu kurumun gelir kaynakları halkın bağışları ve devletin çeşitli ürün ve hizmetlerinden alınan vergiler, bazı madenlerin işletilmelerinin gelirleri, Atatürk'ün Büyük Nutku'nun gelirlerinin bağışlanması gibi kalemlerdi. Türk Hava Kurumu'nun Etimesgut Uçak Fabrikası İkinci Dünya Savaşı esnasında 1942 yılında bir atölye durumundayken, bir fabrikaya dönüştürülmüştür. Gazi Uçak Motor Fabrikası da yine devletin hava harp sanayiine yapmış olduğu yatırımlardandır. Sanayii için motorun önemi anlaşılmış ve müstakil bir üretim kompleksi yapılmıştır. Uçakların test sürüşüne çıkabilecekleri rüzgar tünelleri hazırlanmıştır. Türkiye'de hava sanayiinin kurulması için özel teşebbüsün çalışmaları kapsamında ise Vecihi Hürkuş ve Nuri Demirağ göze çarpmaktadır. Vecihi Hürkuş, kendi ismini taşıyan Vecihi K-VI uçağını imal etmiştir. Uçak gidebildiği hız bakımından döneminin teknolojisinin ilerisinde bir seviyede olmasına rağmen bu değerlendirilememiştir. Bu uçak Vecihi Bey'in elinden alınmasından sonra ikinci uçağı kendisi imal etmesine rağmen yine de devlet nezdinde bu girişiminin bir karşılığını bulamamıştır. Vecihi Bey ayrıca Türk Sivil Tayyare Mektebi'ni kurmuştur (1932). Nuri Demirağ ise geniş serveti olan bir iş adamıdır. Uçak fabrikası kurulması için adımlar atmış Beşiktaş'ta bir uçak fabrikası kurulmasını sağlamış ve Türk patentli uçaklar üretilmesinin gerekliliğini savunmuştur. Yeşilköy'de bir çiftliği satın alarak Gök Stadyumu adındaki ilk sivil hava meydanını faaliyete geçirmiştir. Kurmuş olduğu Gök Okulu'nda pilot ve uçak onarımı esnasında ihtiyaç duyulacak teknik ekibin yetiştirilmesini sağlamıştır. Yeşilköy'de hava meydanını havaalanı olarak kurumsallaştırılmasının akabinde Nuri Demirağ iflas etmiştir. Üretmiş olduğu uçaklar muayenedengeçememiştir.

Beşinci bölümde, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk hava harp sanayiinin durumu anlatılmaktadır. Harbi takip eden yıllarda bilhassa Avrupa'da görülen ekonomik bunalımlar konusunda Amerika belirli ülkelerin ekonomik kalkınmalarını sağlamak için Marshall yardımı yapmaya karar vermiştir. Yardım alan ülkelere biri de Türkiye idi. Marshall Planı uygulama sahasında Türk Hava Kurumu Uçak ve Uçak Motor Fabrikalarını etüt etmek için 1952 yılında Amerikalı uzmanlar Türkiye'ye gelmiştir. Ancak bu durum Türkiye'nin savunma sanayiinin iflası olmuştur. Amerikalı uzmanların tavsiyesiyle Türk Hava Kurumu Uçak ve Uçak Motor Fabrikaları 1952'de Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na devredilmiştir. Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle beraber hava harp sanayii alanında uzun yıllar yatırım yapılmamıştır. 1940'lı yıllarda Türkiye kendisini Sovyetler Birliği'nin tehdidine karşı korumak için Amerika'dan jet motorlu uçak talebinde bulunmuştur. Türkiye'den pilotlar eğitim almak için Amerika'ya gönderilmiş ve Türkiye'de Jet Üs Komutanlıkları açılmıştır. Türkiye'nin NATO'ya dahil olmasının hava harp sanayii üzerindeki etkileri incelenmiştir. Kıbrıs'ta yaşanan meselelerin akabinde 1975-1978 yılları arasında Türkiye Amerikan Ambargosu'na maruz kalmış hava harp sanayiinde dışa bağlı olmanın olumsuzluklarını bizzat yaşayan Türkiye milli ve bağımsız sanayiinin önemini daha iyi kavramıştır. Kıbrıs Barış Harekati'nin takip eden yıllarda milli hava harp sanayiine

yeniden yöneliş başlamıştır. Bunun sonucu olarak da 1987 yılında F-16 uçakları Ankara-TAI tesislerinde üretilmeye başlanmıştır.

Altıncı Bölümde 1980 sonrası Türk hava harp sanayii incelenmiştir. Harp sanayiine yönelik kurum ve kuruluşların tesisinde askeri kurum ve fabrikalar şunlardır: 1'inci Hava İkmal Bakım Merkezi(1'inci HİBM) Komutanlığı, 2'inci Hava İkmal Bakım Merkezi Komutanlığı, 3'üncü Hava İkmal Bakım Merkezi Komutanlığı. Sivil kurum ve kuruluşlar TUSAŞ çevresinde Motor Sanayii (TEI), Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.dir. Türk Silahlı Kuvvetleri ve Savunma Bakanlığı , Maliye Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, TCDD, Türk Hava Yolları, HAVELSAN, ASELSAN TUSAŞ'ın ulusal müşterileridir. TUSAŞ'ın aynı zamanda uluslararası müşterileri de vardır. Bunun dışında eğitim faaliyetleri ve personel için sertifikalandırma programları da mevcuttur. F-16 üretim programı, Cougar AS-532 Arama Kurtarma (SAR) helikopteri, CN-235 Deniz Gözetleme Uçağı gibi üretimler yine TUSAŞ bünyesinde gerçekleştirmiştir. Ayrıca A400M ulaştırma uçağı üretim programı da TUSAŞ'ın tasarımdan üretme vizyonuyla örtüşmektedir. TUSAŞ dışında Savunma Sanayii Müsteşarlığı, ASELSAN, HAVELSAN, ASPİLSAN gibi kuruluşlar da hava sanayiinin gelişmesine destek olmuşlardır. Sürekli değişen ve yenilenen teknolojiyi takip eden savunma sanayii kuruluşları Türkiye Havacılığı'nı diğer devletlerin seviyesine çıkarmak için ar-ge ve projeler üretmeye halen devam etmektedirler. Osman Yalçın bu eseri hazırlarken doktora tezine eklemeler yapmak suretiyle okuyucuyla buluşturmuştur. Türk hava harp tarihiyle alakalı büyük bir boşluğu dolduran bu eserde bütüncül bir yaklaşım sunmasıyla hava gücünün ilk nüvelerinin atılmasından günümüze değin gerçekleşen gelişmeler çeşitli kaynaklar kullanılarak bir araya getirilmiştir. Yazar dönemin politik zeminini de konuya dahil ederek hava harp sanayii hamlelerinin neden başarısız olduğunu açıklamıştır. Meslekten asker olması bakımından sahip olduğu ayrıcalıklarla sivil araştırmacınının ulaşamayacağı verilere ulaşip bunu tarihi, politik ve teknik alanların harmanlanmasıyla beraber okuyucuya sunmuştur. Alanında bu tip bütüncül bir çalışma daha evvel yapılmamış olması sebebiyle literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ancak ikinci baskısı olmasına rağmen kitapta, ardı ardına gelen bölümlerin sonlarının, bir sonraki bölümün başlarında tekrar aynı şekilde anlatılması gibi düzenlenmeye ihtiyaç duyan bir durum göze çarpmaktadır. Bölümlerin içerisinde birbirini tekrar eden bilgiler ve bazı bölümlerin birbirinden kopuk olması aralara ham yazı dışında başka makalelerin eklendiğı ancak yazının bütünüyle entegre edilmediğini hissettirmektedir. Siyasi arka plan ve savunma sanayii kurumları anlatılırken ise hava harp sanayiinden bağımsız olmak üzere yoğun ve ayrıntılı, konunun odak noktasından uzaklaşarak bir anlatı sunulmuştur. Uçakların çalışma prensiplerine göre değişen teknolojilerden bahsedilirken ise bu çalışma prensipleri konuyla alakalı teknik anlamda ön bilgisi olmayan okuyucu için gelişmeler havada kalabilecek düzeyde altı doldurulmamıştır. Sonuç olarak, kitabın bir sonraki baskısı yapılmadan evvel yeniden bir düzenlemeye ihtiyaç duyduğu düşünülmektedir.

ÂLİM'İN HİKMETİNDEN SUAL OLUNMAZ

(Bir editör ve Bir Sunuş Yazısı)

Kemal ARI*

Bir dergiye yazılan bir sunuş yazısından söz ediyoruz. Derginin adı, “Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi”... Söz konusu sayı ise, aynı adlı derginin 37. Sayısı... Dergi Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü’nce yayınlanıyor. Sözü ettiğimiz sayı ile dergi, geçmiş yıllara bakıldığı zaman, epeyce yol almış görünüyor. Ancak gelin görün ki onca emeğin sonucu olarak bu günlere gelen derginin başına ki ayrı indeks çalışmasıyla o kadar büyük çorap örülmüş ki; dergi ne yapılırsa yapılsın, üzerine atılan bu ağdan kesin olarak kurtulamayacakmış gibi görünüyor¹³. Ne yapmış bu akademisyen arkadaşımız? Derginin önce ilk on sayısının, sonra da 25 sayısının indeksini yapmış. Ve yine aynı derginin kendisinde yayınlamış. Bu indeks çalışmalarının ilkinde, daha çalışmanın başlığında, ikincisinde de bu kez metnin sunuş yazısı içinde bu kez başka bir yanlış adla yazmış; böylece aynı derginin gerçek adı yanında, iki ayrı türetilmiş ad daha ortaya çıkmıştı. Bu yanlışlar yalnız kişinin öznel dünyasında kalsa belki sorun bu kadar derin olmayabilirdi. Böylece herhangi bir araştırmacı derginin kendisine ya da dergide yazısı çıkmış kişilere atıf yapmak istediğinde bu atıflar hayali dergilere yapılmış ve böylece onca akademik çabanın çöpe gitmişti. Nitekim bu durumu Ulakbim yetkilileri de görmüş ve yapılan şikâyetler üzerine dergiye gereken uyarıyı yapmıştı¹⁴. Biz de Tarik Kritik dergisinde yazdığımız bir yazıyla bu yanlışları tespit etmiş;

* Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (kemalari1965@gmail.com)

¹³ İndeks çalışmalarının dergiye verdiği zararı ele alan bir kritik: Kemal Arı, “Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi İndeksi”, *Tarih Kritik*, III/3 (Temmuz, 2017), s. 90-100. Adı geçen indeks çalışmaları şurada: Mehmet Emin Elmacı, “Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi İlk On Sayı Dizini”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IV/11 (2005); aynı yazar, “Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 25 Sayılı Dizini”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25 (2012 Güz),

¹⁴ Ulakbim TR Dizin’den gelen 4 Şubat 2019 tarihli yazı: “Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi ile iletişime geçilmiş, TR Dizin Sosyal Bilimler Komitesi’nden görüş alınmış ve DergiPark konu ile ilgili bilgilendirilmiştir. Dergi yönetimi sehven yapılan bu hatanın düzeltileceğini yazılı ve sözlü olarak beyan etmiş bulunmaktadır”. Bu uyarı üzerine derginin e sayfasında adı geçen indekslere erişim durdurulmuştur. Ancak yönetimce, derginin bulunduğu sayfada araştırmacıları uyaran her hangi bir bilgi notuna yer verilmemiştir. Bu aşamada bu önlemlere karşın çözüm gerçekleştirilmiş sayılamaz: Zira bir yandan derginin gerçek baskısını kullananlar, bu baskılardaki önsözü kullandığı için, yanlış yapmayı sürdürmektedirler. Daha da ötesi, internet ortamında indeksleri üzerinden ilgili indeksler çok sayıda araştırmacının arşivine girmiş bulunuyor. Daha da ötesi, kimi indeks belleklerinde daha önce yapılmış depolamalar üzerinden de adı geçen indeksler üzerinden de araştırmacılar hayali olarak yaratılmış iki ayrı dergi adı üzerinden yanılmaya devam ediyorlar. Bir başka sorun da araştırmacıların

bunun bilim dünyasında ne gibi bir karışıklığa, hak kayıplarına ve akademik yanlışlıklara neden olabileceğini ayrıntılı biçimde ortaya koymuştuk¹⁵.

Şimdi aynı kişi, indeks çalışmalarında adını sürekli olarak yanlış yazdığı sözü edilen derginin 37. Sayısının editörlüğünü yapmış ve dergiyi yayına verirken de bir “Editörden” adlı sunuş yazısı yazmıştır. İndeks çalışmalarında gösterdiği titizliğin derginin bu sayısındaki editörlüğü sırasındaki hizmetinde de gösterip göstermediğini merak ederek, ilgili sayıda kaleme aldığı “Editörden” adlı sunuş yazısını okumaya başladık. Ancak nasıl bir yazı ki bu; su gibi içtik, daha bir soluğumuz ikinci soluğa dönmeden bitiriverdik.

Bilindiği gibi; dergiler için sunuş ya da “editör notu” olarak kaleme alınan yazılar önemlidir. Bilirsiniz ki bu tür yazılarda edite edilen çalışma hakkında okuyucuya bir ön bilgi verilecek, yazıların ne denli özgün olduğuna ilişkin bilgi notları sunulacak, karşılaşılan zorluklar varsa bunlar anlatılacak; kısacası okuyucu derginin içeriğiyle ilgili en bilgilerle donatılarak, derginin ayrıntılı metnini okumak için hazırlanacak, gereken ilgi uyandırılacaktır.

Bu beklentiler içinde sunuş yazısını okumaya başladığımızda bir solukta bittiğini söylemiştik; zira “Editörden” yani “Sunuş” yazısı derginin kendi boyutlarına göre, tam tamına üç cümleden oluşuyor. Şaşkınlık alametlerine yol açacağını tahmin ettiğimiz için, yineleyelim; evet tam tamına üç cümle... Ve bu üç cümle de iki paragrafta veriliyor. Ancak üç cümlelerin ikisi paragrafların sonlarında yarım kaldığı için, boşlukları doldurduğumuzda, sunuş yazısının gerçekte beş satırdan oluştuğunu görüyoruz. Özetle üç cümlelik, iki paragraflık; görünürde altı, ancak gerçekte beş satırlık bir editör yazısıyla karşı karşıyayız. Derginin hacmi ise; tam 290 sayfa. Bu 290 sayfa içinde birisi kitap tanıtımı olmak üzere 11 makale yer alıyor. Yani bu denli hacimli bir dergiye arkadaşımız yalnızca üç cümlelik sunuş yazısını yeterli gördüğü anlaşılıyor.

Eğer araştırmacı bu üç cümlede koskoca bir derginin sunuş yazısını yazabildiğini ve istenen amacı yerine getirebildiğini düşünüyor; bunu ön koşul olarak kabul etmek ve değerlendirmemizi buna göre yapmamız gerekiyor. Eğer 11 makalelik, 290 sayfalık hacmi olan bir dergi için yukarıda sıraladığımız amaçlara hizmet etmesi gerektiğini düşündüğümüz sunuş ya da editör yazısı bu işlevini yerine getirebiliyorsa, elbette bu derginin editörlüğünü yapan kişi için büyük bir başarı sayılmalıdır. Ancak adı geçen sunuş yazısına odaklandığımızda, bir önceki saptamamıza yeni bir saptama daha eklemek gerekiyor: Sunuş yazısını oluşturan üç cümlelerin üçüncüsü, adı geçen derginin, adı geçen sayısına katkı sunan yazarlar ve hakemlere teşekkürden oluşuyor. Bu bir nezaket cümlesidir; bunun dışında gerçekte derginin içeriği hakkında bizi bilgilendirmesini düşündüğümüz cümle sayısı böylece kendiliğinden ikiye iniyor. Bu durum da bize ister istemez şu olasılığı düşündürüyor: Bu kısa ve özlü anlatım becerisiyle arkadaşımız dünya bilim tarihinde bu zamana değin bu hacimde herhangi yerli ya da

kaynakları doğrulamadan, daha önce yapılmış dipnotlardan yanlış adlı dergileri kopyalayıp yapıştırılmaları nedeniyle, bir virüs gibi olmayan dergiler üzerinden atıflar sürmektedir. Bu aşamada kesin bir çözümün olmadığı açıkça görülüyor.

¹⁵ Kemal Arı, a.g.m., çşt.s.

yabancı bir akademik dergi için artık ne kadar sunuş yazısı yazıldıysa onlar arasında acaba bir rekor kırmış mıdır?

Bilerek ya da bilmeden bir rekor kırılıp kırılmadığını bilmiyoruz. Ancak bu durumda bizlere düşen ne, Doğal olarak, önemli olanın biçim değil, içerik ve öz olduğunu kavrayarak değerlendirme yapmak. Bu yöntemi kabul ettiğimizde de doğal olarak derginin sunuş yazısında araştırmamızın meramını nasıl anlatabildiğini, bu olağanüstü yeteneği nasıl ortaya koyabildiğini iyice analiz etmek ve artık nasıl bir dil, üslup, anlatma yetisi kullanmışsa bunu iyice görüp irdelemek ve bu önemli bilim insanının hakkını teslim etmek... Zira daha önce de belirttiğimiz gibi bu “allame” çok önemli bir “indeksçidir” ve indeks alanındaki çalışmalarıyla belki de yüzlerce kişiyi ilgilendiren önemli başarılarla imza atmıştır. Bu başarı o kadar önemli olmalı ki; örneğin “bendeniz” gibi ilim irfan yolunda henüz emekleme aşamasında olan “gafil” birinin yaptığı eleştirilere, uyarılara zinhar önem vermemiştir; gerçek bir bilim adamı gibi “dik” duruş sergilemiştir. Bu indekslerde türettiği iki farklı dergi adıyla birlikte, gerçek dergiyi de dikkate aldığımızda üç dergi yaratmak gibi bir olağanüstü yaratıcılığa imza atmıştır. Bu başarısından dolayı da pek doğal olarak büyük bir özgüven içine girmiştir. Bu özgüvenle olmalı, gerçek dergide yazı yazıyorum diye yola çıkıp, ancak bu âlim kişinin türettiği dergiler nedeniyle yanılan; neden ve nasıl yanıldığını bir türlü anlamayan... Ancak olmayan hayali dergilere atıf yapan ya da bu dergilerde atıf alan, bu nedenle yapmış ya da almış olduğu atfı başarı hanesine yazamayan... Yazsa bile bu yanılgıdan dolayı sanki gidip yanlış yere park etmiş gibi ortada kalıveren kişilerin var olabileceğine “zerrece” önem vermemiştir. Düşünün, derginin adı A’dır. Hocamız A’nın indeksini yapmak istemiş, ancak derginin adını B olarak değiştirmiş; sonraki indeks çalışmasında da hızını alamayarak bunu C yapmıştır. Hocamız, sanki “ben tükürdüğümü yalamam” dercesine geri adım atmayarak, hiç olmazsa yazdığı indekslerin en azından e dergi üzerindeki nüshalarını geri çekip düzelterek yeniden yerine yüklemeyi kendine yedirememiştir. Bu çağda böylesi dik duruşu olan bilim adamı nerede kalmıştır ey efendiler! Sonuçta bu durumu Ulakbim bir şekilde fark edince ve ilgili kurumu arayınca, bu yanlışın bu kez “sehven” yapıldığını kabul ederek, düzeltileceğine kendisi ve kurum sorumluları söz vermişlerdir¹⁶...

Bu âlimimiz acaba üç cümlelik, ancak son cümlesi de teşekkürden oluşan “Editörden” adlı sunuş yazısıyla ne gibi kerametler ortaya koymuş ve bizleri hangi konularda bilgilendirme ihtiyacı duymuştur, siz olsanız merak etmez misiniz?

Şöyle demiş altın değerindeki ilk cümlesinde:

“Enstitümüzün bu 37. sayısını, elimizde olmayan nedenlerle kısa süren bir hazırlık aşaması sonrasında yayımlamış bulunuyoruz”¹⁷.

Şimdi bu cümleye üstünkörü bakıp hemen şaşırılmamalıyız. Soğukkanlı olup, ünlü indeksçimizi anlamaya çalışmalıyız. Anlamak bizim işimiz; ama hocamızın anlatmak gibi bir sorumluluğu yok. O

¹⁶ Ulakbim TRDizin’den gelen yazı: Bkz. Dn.2

¹⁷ Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XVIII/37 (2018, Güz), s.439.

sanki şifrelerle yazar gibi yazsın, biz de anlayalım. Cümlelerin en başındaki “Enstitümüzün bu 37. Sayısını” ifadesini ilk başta tam olarak anlayamıyoruz. Sorun kesin olarak elbette bizde. Bu nedenle haydin anlamaya çalışalım. Cümlelerin en sonunda yer alacağını düşündüğümüz yüklem/fiil üzerinden başa doğru gelelim. Cümleye soru sorabilmek için de önce öznenin ne olduğunu araştıralım. Herkesin kabul edeceği gibi anlatımda özne, gizli öznedir. Cümlelerin bütününden anlaşıldığına göre de özne, gizli özne olarak “biz” zamirine denk gelmektedir. Ancak hocamız “biz” dediğine göre, bu “biz” in içinde kimler yer alıyor? Yayın kurulu mu? Hakemler mi? Yazıyı yazan kişiler mi? Bilemiyoruz. Ancak bu çok değerli bir şey olmalı ki, hocamız kutsal kitaplara başlarken kullanılan ama anlamı tam olarak anlaşılamayan sesler gibi değer vermiş ve “biz” demiştir. Artık “biz” olan her kimler ise, işte onlar “bir şeyi” yayınlamış bulunuyorlarmış. Tamam... En azından yüklem ne olduğunu tahmin ediyoruz: ”... bulunuyoruz”. Sorular soralım, “neyi bulunuyoruz, nede bulunuyoruz?” gibi... Yanıt yok. Cümle dut yemiş bülbül. Ancak konuşturmalıyız bu suskunluğu. Ve son sözcüğün yanına bir önceki sözcüğü daha koyalım: “...yayınlamış bulunuyoruz”... Tamam, bir sorun yok. Şimdi yüklem iki sözcükten oluştuğu ve birbirini tamamlayan iki sözcüğün yan yana gelmesiyle oluştuğu anlaşıldı. Artık sorulacak sorular daha anlamlı yanıt bulabilir. Ancak önce yayınlayanın kim olduğunu saptayarak özneyi çıkaralım ortaya. Soruyoruz: “Kim yayınlamış bulunuyor? Yanıt, haydin hep birlikte yanıtlayalım: “Biz”. Hah, tamam. Cümlede “Biz” zamiri olmadığına göre demek ki özne gizli özne. Ve bir çoğulu ifade ediyor. Gizli özne olarak “biz”ler, artık bunun içinde kimler yer alıyorsa neyi yayınlamış bulunuyorlar? Dil bilim açısından bakıldığı zaman bu tür cümlelerde “neyi” sorusunu yükleme sorduğumuz zaman, o, yani yüklem bize “dolaylı tümleç” ile yanıt verir. Sorunun cümle içinde karşılığının ne olacağına bakıyoruz ve şu yanıtı alıyoruz: “Enstitümüzün bu 37. sayısını...”... Aa! Şaşılacak şey; hocamızın da içinde bulunduğu çoğul grup, enstitülerinin “bu 37. Sayısını” yayınlamışlar; anlatımdan bunu anlıyoruz. İyi de Enstitünün nasıl 37. Sayısı olur? Enstitü sayı olan bir varlık mıdır? Bir oyunun taşlarından mı oluşuyor enstitü de onun numaralanmış sayıları oluyor?

Görüyor musunuz? Enstitünün “bu 37. sayısını” yayınlamışlar... Yeminle aklımız donakaldı. Biz de donduk. Dehşet bir anlatım, yeminle dehşet bir anlatım... Anlaşılan o ki, arkadaşımız yalnızca dolaylı tümleci yeterli görmemiş, bir de bu tümlecin içine bir “işaret zamiri” koyma gereği duymuştur. İşaret zamirleri gündelik hayat içinde anlamlı biçimde elin işaret parmağı uzatarak; “şu, bu, o; bunlar, şunlar, onlar” diye gittiğinden, arkadaşımız bunlar içinden kuşkusuz ki Türk dil kurallarına en uygun olanı seçmiş ve kullanacağı işaret zamirinin “bu” olmasına karar vermiştir. Ancak “bu” zamiri, genel olarak somut bir varlığa işaret eder... Hocamız da gözümüzün içine soka soka bize dolaylı tümlecin içine sokuşturduğu “bu” işaret zamirinin anlamını vermiş oluyor. Zira bizlerin bakan gözlerinde bir sorun var olabilir ve hocamız da bu sorun nedeniyle onun anlatmak istediğini görememe olasılığımıza karşı, bu olasılığı ortadan kaldırmak için, dolaylı tümleçle yetinmemiş, kısacası bir de işaret zamiri kullanarak “çift dikiş” yöntemi uygulamıştır.

İşte bu örnekte de görüldüğü gibi hocamız dolaylı tümlecin içine “bu” işaret zamirini koyduğu zaman artık işin “kaçarı göçeri” kalmıyor. Zerrece bu ifade edilen gerçekliğin dışına çıkma şansını okuyucuda bırakmıyor. Şimdi bize düşen ne? İşaret zamirden; yani “bu” olarak hocamızın parmağının gösterdiği o nesnenin o nesnenin ne olduğunu anlamak! Her halde nesnelere, sıvı ve gaz gibi maddelerden ayrı olarak katılmış maddeler anlamına geldiğini söyleyecek değiliz. O nesnenin de ne olduğunu zaten dolaylı tümleçte görüyoruz. Neymiş bu? Yani cümlenin yüklemine bakarak sorduğumuz sorunun yanıtı olan şey, o ne? Hocamızın parmağıyla göstererek işaret ettiği yöne boynumuzu çevirip bakınca derhal gerçeği görüyoruz: “Enstitümüzün bu 37. sayısı!”... Ancak enstitümüzün bu sayısının ne olduğunu elbette ilk bakışta anlamak olanaksız... Enstitünün acaba kaç 37. Sayısı var? Şaka gibi; amma gene de bunda bir hikmet vardır diye düşünerek dolaylı tümleçteki bir tuhaflığı da görmeden geçemiyoruz. “Enstitümüz bu 37. Sayısı” olan dolaylı tümleçte editörümüz “bu” deyimini neden yer alıyor? Tümlecin yapısının içine sokuşturulmuş bu deyim de ne ola ki? “Enstitünün bu 37” sayısından söz ediyorsa hocamız, “bu” olmayanlar, yani ötekiler ne ya da neler? Yoksa enstitünün numaralanmışları “O”, “bu”, “şu”, “onlar”, “bunlar”, “şunlar” diye mi gidiyor acaba? Yoksa bir de enstitünün numaralandırılmamış sayıları da mı var? Hocamız ve ötekiler, artık hangi enstitü ise, enstitülerinin 37. Sayısını yayınlamış iseler, demek ki yine ünlü indeksçinin deyimi ile, enstitülerinin 36., 35. Ve geriye doğru “sıfıra” kadar inen sayıları da olmalı... Bir hesap yapalım; sıfırdan 37’ye 37 sayı olduğuna göre, enstitünün tam 37 sayısı vardır. Bu otuz yedi şey, nesnel varlıklardır. Varlık felsefesinin temel kuralı da “Hiç bir şey yoktan var, vardan da yok olmadığına ve her şeyin bir başlangıcı bir de sonu bulunduğuna göre... “Enstitünün 37 sayısı” acaba yuvarlak birer nesnelere, örneğin bilyeler gibi koridorlarda dönüp fıldır fıldır dönüp, yuvarlanıp duran, hocamızın bilim gücüyle gördüğü ama biz gibi bilim yolunda pek mesafe alıp göremediğimiz varlıklar mıdır? Bu olamaz mı? Varlık âleminde her şey mümkün olduğuna göre her halde böyle bir varsayım oda vardır. Bu durumda anlatıma göre olabilecek önermelerden hareket ederek, arkadaşımızın özneye yüklem arasındaki bu uyumlu ifadesinin anlamsal derinliğini, örneğin İmmanuel Kant’ın son derece sofistیک felsefi cümlelerini anlarken yaptığımız gibi derin tefekkürlerle dalarak çözmek zorundayız. Bu bilim de bizde olmadığına göre, “alimin hikmetidir” deyip, susalım.

Ne var ki bizim gibi gaffillerin bu işaretle ve deyimde ne gibi keramet olduğunu kestirmemiz çok zor. Bu zorluğu doğal olarak benim ve benim gibiler de yaşıyor ve bununla işaret edilen şeyin ne olduğunu bir türlü anlamıyor, anlayamıyoruz. O zaman araştırmamızın ne dediğine değil de ne demek istediğini anlamak gibi bir yönetime başvurmak, daha önce de olduğu gibi, bu kez de kaçınılmaz oluyor. Öyleyse deneyelim: Enstitümüzün bu 37. Sayısı ne olabilir? Derin derin düşündüğümüzde, kimi şeyleri alt alta, üst üste, bazen de yan yana koyaraktan sonunda düğümü çözüyoruz. Daha önceki indeks çalışmalarında derginin adında kimi sözcükleri düşürüp yerine koyamayarak ya da göz göre göre görmeyerek ya da unutarak eksik yazmıştı ya! İşte burada da hocamız bir sözcüğü atlamış, unutmuş ya da elinden düşürmüştü veyahut da görmek istese de görememiş ve bilim tarihinde yer alacak bu meşhur

cümlesinin yanına “Dergisi” ni sözcüğünü koymamıştır. Onun yerine yerden kaldırıp sözcüğü biz olması gereken yerine koyuyoruz ve şöyle bir tümleçle karşılaşıyoruz: “Enstitümüzün Dergisi”... Yok olmuyor... Bir türlü yerine oturmuyor. Sırf bunu yaptığımız zaman da yeni sorunlar çıktığını dehşetle görüyoruz. Bu sorunları alt alta sıralarsak şu gerçekle karşılaşıyoruz:

1. “Enstitümüz” diyoruz ama öncelikli olarak bu enstitünün hangi enstitü olduğu belli değil.
- 2- Dergisi diyoruz, ama bu derginin hangi dergi olduğu belli değil...
- 3- Yayınlayan “biz” olduğuna göre, bu bizim kimler olduğu belli değil.

Üçlü bilinmeyen denklem gibi... Matematik bilimi sosyal bilimlerde işte böylesine dehşet biçimde kullanılabilir. Hocamızın “sual” edemediğimiz “hikmeti” yoksa bu gerçeklik mi?

Ancak yine derhal neyi anlattığı değil de ne anlatmak istediği gibi sihirli bir yöntemi devreye sokarak, gerçekte hocamızın kast ettiği enstitünün Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü olduğunu söyleyelim; birinci önerme karşılığını bulsun. Ardından “Enstitünün bu 37. Sayısı” derken, enstitünün kendisine ait muhtemelen yuvarlak sayıları değil de enstitünün akademik yayın organı olan “Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi olduğunu belirtelim, ikinci önerme doğru karşılığını bulsun. Bizim ve bizim gibilerin anlayamadığı öteki eksiklikleri, anlaşılmaz ifadeleri çözmek için “ne söylemek istediğini anlama yöntemi” çare olamadığından, bütün benim gibi anlamaya ve çözmeye çalışan kişilere derhal “ebcet hesabı yöntemini” şiddetle öneriyoruz.

Hocamız “Enstitünün bu 37. Sayısını” elimizde olmayan nedenlerle kısa süren bir hazırlık aşamasından sonra yayımlanmış bulunuyoruz” diyor. Hah! İşte bu! Büyük âlimin anlattıklarında bir keramet olduğunu söylemiştik değil mi? Çok merak etmiştik; meğer artık her neyi yayınlamış isek, elimizde olmayan nedenlerle kısa süren bir hazırlık sonrasında yayıma hazırlanmış. “Bu ifadede geçen “kısa süren bir hazırlık aşamasının” hocamızın üç cümlelik kısa sunuş yazısı ile ilgili de olabilir mi kuşkusuna haklı olarak kapılıyoruz. Öyle ya! Editörden yazısı kısacık, hatta kıp kısacık, minik, hap gibi bir şey! Hele derginin hacmiyle yan yana getirilince devenin yanında karınca gibi. Ancak kim ya da kimler hocamızın editörlüğünü yaptığı dergi için kısa bir hazırlık aşamasına neden olmuş ki? Acaba olağanüstü bir durum mu var? Zira bildiğimiz kadar dergi altı ayda bir çıkıyor ve altı ay da bir yılın yarısına denk geliyor. Hocamız kısa süre derken acaba bu altı ayı mı kast ediyor? Demek ki hocamız derin tefekkürlere daldı ve bu altı ayı yeterli görmedi, öyle ya! Eğer öyle ise ne yapsın ünlü indeksçimiz ve editörümüz? Zaman kısa olunca zamanı tasarruflu kullanmış ve oturmuş, derginin editörü olarak meramını üç cümlede anlatmak zorunda kalmış!

Anladığımız ne? Bir kere bu kısa süren bir hazırlık aşaması, elimizde olmayan nedenlerle ortaya çıkmış. İfadeye dikkat edelim; “elimizde olmayan nedenler!” Zaten nedenler ikiye ayrılır, elimizde olanlar ve olmayanlar. İşte arkadaşımız ellerinde olmayan nedenlerden söz ediyor. Acaba ne oldu? Zaman açısından bu darlığı ne ya da neler yarattı? Yoksa bu elde olmayan neden, adı geçen derginin, adı geçen sayısının editörlüğü bir başkasına aitti de sonra her ne olmuş ise editörlük bu arkadaşımızın

elinden apar topar alınıp, ünlü indeksçimize“ bunu senden daha iyi kimse yapamaz, senin bu işlere “vukufiyetini” indeksçiliğinden biliyoruz” diye verildiği için mi oluştu? Eğer öyle ise artık editörlüğü ile de iyice ünleneceğini düşündüğümüz hocamız oflayıp puflamayıp da ne yapsın?

Ancak arkadaşımız sunuşu işte bu tür zaman darlığında hazırlamak zorunda kaldığı için, derginin hazırlanma sürecini de “derginin hazırlanma aşaması” olarak nitelendirmiş. Acaba arkadaşımız “bir aşama” sözcüğü ile neyi anlatmaya çalıştı? Çünkü aşama, başlangıçla bitiş arasındaki zaman aralığını ifade etmez. Tam tersine; bir süreç içindeki değişik evrelerden yalnızca bir tanesine vurgu yapar. Süreç aşamadan değil, aşamalardan oluşur.

Daha önce Enstitünün 37. Sayısını bir işaret zamiri ile bizlere göstermişti ya; bu kez de işte bu aşamayı bir sayı zamiriyle gösterme gereksinimi duymuş ve bu aşamaya “bir” demiş. Yoksa “bir” adlı bu sayı zamiri de mi bir işaret! İşaretse neyi işaret ediyor? Eğer bu sayı zamiri bir şeyi işaret ediyorsa kanımızca bunu artık ebcet hesabı da çözmez. Bize de tek bir yol kalıyor kanımca; o da astroloji falı açtırıp bakmak ya da “istiareye yatmak!”

Hadi gelin hep birlikte bu cümleden pek bir şey anlamadığımızı, bütün anlama çabalarımıza karşın, hocamız neyi anlatmak istediğini de anlayamadığımızı kabul ederek, üç cümlelik sunuş ya da editör yazısının ikinci cümlesine odaklanalım. Bu cümle üç cümlelerin en uzununu. Toplam iki buçuk satırdan oluşuyor.

Alıntılalım:

“Yakın tarihimizin önemli aşamalarının ve önemli sosyo-ekonomik olaylarının incelendiği bu sayımızın da bilim dünyasına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz”...

Şimdi cümlemizin önermelerine geçelim:

1-Yakın tarihimizin en önemli aşamaları bu sayıda incelenmiştir.

2-Yakın tarihimizin en önemli sosyo ekonomik olayları bu sayıda incelenmiştir.

3-Bu sayı yakın tarihimizin en önemli aşamalarını ve en önemli sosyo ekonomik olaylarını aynı anda incelemektedir.

4-Bu sayı bilim dünyasına katkı sunmaktadır.

5- Hocamız ve onun yanında göremediğimiz gizli özne içinde yer alan kişiler; yani “biz” in karşılığı olan varlıklar, bilim dünyasına derginin bu sayısının katkı sağlayacağını düşünmektedirler

Bir dergide yer alan sekiz on makaleyi, yakın tarihin önemli aşamaları olarak değerlendirmek, ancak usta bir bilgelik saptaması olsa gerekir. Yakın tarihin önemli konuları dense anlaşılabilir; ancak yakın tarihin önemli aşamaları olarak değerlendirilmesi biraz ilginç. Daha doğrusu aşırı abartı gibi. Yakın tarihin en önemli aşamalarının sosyo ekonomik olayları denmesi de öyle. Ve kişinin söylemine bakılırsa bu sayı ile yakın tarihin en önemli aşamaları ve en önemli sosyo- ekonomik olayları ele alınıp

incelenmiştir. Kabul edin etmeyin, hocamız kestirip atmış görüldüğü gibi. Kabul etmekten başka çare kalmıyor.

Ünlü âlim büyük bir hünerle Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi'nin 37. Sayısının editör yazısını yazmayı iki cümlede tamamladı ya! Son cümlesinde teşekkür faslına geçerek şöyle bitirmiş:

“Bu sayımız için özel gayretleri olan tüm yazar ve hakemlerimize de teşekkürü borç biliyoruz”.

Ne denir bu nezaket dolu söze? Biz de teşekkür ederiz, tüm emeği geçen kişilere. Ve hem de böyle muhteşem bir editör yazısı yazan hocamıza... Bizi hiç yormadan, iki cümleyle pıt diye bir hap yutturur gibi sunuş yazısını yutturduğu için!

Her şey bir yana, daha önceki indeks çalışmalarından tanıdığımız Sayın Mehmet Emin Elmacı, editörlüğünü yaptığı Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi'nin 37. Sayısı'nın editörden sayısını yazarken, ne üniversitenin, ne enstitünün ne de derginin adını anmadan, bu ünlü editör yazısını yazmayı tercih etmiştir. Bu kez daha önce iki ayrı indeksini hazırladığı derginin, iki ayrı kerede, iki ayrı yanlış adını türetmek yanlışına düşmemek için bu kez, bu editör yazısında derginin adını hiç anmamış ve böylece yeniden üçüncü bir yanlış adlı dergi türetmekten kendisini sakınmayı başarmıştır. Her seferinde derginin adıyla ilgili yanlış yapma istikrarını koruyan araştırmacımız ne yazık ki bu kez istikrarını koruyamamış ve istikrarını korumuştur. Demek ki bir şeyi hiç yazmayarak, yanlış yazmaktan insan kendini koruyabiliyormuş; biz de bunu öğrendik. Muhtemeldir ki hocamız derginin adını yeniden tam yazmış olsaydı, yine yanlış yazabilecekti. Ancak bu kez amaç üç adet cümlede ikisinde anlatılmaya çalışılmış, bu anlatımı güçlendirmek için şifre gibi deyimler ve anlatımlar kullanılmıştır. Biz her ne kadar bunların üzerinden gidip etütler yapmaya çalışmışsak da yine de tam olarak anlayamamış olmamız kuvvetle muhtemeldir. Zira kimi işaretler ve şifreler varmış gibi görünse de bir insanın üç cümlede nasıl bu kadar yazım yanlışları ve anlatım bozuklukları yapabildiği özellikle araştırmaya muhtaçtır. Bu arkadaşımızın şanssızlığını yoksa önce iki ayrı indeksini yaptığı derginin, bu kez de editörlüğünü yaparak, başına yeni çoraplar örmesinin yarattığı kurumsal bir şanssızlık mıdır, bilemeyiz. Ama bildiğimiz bir şey var; daha önce indeksini yaptığı derginin iki ayrı indekste iki ayrı kez adını değiştirdiği için, bu indeksler kullanılarak yapılan atıflarda binlerce atıf, hiç olmayan arkadaşımızın yarattığı bu hayali dergilere yapılmıştır. Sistemde arama yapan araştırmacılar dergi adlarında yanlışlıkları için, da böylece almış oldukları atıfları görememişlerdir. Tesadüfen görmüş olanlar da dergi adı olan dergi değil, türetilen dergiler olarak görüldüğünden, aldıkları atıfları yanlış beyanda bulunmamak için kullanamamışlardır.

Bu yanlış düzeltme konusunda dik duruşunu ortaya koyan hocamızın, bu kez üç cümledeki yanlışları düzeltmek için de dimdik durup durmayacağını bilmiyoruz. Bu dik duruş karşısında bizim gibilere şapka çıkarmaktan başka çare de kalmıyor: Hocamızın derin âlimliği karşısında bizler de ne oluyoruz ki! O bu zamana dek ünlü bir indeksçiydi, şimdi de ünlü bir editördür... Hey gidi hey!

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayınlar. Başka bir yayın organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.
2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayınlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.
3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.
4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.
5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,
 - a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,
 - b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,
 - c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve
 - ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.
6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel ztrk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır (* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).
8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.
9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalananarak konulur.
10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.
11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir.  satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
12. Dipnotlar klasik yntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.
2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.
3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.
4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.
5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall
 - a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
 - b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
 - c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
 - d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book
6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (* Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).
8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.
9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.
10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.
11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.
12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays
Yıl/Year 5 • Sayı/Issue 2 • Nisan/April 2019 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Eyüp BULUT

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Mustafa Hakan YILDIRIM

tarihkritik@gmail.com